

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ИМ
М.БӨКЕНБАЕВ АТЫНДАҒЫ
АҚТӨБЕ ЗАҢ ИНСТИТУТЫНЫҢ

ХАБАРШЫСЫ ВЕСТНИК

АКТЮБИНСКОГО
ЮРИДИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА
МВД РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ИМЕНИ М.БУКЕНБАЕВА

№ 4(13)
2023

Ғылыми-тәжірибелік журнал
2020 жылдың қыркүйек айынан бастап
жылына төрт рет шығады

Научно-практический журнал
Выходит четыре раза в год
с сентября 2020 года

**«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ИМ М.БӨКЕНБАЕВ АТЫНДАҒЫ
АҚТӨБЕ ЗАҢ ИНСТИТУТЫНЫҢ ХАБАРШЫСЫ»
ҒЫЛЫМИ-ТӘЖІРИБЕЛІК ЖУРНАЛЫ**

**НӨМІРДЕ:
В НОМЕРЕ:**

- Азаматтық құқық –
- Гражданское право –
- Civil law

- Әкімшілік құқық –
- Административное право –
- Administrative law

- Қылмыстық құқық, криминология –
- Уголовное право, криминология –
- Criminal law, criminalology

- Ішкі істер органдары кадрларын дайындау
- Подготовка кадров органов внутренних дел
- Training of personnel of internal affairs bodies

- Шетелдердің құқық қорғау қызметінің тәжірибесі –
- Опыт правоохранительной деятельности зарубежных стран –
- Experience in law enforcement activities in foreign countries

Құрылтайшы:

«Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Малкедзар Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты»
Республикалық мемлекеттік мекемесі.

2020 жылдан бастап шығады.

Журнал Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің
ақпарат комитетінде тіркелген.

Тіркеу куәлігі: 2020 жылғы 23 сәуірдегі № KZ94VPY00022587.

Бас редактор:

Н. Мұхаметқалиев – заң ғылымдарының кандидаты.

Редакциялық алқа құрамы:

Т.К. Акимжанов (з.ғ.д., профессор);

Е.О. Түзелбаев (з.ғ.д., профессор);

Ж.Р. Дильбарханова (з.ғ.д., профессор);

В.Г. Татарян (з.ғ.д., профессор);

З.С. Токубаев (з.ғ.д., профессор);

С.С. Молдыбаев (з.ғ.д., профессор);

В.А. Азаров (з.ғ.д., профессор, Ресей Федерациясы);

О.А. Авдеева (з.ғ.д., доцент, Ресей Федерациясы);

Б.Т. Булеулиев (з.ғ.д., қауымдастырылған профессор)

М.Д. Ахметов (з.ғ.к.);

С.И. Қаракүшев (з.ғ.к.);

Е.Т. Абеуов (з.ғ.к., қауымдастырылған профессор);

Г.Ж. Сулейманова (з.ғ.к.);

Ж.Н. Бисенбаева (философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор);

Е.Қ. Балымов (философия докторы (PhD)).

«Қазақстан Республикасы ИМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының хабаршысы» ғылыми–
тәжірибелік журналы Қазақстан мен шет елдердің құқық қорғау органдарының ғалымдары мен практикалық
қызметкерлерінің ғылыми зерттеулерінің нәтижелерін ашық баспада жариялау мақсатында дайындалған.

Тілі: қазақ, орыс, ағылшын.

Жілігі: тоқсанына бір рет.

Тақырыптық бағыт: заң ғылымдары, құқық қорғау қызметі, көпсалалы зерттеулер.

Таралу аумағы: Қазақстан Республикасы, ТМД елдері, алыс шет елдер.

Жауапты хатшы:

А.А. Сағынтаева

Беттеу:

С.Б. Нұржанов

Редакцияға келіп түскен материалдар қайтарылмайды. Ғылыми және нақты сипаттағы қателіктер,
дәлсіздіктер үшін автор (авторлар) жауап береді. Егер мақала қабылданбаса, редакция алқасы бас тарту себептері
бойынша пікірталас жүргізбеу құқығын сақтайды. Материалдарды басқа басылымдарда пайдалануға редакцияның
жазбаша келісімімен ғана жол беріледі. Журналға сілтеме міндетті түрде қажет.

Мекенжайы:

Қазақстан Республикасы ИМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының ғылыми-зерттеу және
редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру бөлімі.

030011, Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ., Курсанттар тас жолы, 1.

Вебсайт: www.aui-aktobe.kz

e-mail: [mail@ ui-aktobe.kz](mailto:mail@ui-aktobe.kz)

Басуға 2023 ж. 20 желтоқсанда жіберілді.

A4 форматы. Офсеттік қағаз.

Ризографтық басылым.

Таралымы 200 дана.

Собственник:

Республиканское государственное учреждение «Актюбинский юридический институт
Министерства внутренних дел Республики Казахстан имени Малкеджара Букенбаева».

Издается с 2020 года.

Журнал зарегистрирован в Комитете информации Министерства информации
и общественного развития Республики Казахстан.

Регистрационное свидетельство № KZ94VPY00022587 от 23 апреля 2020 года.

Главный редактор:

Мухаметкалиев Н. – кандидат юридических наук.

Редакционная коллегия:

Акимжанов Т.К. (д.ю.н., профессор);

Тузелбаев Е.О. (д.ю.н., профессор);

Дильбарханова Ж.Р. (д.ю.н., профессор);

Татарян В.Г. (д.ю.н., профессор);

Токубаев З.С. (д.ю.н., профессор);

Молдыбаев С.С. (д.ю.н., профессор);

Азаров В.А. (д.ю.н., профессор, Российская Федерация);

Авдеева О.А. (д.ю.н., доцент, Российская Федерация);

Булеулиев Б.Т. (д.ю.н., ассоциированный профессор);

Абеуов Е. Т. (к.ю.н., ассоциированный профессор);

Ахметов М.Д. (к.ю.н.);

Каракушев С.И. (к.ю.н.);

Сулейманова Г.Ж. (к.ю.н.);

Бисенбаева Ж.Н. (доктор философии (PhD), ассоциированный профессор);

Балымов Е.К. (доктор философии (PhD)).

Научно-практический журнал «Вестник Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева» предназначен для публикации в открытой печати результатов научных исследований ученых и практических работников правоохранительных органов Казахстана и зарубежных стран.

Язык: казахский, русский, английский.

Периодичность: 1 раз в квартал.

Тематическая направленность: юридические науки, правоохранительная деятельность, мультидисциплинарные исследования.

Территория распространения: Республика Казахстан, страны СНГ, далее зарубежье.

Ответственный секретарь:

А.А. Сагынтаева

Верстка:

Нуржанов С.Б.

Поступившие в редакцию материалы возврату не подлежат. За ошибки, неточности научного и фактического характера ответственность несет автор (авторы). Если статья отклонена, редколлегия сохраняет за собой не вести дискуссию по мотивам отклонения. Использование материалов в других изданиях допускается только с письменного согласия редакции. Ссылка на журнал обязательна.

Адрес:

Отдел организации научно-исследовательской и редакционно-издательской работы Актюбинского
юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева.

030011, Республика Казахстан, г. Актюбе, Курсантское шоссе 1.

Вебсайт: www.aui-aktobe.kz

e-mail: [mail@ ui-aktobe.kz](mailto:mail@ui-aktobe.kz)

Подписано в печать 20 декабря 2023 г.

Формат А4. Бумага офсетная.

Печать на ризографе.

Тираж 200 экз.

Owner:

Republican State Institution «Aktobe Law Institute
Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Malkejar Bukenbayev».
Published since 2020.

The journal is registered with the Information Committee of the Ministry of Information
and Public Development of the Republic of Kazakhstan.

Registration certificate no. KZ94VPY00022587 dated April 23, 2020.

Editor-in-Chief:

Mukhametkaliev N. – Candidate of Legal Sciences.

Editorial Board:

Akimzhanov T.K. (Doctor of law, professor);
Tuzelbaev E.O. (Doctor of law, professor);
Dilbarkhanova Zh.R. (Doctor of law, professor);
Tataryan V.G. (Doctor of law, professor);
Tokubaev Z.S. (Doctor of law, professor);
Moldybaev S.S. (Doctor of Law, Professor);
Azarov V.A. (Doctor of law, professor, Russian Federation);
Avdeeva O.A. (Doctor of law, associate professor, Russian Federation);
Buleuliev B.T. (Doctor of Law, Associate Professor);
Abeuov E.T. (Candidate of law, associate professor);
Akhmetov M.D. (Candidate of Law);
Karakushev S.I. (Candidate of Law); Suleymanova G.Zh. (Doctor of PhD);
Bisenbayeva Zh.N. (Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor);
Balymov E.K. (Doctor of Philosophy (PhD)).

The scientific and practical journal «Bulletin of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev» is intended for publication in the open press of the results of scientific research of scientists and practitioners of law enforcement agencies of Kazakhstan and foreign countries.

Language: Kazakh, Russian, English.

Frequency: 1 time per quarter.

Thematic focus: legal sciences, law enforcement, multidisciplinary research.

Distribution area: Republic of Kazakhstan, CIS countries, far abroad.

Executive Secretary:

A.A. Sagyntayeva

Layout:

Nurzhanov S.B.

Materials received by the editorial office are not subject to return. The author(s) is responsible for errors, inaccuracies of a scientific and factual nature. If the article is rejected, the editorial board reserves the right not to discuss the reasons for the rejection. The use of materials in other publications is allowed only with the written consent of the editorial board. A link to the journal is required.

Address:

Department of organization of research and editorial and publishing work of the Aktobe
law institute of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev.

030011, Republic of Kazakhstan, Aktobe, Cadet highway 1.

Вебсайт: www.aui-aktobe.kz

e-mail: [mail@ ui-aktobe.kz](mailto:mail@ui-aktobe.kz)

Signed to the press on December 20, 2023.

A4 format. Offset paper.

Printing on a risograph.

Edition of 200 copies

ISSN 2709-2925

МАЗМУНЫ=СОДЕРЖАНИЕ

АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО CIVIL LAW

Абилова. А.С. Қазақстан Республикасында – әділ сот ісін жүргізудің өзекті мәселелері.....	9
Алаева Г.Т., Урбисинова Н. Современный поход к понятию «Интеллектуальная собственность Республики Казахстан».....	14

ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО ADMINISTRATIVE LAW

Губайдуллин Ж.Ж. Проблемы правового регулирования статус конфиденциальных помощников.....	20
Жаманов А.Б. Құқық бұзушылықтардың алдын алу іс-шаралары.....	25
Кульбаев С.Б., Мендыбаева С.А. Кәмелетке толмағандардың девиантты мінез-құлық психологиясы.....	29
Мендыбаева А.С. Әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықтың алдын алу жұмыстарын ұйымдастыру.....	34
Маланьнина Л.С., Хасанова В.В. Взаимодействие участковых инспекторов полиции населением по проблемным вопросам профилактики правонарушений.....	39
Смагулова Ш.У. Формы и методы профилактики бытового насилия в Казахстане	44
Уайсов Б.Ж. Бұқаралық және спорттық іс-шаралар кезіндегі ПО қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің құқықтық негіздері.....	49
Шамғанова А.Е. Отбасы – қатыгездіктен зорлық- зомбылықтан азат аумақ.....	56

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ, КРИМИНОЛОГИЯ, ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСС УГОЛОВНОЕ ПРАВО, КРИМИНОЛОГИЯ, УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС CRIMINAL LAW, CRIMINALOLOGY, CRIMINAL PROCEDURE

Balymov Y.K., Sisenov N.M. Extremism in the Republic of Kazakhstan: the concept and its legislative consolidation.....	61
Минайдаров С.М. Роль компьютерной криминалистики в раскрытии расследовании «Цифровых» преступлений.....	66

ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫ КАДРЛАРЫН ДАЙЫНДАУ ПОДГОТОВКА КАДРОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ TRAINING OF PERSONNEL OF INTERNAL AFFAIRS BODIES

Айсұлтан Б. Қызметтік және іскерлік қарым-қатынас – полиция қызметкерлерінің мәдениетінің көрсеткіші.....	71
Алимжанов А.Т. Қазіргі педагогикадағы тәрбие мәселесі.....	76
Ibyzhanova G.B. Methods of teaching non-legal disciplines in the universities of the ministry of internal affairs	82
Қайырбаев Ж.К. Жан-жақты дамыған жеке тұлға мен салауатты өмір салтын қалыптастыру үрдісіне дене тәрбиесінің әсері	87
Қосмұратов А.Қ., Дүйсенбаева Д.А. Дене шынықтыру мен спорттағы инновациялық технологиялар мен әдістер	90

Назарбаева А.Ж. Қызметкерлердің ұжымдағы қарым-қатынас этикасы.....	94
Сейтимова А.С. Как бороться с буллингом в учреждениях образования.....	100
Умирзакова А.А. Замануи педагогикалық технологиялар.....	105

**ШЕТЕЛДЕРДІҢ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІНІҢ ТӘЖІРИБЕСІ
ОПЫТ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН
EXPERIENCE IN LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES IN FOREIGN COUNTRIES**

Бархатова Е. Н Отдельные вопросы судебной практики по делам об отмытвании доход от наркобизнеса через криптовалюту.....	111
Ивушкина О.В. Некоторые особенности расследования преступлений в сфере государственных и муниципальных закупок.....	115
«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ІІМ М.БӨКЕНБАЕВ АТЫНДАҒЫ АҚТӨБЕ ЗАҢ ИНСТИТУТЫНЫҢ ХАБАРШЫСЫ» ЖУРНАЛЫНДАҒЫ ЖАРИЯЛАНЫМДАРҒА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР	119
ТРЕБОВАНИЯ К ПУБЛИКАЦИЯМ В ЖУРНАЛЕ «ВЕСТНИК АКТЮБИНСКОГО ЮРИДИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА ИМЕНИ М. БУКЕНБАЕВА МВД РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН»	121
REQUIREMENTS FOR PUBLICATIONS IN THE JOURNAL «BULLETIN OF THE AKTOBE LAW INSTITUTE NAMED AFTER M. BUKENBAYEVA MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN»	123

-
- Азаматтық құқық
  - Гражданское право
  - Civil law

¹Абилова А. С.

¹Қазақстан Республикасы ІІМ. М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,
Ақтөбе, Қазақстан.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ӘДІЛ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУДІҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Автор «Әділетті мемлекет» құру тұжырымдамасының алғышарты – дұрыс, әрі әділ шешім шығаратын әділ сот жүйесін қалыптастыру мақсатында елімізде азаматтардың құқықтары мен бостандығын қамтамасыз ету жұмыстары жыл санап жетілдіріліп, ауқымды жұмыстар атқарылып жатырғандығына тоқтай отырып, әділ сот жүйесін реформалау саласында айтарлықтай ілгерілеу болу үшін судьялардың кәсібилігіне, сот төрелігі мен сот ісін басқарудың сапасына негізделген түбегейлі жаңа тәсілдерге бет бұру қажеттігіне тоқталған. Сонымен қатар, алға қойған мақсаттарға қол жеткізуге мүмкіндік беретін бірқатар басымдықтарды айқындау мүмкіндіктерін қарастырады.

Түйін сөздер: судья, сарапшы, құқықтық нормалар, инфрақұрылым, сот төрелігі, жоғарғы сот қорғаушы, айыптау актісі, қорғау актісі, прокурорлар, тергеушілер.

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СПРАВЕДЛИВОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Автор подчеркивает, что предпосылкой концепции создания «справедливого государства» является то, что в целях формирования справедливой судебной системы, которая выносит правильные и справедливые решения, в стране с годами совершенствуется работа по обеспечению прав и свобод граждан, проводится масштабная работа, для достижения значительного прогресса в области реформирования справедливой судебной системы принципиально важно качество правосудия и судопроизводства, основанное на профессионализме судей остановился на необходимости перехода на новые подходы. Кроме того, предусматривает возможности определения ряда приоритетов, позволяющих достичь поставленных целей.

Keywords: судья, эксперт, правовые нормы, инфраструктура, правосудие, Верховный суд защитник, обвинительный акт, акт защиты, прокуроры, следователи.

ACTUAL ISSUES OF FAIR PROCEEDINGS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

The author noted that the prerequisite for the concept of creating a «Just state» is that in order to form a fair judicial system with a correct and fair decision, work on ensuring the rights and freedoms of citizens in the country has been improved over the years and extensive work is being done, and in order to make significant progress in reforming the justice system, it is necessary to turn to fundamentally new approaches based on the professionalism of judges, the quality of justice and judicial management. In addition, it provides for the possibility of determining a number of priorities that will allow achieving the set goals.

Keywords: judge, expert, legal norms, infrastructure, justice, Supreme Court defender, indictment, defense act, prosecutors, investigators.

«Әділетті мемлекет» құру тұжырымдамасының алғышарты – дұрыс, әрі әділ шешім шығаратын әділ сот жүйесін қалыптастыру болып табылады Яғни, бұл ретте елімізде азаматтардың құқықтары мен

бостандығын қамтамасыз ету жұмыстары жыл санап жетілдіріліп келеді. Қара қылды қақ жаратын әділ сот төрелігін жолға қою мақсатында ауқымды жұмыстар атқарылып жатыр.

Соның жарқын дәлелі ретінде мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың қатысуымен өткен Қазақстан Республикасы судьяларының VIII съезін айтуға болады. Отандық және халықаралық сарапшылар судьяларды әлі де болса, соттар мен сот алқаларының төрағаларына тәуелді деп санаймыз. Бұл – тиімсіз тәжірибе. Бұдан құтылу қажет. Судьялардың құқық қорғау органдарына тәуелділігі – түйткілді мәселе. Судьялардың тәуелсіздігіне қатысты ешкімде күмән болмауға тиіс. Азаматтар, кәсіпкерлер және инвесторлар қазақстандық судьялардың бейтарап әрі әділ шешім шығаратынына сенімді болуы тиіс, – деді Мемлекет басшысы[1].

Төрт жылда бір рет өтетін съезд жұмысы ең алдымен еліміздің сот жүйесін дамытуға бағытталып келеді.

Осылайша 1996 жылдан бері Қазақстанда барлығы жеті съезд ұйымдас-тырылып, маңызды әділ сот жүйесін тиімді міндеттер бойынша шешімдер қабылданып, жүзеге асырылуда.

Бұл дәстүр биыл да жалғасын тауып, соттарды дамытудың қорытындысы шығарылды.

Сонымен қатар, сот жүйесін дамытуға қатысты судьялардың жауапкершілігі мен тәуелсіздігін арттыру, кейбір қылмыс түрлеріне жазаны күшейту мәселелері талқыланып, кемшіліктер жойылуда[2].

Осы бағытта, қазіргі таңда өзекті мәселелердің бірі азаматтардың құқықтары мен бостандығын қамтамасыз ету мәселесі күн тәртібінен түскен жоқ. Сондай-ақ, тағы айтатын өзгерістер ақпараттық технологияның арқасында сот процесі қашықтан жүргізу форматына көшірілді. Яғни, бұл ұтымды әрі оңтайлы шара болады.

Әділ сот жүйесін реформалау саласында айтарлықтай ілгерілеу болу үшін судьялардың кәсібилігіне, сот төрелігі мен сот ісін басқарудың сапасына негізделген түбегейлі жаңа тәсілдерге бет бұру керек. Сонда ғана, алға қойған мақсаттарға қол жеткізуге мүмкіндік беретін бірқатар басымдықтарды айқындауға толағай мүмкіндік болады деп санаймын.

Ең басты құндылықтардың бірі болып, адам құқықтары мен заң үстемдігін

қамтамасыз етуді бірінші міндет ретінде атап көрсетеміз.

Себебі, Қазақстан Республикасын-да әділ сот өзекті мәселелерін дамыту бағытында судьялар корпусы өздерінің күнделікті жұмысында әділдік ұстанымдар мен құндылықтарды басшылыққа алуға тиіс.

Яғни, судьяларымыз адам құқық-тарының мүлтіксіз сақталуын басты назарда ұстауы басты маңызды рөл атқарады.

Сондай-ақ, еліміздің судьялары кәсіби біліктіліктерін ұдайы арттырып, жұмыс тәсілдерін жетілдіріп, қалыптасқан ойлау жүйесін өзгертіп отыруы қажет. Себебі, сот саласындағы өзекті халықаралық үдерістерді ескеріп, судьялардың халықаралық қауымдастығымен тығыз байланыс орнату маңызды.

Сот жүйесінің тәуелсіздігі – екінші маңызды басым-дық әділ сот төрелігі және азаматтардың сот билігіне деген сенімін арттыру міндетті шарт болу керек.

Қазіргі таңда әділ сот ісін жүргізудің өзекті мәселелері БАҚ және әлеуметтік желілер тарапынан қысым жаса-латын жағдайлардың да кездесетініне назар аудару керек. Себебі, төмендегідей атап көрсетсек, олар:

– тергеу әлі жалғасып жататын, істің сотқа берілмеген кездерінің болуы;

журналистер мен блогерлер жағдайды ушықтырып, сот шешімін алдын ала болжауы;

БАҚ-тың жариялылығы, ашықтығы сотқа қысым жасау құралы ретінде мүлде пайдаланылмауы;

– Әділдік сот залында және сот процесінің қорытындысы бойынша ғана орнауы болып табылады.

Қазақстан Республикасында әділ сот ісін жүргізудің өзекті мәселелерін жүзеге асыруда Жоғарғы Сот төрағасы Жақып Асановтың зор еңбек сіңіргеніне тоқталып, бағыт-бағдар алуға болады.

Яғни, қазіргі жас мамандарды жұмысқа орналасуда халық үшін қызмет атқара-тындығын, сондай-ақ, судьялар-дың беделі мінсіз, ал кандидаттарды іріктеу үдерісі айқын және ашық болуы тиіс екендігін нақты түсіндіре отыра, жоғарғы Сот төрағасы

Жақып Асановтың зор еңбектерін насихаттау қажет.

Жалпы, дамыған елдердің басым бөлігінде судьяларға қойылатын талаптардың жоғары болатыны соншалық, өткен өміріндегі болмашы бір теріс әрекеті лауазымға тағайындалмауына себеп болуы мүмкін. Яғни, осы тәжірибені Қазақстанда да қолдану жөн деп ойлаймын. Себебі, сот үдерістерін оңтайландыру және дау-дамайларды шешу барысында бітімгершілік тетіктерін енгізу мәселесіне де көңіл бөлу керек. Осы мәселенің маңызы сот үдерісінде бюрократияның алдын алуға мүмкіндік береді. Бұл ретте, сот ісіндегі ресімдерді шектен тыс регламенттеу процес-тердің ұзаққа созылуына алып келеді және қоғам тарапынан әділ сынға ұшырайтыны анық.

Сот ісін жүргізу процесі әділ, түсінікті, ыңғайлы болуы тиіс. Өйткені, азаматтар рәсімдердегі түрлі айла-шарғыларды шешуге міндетті емес.

Әділ сот ісін жүргізудің басты міндеттері мен мәселе-лерін төменде атап өтейік: халық денсаулығын сақтай отырып, олардың құқықтарын қорғау.

Қазіргі кезде сот ісін жүргізудің процестеріміздің 95%-ы қашықтан өтуде, күніне 4,5 мыңға жуық онлайн-процесс өтеді.

Бірінші маңызды мәселе – жаңа судья ретінде кімді іріктеп алған дұрыс? Жұмыс істеп жүрген судьяларды қалай ынталандырып, қызметін қалай бағалаған жөн?

Екінші мәселе – олардың шешімдері мен үкімдерінің сапасы.

Үшінші мәселе – инфрақұрылым .Соттардағы ыңғайлы сервистің қалыптасуы.

Қазіргі таңда көптеген сот ісін жүргізуде төмендегідей жобалар іске асылуда: Атап айтсақ; «Түнгі соттар», «Отбасылық соттар», «Татуластырушы судьялар», «Татуластыру орталықтары», «Соттардағы фронт-кеңселер» және т.б. Осыған қарамастан тереңірек үнілуді қажет ететін проблемалар әлі де бар. Оларды шешу үшін құқықтық саланы өзгерту керек. Нәтижесінде, 30 заң жобасы қолға алынып, 17-сі қолданысқа енгізіліп үлгерді.

Сонымен, сот ісін жүргізуде жаңа судья етіп кімді және қалай таңдау мәселесі алдыңғы орынға шықты. Енді сот шешімдері мен үкімдерінің сапасына тоқталып кетейік:

- Біріншіден, елімізде сот шешімдерінің жаңа форматы енгізілді. Алғаш рет барлық қылмыстық, әкімшілік істер санаты бойынша екі тілде үлгілер жинағы жарық көрді.

- Екіншіден, судьялар шешімдерді, үкімдерді жариялағаннан кейін бірден неге дәл осындай шешім қабылдағанын процесс қатысушыларына түсіндіреді. Нәтижесінде, жоғары тұрған соттардың шешімдері мен үкімдеріне келіп түсетін шағымдар 30%-ға қысқарыпты. Ал енді мақала барысында инфрақұрылым мәселесіне тоқтала кетейік. Инфрақұрылым дегеніміз сот ісін жүргізудің тиімді ұсыныстарын басшылыққа алу болып табылады. Бәрімізге белгілі, бүгінде еліміздегі 221 сотта фронт-кеңселер ашылды. Оларға бірыңғай жұмыс реті қарастырылған.

Әділ сот ісін жүргізуде сот ғимаратына кіре берісте кеңесші отырады. адвокаттар, медиаторлар, нотариустар үшін арнайы кабинеттер бар. төтенше жағдайдың алғашқы күндерінен бастап сот қызметі қашықтан басқару режиміне көшірілді. Көптеген елдердегідей сот жұмысы тоқтап қалған жоқ. Егер, төтенше жағдайға дейін елімізде күніне 140 онлайн-процесс болған болса, қазір күн сайын 3,6 мыңға жуық процесс өтеді. Яғни, 25 есе көп. Ж.Асановтың айтуынша, мұндай қызметті көптеген адамдар әлдеқайда ыңғайлы әрі шығыны аз деп бағалап отыр.

Жоғарғы Сот Төрағасы ерекше назар аударған төртінші мәселе – айыптаушылық көзқарасқа қатысты болды. Соңғы 3 жылда елімізде ақтайтын үкімдер көбейіп отыр. Ал енді аса ауыр қылмыстар бойынша нәтиже 12 есе артыпты. Бұрын ауыр қылмыстар бойынша жылына 15 адам ақталған болса, бүгінде бұл көрсеткіш 180-нен асқан екен. Құқық қорғау органдарына қатысты шағымдар 2 есе көп қанағаттандырылуда. Олар да өз кезегінде жұмысты жете жүргізбесе, айыпталушыны соттың ақтап алатынын түсіне бастады[3].

Қазіргі таңда айыптаудан толығымен арылдық деп айтуға болмайды. Сот ісін жүргізуді жүйелі түрде қарау керек. Яғни, сотқа дейінгі шараларды да қарастыру қажет.

Әділ сот ісін жүргізудің өзекті мәселелері жеделдетуге болатын бір нәрсе бар. Қазір сотқа барлық қылмыстық істер беріледі. Сонымен қатар, сараптамалар да, актілер де сотқа ұсынылады. Оларды прокурорлар, тергеушілер жасайды. Осыны оқыған кезде судья саналы түрде айыпталушыны қылмыскер деп ойлайды. Осындай пікір түйеді.

Қорғаушының айтқанына өзінің санасында қалып-тасып қалған парадигма арқылы қарайды. Сарапшылардың пікірінше, сотқа айыптау актісі мен қорғау актісі ғана ұсынылуы керек. Сол арқылы біз судьяның санасында алдын ала пікір қалыптасуына қарсы жұмыс істейміз.

Жоғарғы Сот Төрағасының айтуынша, бұл – бәсекелестік үрдісі. Сотталушының кінәсі тек осылай дәлелденуі керек. Көптеген дамыған жүйелер талай уақыттан бері осы модельді қолданып келеді. Мәселен, Италия бұл үрдіске 1989 жылы көшіпті. Кейін осы қадамға Балтық теңізінің маңында орналасқан елдер де барған көрінеді. Мұндай шешім еліміздің сот жүйесін дамытуға да оң әсерін тигізеді сөзсіз[3].

Сот ісін жүргізуде, соттар біреуге тым қатал, ал біреуге тым жұмсақ жаза қолданады деген пікір бар. Ең алдымен, заңда әрбір қылмыс үшін белгілі бір жаза қарастырылған. Қылмыстық кодексте қатаң негіз бар, сондықтан біз оның шеңберінен шығуға құқымыз жоқ. Мәселен, жол апаты орын алып, онда 6 адам қайтыс болды делік. Ең жоғарғы санкция – 10 жыл. Бірақ жеңілдететін мән-жайлар болған кезде қылмыстық кодекс заң бұзушы-ны ең көп дегенде 5 жылға бас бостандығынан айыруға рұқсат береді. Тағы да бір мысал келтірейін. Өз еркімен жыныстық қатынас болды деп қарайық. Ер адам 25 жаста, қыз бала 16-да болды дейік. Сот бірден көп жылға бас бостандығынан айыру туралы үкім шығаруға құқығы жоқ. Неліктен? Себебі Қылмыстық кодексте бұл үшін жеңілірек жаза – бас бостандығын шектеу қарастырылған, – деді судья Т.Курынова[4]. Сот ісін әділ жүргізуде

тек қылмыстық кодексте көзделген жазаны қолданады. Артық жаза қолдануға немесе оны жеңілдетуге құқық жоқ және ондай олқылыққа жол берілмеуі тиіс. Мемлекет басшысының тапсырмасымен жыныстық зорлық-зомбылық, педофилия, адам саудасы және браконьерлік үшін санкциялар күшейтілді. Қалыптасқан түсінік-танымымыз жұмсақ жаза қолдануға жол бермейтін бірқатар басқа да қылмыстар бар. Мәселен балаларды азаптағаны, оларды қауіпке қалдырғаны, кәмелетке толмағандармен жыныстық қатынасқа түскені үшін санкцияны күшейту керек.

Заң өзгерсе осындай істер бойынша сот тәжірибесі де өзгереді.

Қазір цифрландыру заманы. Процеске үйде отырып-ақ, онлайн режимде қатысуға болады. Германия мен Қазақстан талай жылдардан бері көптеген салаларда серіктес болып келеді. Содан білетінімдей, Қазақстанның сот-құқықтық жүйесі жоспарлы түрде даму үстінде. Мәселен, осы жылдың маусым айында Әкімшілік рәсімдік-процестік кодексті қабылдау 2010 жылдан бастап 2023 жылға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасын іске асырудағы маңызды қадам болып саналады[5].

Бұл Қазақстанның құқықтық мемлекет ретінде қалыптасу жолындағы жаңа кезеңді білдіреді. Осы заңна-малық акт құқықтық айқындылық пен тұрақтылық үшін түбегейлі маңызды. Өйткені ол сәйкестік пен сенім құқы-ғын қорғау сияқты негізгі қағидаттарды алғаш рет заңна-малық деңгейде бекітті. ҚПК-нің қабылдануы сот ісін жүргізудің негізгі түрлерін оқшаулаудың аяқталғанын, атап айтқанда, азаматтық және әкімшілік сот ісін жүргізудің ара-жігін нақты ажыратуды айғақтайды.

Біз қазақстандық әкімшілік әділет жүйесінің дүниеге келгеніне куә болып отырмыз. Жаңа заңда соттың белсенді рөлінің қағидаты, әкімшілік талаптардың әр алуан түрлері, дәлелдеу бойынша міндеттерді бөлу ережелері айқындалды. Азаматқа мемлекет-пен қарым-қатынаста өзінің субъективтік құқықтарын тиімді қорғауға, ал сотқа мемлекеттік органдардың шешімдері мен іс-әрекеттерінің

зандылығына толық сот бақылауын жүргізуге мүмкіндік беретін басқа да іс жүргізу тетіктері көрініс тапқаны қуантады. Жаңа әкімшілік соттар сот практикасының пысықталуының нәтиже-сінде құқық пен заңның «қарауылына» айналады және Қазақстанның одан әрі құқықтық дамуына қомақты үлес қосады деп нық сеніммен айтуға болады.

Бұл бейтараптылықты – сот төрелігі бәсекелес тараптардың билігіне, байлығына және басқа мәртебесіне қарамастан әділеттілікті ұстануы керек деген идеалды білдіреді. Әділет құдайы дәлелдемелерді безбендеуді білдіретін әділеттілік таразысын ұстап тұр. Таразы тұғырының болмауы дәлелдемелердің өз жөнімен қаралуға тиіс екендігін айғақтайды. Екінші қолымен Құдай қылышты қыса ұстап тұр. Бұл әділеттілік шешімі тез табылуға тиіс әрі түпкілікті болуы керек дегенді білдіреді.

Халықаралық әділеттілік нышанының осы мүсіні Қазақстан Жоғарғы Сотының ғимаратына кіретін барлық адамдар үшін елде сот төрелігінің халықаралық стандарттары қолданылуға тиіс екенін еске салу

болып саналады. Қазақстандық сот төрелігінде бөлек ұғым жоқ. Сот төрелігіне құқық – кез келген елдің азаматтарына тең дәрежеде қолданылатын әрбір адамның құқығы болып саналады.

Халықаралық кеңес сот болып саналмайды және нақты сот істерін қарамайды. Керісінше, Халықаралық кеңес Жоғарғы Соттың Төрағасы Жақып Асановтың бас-шылығымен Қазақстанда сот төрелігін жүзеге асыру кезінде туындайтын даулы мәселелерге қатысты халықаралық тәжірибемен және көзқарастармен бөлісу үшін тұрақты түрде отырыстар өткізіп тұрады.

Кейде осы мәселелердің ауқымы өте кең болады. Мысалы, мамандандырылған соттардың сот ісін жүргізудің қажеттілігі бар ма, әкімшілік соттардың рөлі қандай, сот шешімдерінің сапасын қалай бағалау керек деген мәселелер талқыға түседі. Кейде қарастырылған мәселелер, мысалы, отбасылық зорлық-зомбылық туралы үкім шығаруға немесе мемлекеттік баж мөлшерін анықтау туралы шешімдерге әсер етеді.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Баймолдина З.Х. Қазақстан Республикасының азаматтық іс жүргізу құқығы: Екі томдық. Оқулық. – Алматы: 2021 ж.
2. Азаматтық процесс: Оқулық / ред. В.А. Мусина, Н.А. Чечина. М. «Фирма ГАРДАРИКА» ЖШС – 2009 ж.
3. Азаматтық процесс: Оқулық/ ред. В. А. Мусина. – Даңғыл, 2023 ж.
4. Азаматтық процесс: Оқулық. 3-ші басылым.
5. Троушникова. М. Городец, 2021 ж.

Автор туралы мәлімет

¹ *Абилова Айнұр Сәлімжанқызы* – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының жалпы заң пәндері кафедрасының аға оқытушысы, полиция подполковнигі.

¹ *Абилова Айнұр Салимжановна* — преподаватель кафедры общеправовых дисциплин Актыбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букембаева, подполковник полиции.

¹ *Abilova Aynur Salimzhanovna* – lecturer at the Department of General Legal Disciplines of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Bukenbayev, Police lieutenant colonel.

¹Алаева Г.Т., ²Урбисина Н.Е.
^{1,2} Университет «Туран»,
г. Алматы, Қазақстан.

СОВРЕМЕННЫЙ ПОДХОД К ПОНЯТИЮ «ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНАЯ СОБСТВЕННОСТЬ» РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Развитие технологий, глобальная компьютеризация, международная торговля привели к широкому использованию результатов интеллектуальной, творческой деятельности, ставших одними из основных и значимых объектов рынка и гражданского оборота. Вместе с тем данные объекты нуждаются в серьезном подходе к обеспечению их охраны и защите прав их правообладателей. Для дальнейшего развития рыночных отношений в нашей стране, укрепления правопорядка представителями юридической науки и других отраслей обществоведения в настоящее время предлагается множество мер, концепций, законопроектов. Очевидно, что эффективность их реализации в решающей степени зависит от того, как будет использован интеллектуальный потенциал общества, насколько оперативно будет приведена в действие динамичная общественная структурированная интеллектуальная собственность как подотрасль гражданского структурированной интеллектуальной собственности как подотрасль гражданского права в соответствующих механизмах и средствах правового регулирования права в соответствующих механизмах и средствах правового регулирования.

Ключевые слова: глобальная компьютеризация, интеллектуальная деятельность, произведения науки, фундаментальная основа, имущественное право, современный подход, интеллектуальная собственность.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ «ЗИЯТКЕРЛІК МЕНШІК» ҰҒЫМЫНА ЗАМАНАУИ КӨЗҚАРАС

Технологиялардың дамуы, жаһандық компьютерлендіру, халықаралық сауда нарық пен азаматтық айналымның негізгі және маңызды объектілерінің біріне айналған зияткерлік, шығармашылық қызмет нәтижелерін кеңінен қолдануға әкелді. Сонымен бірге, бұл объектілер оларды қорғауды қамтамасыз етуге және олардың құқық иелерінің құқықтарын қорғауға байыпты көзқарасты қажет етеді. Біздің еліміздегі нарықтық қатынастарды одан әрі дамыту, заң ғылымы мен қоғамтану салаларының өкілдерімен құқықтық тәртіпті нығайту үшін қазіргі уақытта көптеген шаралар, тұжырымдамалар, заң жобалары ұсынылады. Оларды іске асырудың тиімділігі шешуші дәрежеде қоғамның зияткерлік әлеуеті қалай пайдаланылатынына, интеллектуалдық меншіктің динамикалық қоғамдық құрылымы азаматтық құрылымның кіші саласы ретінде азаматтық құқықтың кіші саласы ретінде тиісті тетіктер мен құқықтық реттеу құралдарында құқықты құқықтық реттеудің тиісті тетіктері мен құралдарында қаншалықты жедел іске асырылатынына байланысты екені анық.

Түйін сөздер: ғаламдық компьютерлендіру, зияткерлік қызмет, ғылым туындылары, іргелі негіз, мүліктік құқық, заманауи тәсіл, зияткерлік меншік.

MODERN APPROACH TO THE CONCEPT OF «INTELLECTUAL PROPERTY» OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

The development of technology, global computerization, and international trade have led to the widespread use of the results of intellectual and creative activity, which have become one of the main and significant objects of the market and civil turnover. At the same time, these objects need a serious approach to ensuring their protection and protecting the rights of their rightholders. For the further development of market relations in our country, strengthening the rule of law by representatives of legal

science and other branches of social science, many measures, concepts, and bills are currently being proposed. It is obvious that the effectiveness of their implementation depends crucially on how the intellectual potential of society will be used, how quickly the dynamic public structure of intellectual property as a sub-branch of civil law will be activated in the appropriate mechanisms and means of legal regulation of law in the appropriate mechanisms and means of legal regulation.

Keywords: global computerization, intellectual activity, works of science, intellectual product social structure, fundamental basis, property law, intellectual property, intellectual product

Развитие технологий, глобальная компьютеризация, международная торговля привели к широкому использованию результатов интеллектуальной, творческой деятельности, ставших одними из основных и значимых объектов рынка и гражданского оборота. Вместе с тем данные объекты нуждаются в серьезном подходе к обеспечению их охраны и защите прав их правообладателей.

Попытки переосмысления понятия интеллектуальной собственности, правовой регламентации отношений, возникающих по поводу интеллектуальной собственности, определения правового режима результатов творчества, определения права интеллектуальной собственности в системе права и законодательства и других, связанных с правом интеллектуальной собственности вопросов вызывают серьезные дискуссии среди ученых, в особенности цивилистов.

Развитие общественных отношений требует постоянного совершенствования законодательства об интеллектуальной собственности, которое должно обеспечить адекватную современным условиям охрану объектов права интеллектуальной собственности на национальном и международном уровнях. В последнее время проблематике отношений в сфере оборота результатов творческой деятельности уделяется достаточно большое внимание исследователей, вопросы интеллектуальной собственности чаще всего исследуются с точки зрения правового режима объектов интеллектуальной собственности, особенно это касается тех объектов, которые имеют наибольшее распространение в гражданском обороте. Но есть объекты, исследованию которых авторы не уделяют должного внимания в своих работах, это касается ряда произведений, в частности произведений хореографии и пантомимы, драматических и музыкально-драматических произведений,

музыкальных произведений с текстом и без текста, топологий интегральных микросхем, селекционных достижений.

В настоящее время широкое распространение получают так называемые нетрадиционные объекты интеллектуальной собственности, и в целях их правомерного использования существует объективная необходимость законодательного урегулирования договорных обязательств по их созданию, предоставлению, отчуждению и доверительному управлению. Особую актуальность приобрели вопросы правовой охраны объектов интеллектуальной собственности ввиду возросшего числа использования контрафактной продукции, что, безусловно, приносит как материальный ущерб, так и наносит моральный вред авторам и правообладателям.

Особый интерес представляют договоры в сфере интеллектуальной собственности, такое внимание вызвано тем, что при определении системы гражданско-правовых договоров ученые часто упускают их из виду, многие вопросы, касающиеся именно договоров в такой специфической сфере, остаются неразрешенными, поэтому правовая природа договоров, связанных с использованием результатов интеллектуальной деятельности, до сих пор не исследована должным образом, в связи с чем, несмотря на попытки многих ученых-цивилистов сформулировать единую унифицированную концепцию договорных институтов в сфере интеллектуальной собственности, сделать этого пока не удалось.

Дискуссионными является вопрос построения системы договоров в сфере интеллектуальной собственности, выработка критериев ее построения, изучение классификации договоров в обозначенной сфере. Заслуживают особого внимания и глубокого исследования отдельные виды договоров в сфере интеллектуальной собственности, изучение

правовой природы каждого из видов договоров, особенностей их заключения и прекращения, определения прав и обязанностей сторон. Интересен для цивилистической науки вопрос залога исключительных прав и доверительного управления исключительными правами.

Понятия «право интеллектуальной собственности» и «исключительные права» являются разными по своему значению и содержанию понятиями.

Ст. 125 ГК Республики Казахстан исходит из тождественности понятий «исключительное право» и «интеллектуальная собственность». Так, в соответствии с п. 1 ст. 125 ГК Республики Казахстан в случаях и порядке, установленном ГК Республики Казахстан и иными законодательными актами, признается исключительное право гражданина или физического лица на результаты интеллектуальной творческой деятельности и приравненные к ним средства индивидуализации юридического лица, продукции физического или юридического лица, выполняемых им работ или услуг (фирменное наименование, товарный знак, знак обслуживания и т.п.). п. 2 данной статьи гласит, что использование результатов интеллектуальной творческой деятельности и средств индивидуализации, которые могут быть объектом исключительных прав, могут осуществляться третьими лицами только с согласия правообладателя [1].

Таким образом, понятие «интеллектуальная собственность» согласно ГК Республики Казахстан. характеризует только определенную часть правомочий, связанных с результатами интеллектуальной деятельности, а именно - ту часть полномочий, которая входит в исключительное право. Более того, ст.ст. 125 и 961 ГК Республики Казахстан, которые устанавливает перечень объектов интеллектуальной собственности, противоречат друг другу. При этом действующий ГК Республики Казахстан раскрывает достаточно определено смысл понятия «исключительное право» в ст. 964 ГК

Республики Казахстан где подисключительным правом на объектив интеллектуальной собственности понимается имущественное право. Считаю, что данное противоречие должно быть устранено.

Интеллектуальная собственность в системе объектов гражданских прав в ГК Республики Казахстан сформулировано, во-первых, как обьективированные результаты и интеллектуальной деятельности и приравнявшее к ним средства индивидуализации товаров, работ и услуг, и, во-вторых, как исключительные права.

Интеллектуальная собственность представляет собой совокупность общественных отношений, возникающих по поводу результатов интеллектуальной деятельности и приравненных к ним средств индивидуализации, вместе с тем, и интеллектуальная собственность – это объект гражданских прав, который выступает в качестве объекта гражданско-правовых сделок. И с этой позиции значение имеет не только сам обьективированный результат и интеллектуальной деятельности, интерес представляет такой обьективированный результат в случае, когда ему сопутствуют еще и права, а именно: личные неимущественные и исключительные [2].

Если право собственности является только имущественным правом, то право интеллектуальной собственности в этом смысле шире, поскольку включает не только имущественные исключительные права, но и личные неимущественные права.

Следует также разграничивать право собственности и исключительные права. Общим для права собственности и исключительных прав является то, что они абсолютны, но право собственности распространяет свой режим на вещи, а исключительные права - на результаты творчества и средства индивидуализации.

Право интеллектуальной собственности следует рассматривать в обьективном и субъективном смысле.

В обьективном смысле право интеллектуальной собственности – это подотрасль гражданского права, которая представляет собой совокупность правовых норм, регулирующих отношения по реализации личных неимущественных и имущественных (исключительных) прав, возникающих в связи с созданием и использованием объектов интеллектуальной собственности. В субъективном смысле право интеллектуальной собственности представляет собой принадлежащую

субъекту, гарантированную законом систему личных неимущественных прав и имущественных прав (исключительных прав), возникающих в связи с созданием и использованием объектов интеллектуальной собственности.

Исключительное право – это субъективное имущественное право, заключающееся в монопольном использовании на законном основании объекта интеллектуальной собственности его обладателем, и подлежащее защите.

Право интеллектуальной собственности и исключительные права соотносятся между собой как целое и его часть, поскольку исключительные права являются частью права интеллектуальной собственности в объективном и субъективном смысле.

По мнению З. Гончаренко Л.И., право интеллектуальной собственности – это исключительное право гражданина или юридического лица на результаты интеллектуальной деятельности и приравненные к ним средства индивидуализации юридического лица, индивидуализации продукции, выполняемых работ или услуг (фирменное наименование, товарный знак, знак обслуживания и т.п.). Следует отметить, что понятие интеллектуальной собственности является собирательным [3, 11].

К объектам интеллектуальной собственности относятся объекты, защищаемые законами Республики Казахстан «Об авторском праве и смежных правах» [4], «Об охране селекционных достижений» от 13 июля 1999 года [5], Патентным законом от 16 июля 1999 года, законами «О товарных знаках, знаках обслуживания и наименованиях мест происхождения товара» от 26 июля 1999 года [6], «О правовой охране топологий интегральных микросхем» от 29 июня 2001 года и т.п. [7].

Статья 961 Особенной части ГК РК установила, что к объектам права интеллектуальной собственности относятся: результаты интеллектуальной творческой деятельности; средства индивидуализации участников гражданского оборота, товаров, работ или услуг. К результатам интеллектуальной творческой деятельности в свою очередь относятся: произведения науки, литературы и искусства; исполнения, фонограммы и передачи организаций вещания; изобретения, полезные

модели, промышленные образцы; селекционные достижения; топологии интегральных микросхем; нераскрытая информация, в том числе секреты производства (ноу-хау); другие результаты интеллектуальной творческой деятельности в случаях, предусмотренных ГК или иными законодательными актами.

Обращаясь к понятию права интеллектуальной собственности и его содержанию, необходимо отметить, что данная категория обладает достаточно длительной историей своего развития. Охрана интеллектуальной собственности является одним из главных направлений деятельности любого развивающегося государства, выраженного в интенсивном совершенствовании целостной системы развития данного правового института.

Этапы развития института интеллектуальной собственности объясняются, прежде всего, экономическими условиями и правовыми традициями каждой конкретной страны и обусловлены ими. Казахстан в этом отношении не является исключением.

Юридическое закрепление права интеллектуальной собственности, по сути, означает осознание государством важности культуры и прогресса для сохранения и развития общества.

Охрана результатов творчества, интеллектуальной деятельности непосредственно связана с защитой свободы личности, прав человека. Однако следует учитывать двойственную природу права интеллектуальной собственности - ее «духовную» и экономическую составляющие. Для современности характерны как усиление защиты личных неимущественных («моральных») прав создателей интеллектуальных ценностей, так и дальнейшая коммерциализация имущественных (экономических) прав.

Таким образом, фундаментальная основа и задачи законодательства в этой области заключаются в реальной защите прав творческой личности и конечного результата ее деятельности - интеллектуального продукта, это требует не только принятия системы законов, но и отлаженного механизма их практической реализации в каждом конкретном случае. В целом же отметим, что для дальнейшего развития рыночных отношений в нашей стране, укрепления правопорядка

представителями юридической науки и других отраслей обществоведения в настоящее время предлагается множество мер, концепций, законопроектов. Очевидно, что эффективность их реализации в решающей степени зависит от того, как будет использован интеллектуальный потенциал общества, насколько оперативно будет приведена в действие дина-

мичная общественная структуринтеллектуальной собственности как подотрасль гражданского структуринтеллектуальной собственности как подотрасль гражданского права в соответствующих механизмах и средствах правового регулирования права в соответствующих механизмах и средствах правового регулирования.

Список использованных источников:

1. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Особенная часть) от 1 июля 1999 года № 409-І (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.09.2023 г.).
2. Канатов Т.К. Актуальные проблемные вопросы дальнейшего совершенствования законодательства Республики Казахстан в сфере интеллектуальной собственности // <https://cyberleninka.ru/article/n/aktualnye-problemnye-voprosy-dalneyshego-sovershenstvovaniya-zakonodatelstva-respubliki-kazahstan-v-sfere-intellektualnoy>.
3. Гончаренко Л.И. «Актуальные проблемы права интеллектуальной собственности» // НИЦ ИНФРА-М 2023г. 320 с.
4. Закон Республики Казахстан от 10 июня 1996 года № 6-І «Об авторском праве и смежных правах» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.05.2023 г.).
5. Закон Республики Казахстан от 13 июля 1999 года № 422-І «Об охране селекционных достижений» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.12.2022 г.).
6. Закон Республики Казахстан от 16 июля 1999 года № 427-І «Патентный закон Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 20.06.2022 г.).
7. Закон Республики Казахстан от 26 июля 1999 года № 456-І «О товарных знаках, знаках обслуживания, географических указаниях и наименованиях мест происхождения товаров» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 20.06.2022 г.).
8. Закон Республики Казахстан от 29 июня 2001 года № 217-ІІ «О правовой охране топологий интегральных микросхем» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 20.06.2022 г.).

Сведения об авторах

¹**Алаева Гульназ Турсуновна** – ассоциированный профессор, кафедра «Юриспруденция и Международное право» Университета «Туран», кандидат юридических наук.

¹**Алаева Гүлназ Тұрсынқызы** – «Тұран» Университетінің «Құқықтану және халықаралық құқық» кафедрасы, қауымдастырылған профессор, заң ғылымдарының кандидаты.

¹**Alayeva Gulnaz Tursunovna** – Gulnaz Tursunovna Alayeva – Associate Professor, Department of Jurisprudence and International Law, Turan University, Candidate of Law Sciences.

²**Урбисинова Нургуль Еркиновна** – Докторант Университета «Туран», магистр юридических наук.

²**Урбисинова Нұргүл Еркінқызы** – «Тұран» Университетінің докторанты, заң ғылымдарының магистрі.

²**Urbisinova Nurgul Yerkinovna** – Doctoral student of Turan University, Master of Law.

-
- Әкімшілік құқық
  - Административное право
  - Administrative law

¹ Губайдуллин Ж.Ж.

¹Актюбинский юридический институт МВД Республики Казахстан имени М. Букенбаева, Актөбе, Казахстан.

ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СТАТУСА КОНФИДЕНЦИАЛЬНЫХ ПОМОЩНИКОВ

В настоящей статье рассматриваются коллизии и пробелы оперативно-розыскного законодательства Республики Казахстан. Значительная их часть связана с правовым и социальным статусом конфиденциальных помощников. Вызывает вопрос обоснованность включения работы с ними в перечень оперативно-розыскных мероприятий. Ряд норм профильного закона представляются декларативными и неисполнимыми. В этой связи, предложены пути решения некоторых из этих проблем.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность оперативно-розыскные мероприятия, конфиденциальные помощники

ҚҰПИЯ КӨМЕКШІЛЕРДІҢ МӘРТЕБЕСІН ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Берілген мақалада Қазақстан Республикасының жедел-іздістіру заңнамасының қайшылықтары мен олқылықтары қаралады. Олардың едәуір бөлігі құпия көмекшілердің құқықтық және әлеуметтік мәртебесіне байланысты. Олармен жұмысты жедел-іздістіру іс-шараларының тізбесіне енгізудің негізділігі сұрақ туғызады. Бейіндік заңның бірқатар нормалары декларативті және орындалмайтын болып ұсынылады. Осыған байланысты осы мәселелердің кейбірін шешу жолдары ұсынылды

Түйінді сөздер: жедел-іздістіру қызметі, жедел-іздістіру іс-шаралары, құпия көмекшілер.

PROBLEMS OF LEGAL REGULATION OF THE STATUS OF CONFIDENTIAL ASSISTANTS

This article examines the conflicts and gaps in the operational investigative legislation of the Republic of Kazakhstan. A significant part of them is relate to the legal and social status of confidential assistants. The question arises as to the validity of including work with them in the list of operational investigative measures. A number of norms of the relevant law appear declarative and unenforceable. In this regard, ways to solve some of these problems are proposed.

Key words: operational investigative activities, confidential assistants

Проблемы правового, прежде всего, законодательного регулирования статуса конфиденциальных помощников относятся к одной из наименее исследованных в научном плане сфер оперативно-розыскной деятельности (ОРД) органов внутренних дел (ОВД) РК. Видимо, это обусловлено преимущественно закрытым характером сведений об этой стороне ОРД ОВД, что привело к многочисленным коллизиям и «белым пятнам».

Часть из них мы попытаемся рассмотреть, хотя бы в постановочном порядке, на основании открытых материалов преимущественно законодательного характера.

Как известно, в Законе РК «Об оперативно-розыскной деятельности» (Закон РК об ОРД) правовой статус конфиденциальных помощников обозначен в ряде норм, среди которых есть наиболее интересные.

Это статья 1 где под ними понимаются физические лица, достигшие восемнадцатилетнего возраста, дееспособные, которые дали согласие сотрудничать на конфиденциальной основе (в том числе и по контракту) с органом, осуществляющим ОРД, а равно сотрудничавшие ранее по своему согласию с данным органом. Далее, это пп. 2) п. 2 статьи

11, где одним из общих оперативно-розыскных мероприятий (ОРМ) значится установление гласных и негласных отношений с гражданами, использование их в ОРД. Наконец, это статья 23, которая регламентирует комплекс мер по социальной и правовой защите конфиденциальных помощников [1].

Рассмотрим эти нормы по порядку. По их смыслу, конфиденциальные помощники воспринимаются как лица, оказывающие добровольное содействие органам-субъектам ОРД. В то же время, из фокуса внимания законодателя, научных и практических работников «выпали» лица, оказывающие такое же добровольное содействие, но в открытой форме.

Между тем, они достаточно четко изложены:

- в п. 5) статьи 8, где органы-субъекты ОРД имеют право использовать помощь должностных лиц и специалистов, обладающих необходимыми научно-техническими или иными специальными познаниями;

- в вышеупомянутом пп. 2) п. 1 статьи 11, где наряду с установлением негласных отношений с гражданами, могут иметь место и гласные;

- в пп. 16) п. 2 этой же статьи, предусматривающей такое ОРМ, как осуществление с участием понятых личного досмотра задержанных лиц;

- в п. 2 статьи 13, когда отдельные граждане могут с их согласия привлекаться к подготовке и проведению ОРМ, в том числе не на конфиденциальной основе [1].

Очевидно, что этот достаточно большой контингент лиц активно участвует в осуществлении ОРМ. В то же время, их правовой статус, а также меры по социальной защите вообще не отражены в нормах Закона РК об ОРД. В статье 23 говорится лишь только о конфиденциальных помощниках, то есть о другой категории лиц, содействующих органам-субъектам ОРД.

Вместе с тем, содействующие на гласной основе составляют значимую часть контингента. Те же самые понятые, привлекаемые к ОРМ, это самая многочисленная категория. Если по обычным бытовым преступлениям с ними вопросов не возникает, то по

организованной преступности, религиозному экстремизму и терроризму, они могут стать объектами силового воздействия с целью изменить свои показания, чтобы увести от ответственности виновных лиц. Такая же опасность возникает и в отношении других лиц, оказывающих содействие на гласной основе. В правовом и социальном отношении они оказываются не защищены, так как «выпали» из поля зрения.

В этой связи, интересен опыт законодательного регулирования данной проблемы в Законе Республики Беларусь «Об оперативно-розыскной деятельности». Там в статьях 53 и 54 делается четкая градация на конфиденциальных помощников и иных лиц, привлеченных для подготовки и участия в ОРМ; регламентируется, что и те, и другие подлежат защите [2].

Аналогичные нормы содержатся и в Федеральном законе Российской Федерации «Об оперативно-розыскной деятельности» (ФЗ РФ об ОРД), где статья 18 устанавливает социальную и правовую защиту не только для конфиденциальных помощников, но и всех лиц, содействующих органам-субъектам ОРД [3].

Таким образом, углубленный анализ норм Закона РК об ОРД и зарубежного опыта говорит о необходимости дополнения отечественного законодательства положениями, уравнивающими степень правовой и социальной защиты конфиденциальных помощников и иных лиц, содействующих органам-субъектам ОРД.

Следующий проблемный аспект – правомерность и обоснованность регламентации в Законе РК об ОРД такого ОРМ, как установление гласных и негласных отношений с гражданами, использование их в ОРД. Этот аспект не вызывает вопросов у отечественных специалистов; видимо, в силу опять-таки опасения затронуть закрытую тематику, относящуюся к государственным секретам. Поэтому мы рассмотрим ее с позиции законодательного регулирования, в сравнении с нормами зарубежных профильных законов об ОРД. Анализ показывает, что такого ОРМ нет в перечне ни в ФЗ РФ об ОРД, ни в Законе об ОРД Беларуси, ни даже в Законе об ОРД Кыргызской Республики.

Возникает логичный вопрос: почему?

Возможно, причина заключается в том, что изначально нормы указанных законов исходили из положений теории ОРД ОВД.

Общеизвестно, что непосредственное ее осуществление связано с использованием соответствующих сил, средств и методов. К силам ОРД относятся оперативные подразделения, должностные лица оперативных подразделений, которые непосредственно организуют и осуществляют ОРД, а также рассматриваемые граждане, привлекаемые к проведению ОРМ [4].

Отсюда становится понятным, что методы ОРД представляют собой приемы и способы, с помощью которых решаются поставленные задачи, воплощенные в ОРМ. С этой позиции ясно, что ошибочно включать в их перечень и конфиденентов, и тем более оперативных работников.

Что же касается использования конфиденциальных помощников в ОРД, то этот вопрос решен в законодательстве России, Беларуси и Кыргызстана наделением этими правами и полномочиями органы-субъекты ОРД (статья 15 ФЗ РФ об ОРД[3], статья 15 Закона Беларуси об ОРД[2], статья 18 Закона об ОРД Кыргызстана[5]).

На наш взгляд, такой подход более укладывается в логику разделения сил, средств и методов, устоявшуюся в теории ОРД ОВД. Поэтому представляется целесообразным исключить рассматриваемое ОРМ из перечня ОРМ, содержащегося в статье 11 Закона РК об ОРД, и перенести его в виде права органов-субъектов ОРД в статью 8.

Еще один актуальный комплекс проблем открывается при попытках анализа статьи 23 Закона РК об ОРД, регламентирующей социальную и правовую защиту конфиденциальных помощников.

Ее пункт 1 устанавливает, что они находятся под защитой государства. Далее идет ряд норм, поясняющих, в чем конкретно выражается эта защита. Так, пункт 6 говорит о том, что период сотрудничества граждан по контракту на платной основе в качестве основного рода занятий с органами, осуществляющими ОРД, включается в их общий трудовой стаж, а сами они имеют право на пенсионное обеспечение [1].

Здесь сразу возникает резонный вопрос: а на основании каких официальных документов будет фиксироваться данный стаж, если вся деятельность конфиденциального помощника носит негласный характер, а сведения о нем (пункт 4 рассматриваемой статьи) составляют государственные секреты?

Если исходить из смысла части первой статьи 40 Социального кодекса РК, право на пенсионное обеспечение имеют физические лица, за которых перечислены обязательные пенсионные взносы работодателя, обязательные профессиональные пенсионные взносы, а также добровольные пенсионные взносы [6].

С добровольными пенсионными взносами в целом понятно. Ничто не мешает конфиденциальному помощнику из своих дополнительных доходов перечислять на пенсионный счет дополнительные взносы. Но как быть с обязательными взносами работодателя, которым в данном случае выступает орган-субъект ОРД? Каким образом легализовать в отцифрованном пенсионном фонде такие поступления, не рискуя расшифровать сам факт конфиденциального сотрудничества и, соответственно, не создать реальную угрозу жизни и здоровью конфиденента, а также его родных и близких? Ведь в настоящее время все подобные трансферты прозрачны как для органов социальной защиты, так и для всех потенциальных работодателей.

На это направлена современная бюджетная политика – обязательная открытость бюджетного процесса для общества и средств массовой информации («принцип транспарентности») [7].

Положение осложняется в случаях, когда конфиденциальный помощник действует в сфере и инфраструктуре организованной преступности, наркобизнеса, религиозного экстремизма и терроризма, где меры внутренней безопасности чрезвычайно жесткие, а все их участники периодически проходят тщательные проверки.

Видимо, эти концептуальные проблемы призвана решить ссылка, содержащаяся в конце рассматриваемой нормы на какой-то особый порядок, определяемый Правительством РК [1].

Насколько известно, такой порядок до настоящего времени еще не разработан.

Более того, учитывая общепризнанную иерархию правовых актов, существующую в настоящее время в нашей стране, не совсем понятно, каким образом подзаконный акт (Постановление Правительства РК) сможет поменять принципы, установленные Социальным кодексом РК. Перспективы такого изменения без внесения соответствующих корректив в нормы этого кодекса отсутствуют.

К тому же, даже при условии появления подобной инициативы у какого-либо органа-субъекта ОРД, их разработка и внесение в кодекс потребуют продолжительного времени (как правило, несколько лет). Это при условии, что гражданским обществом, другими государственными органами – не субъектам ОРД, а также депутатами, актуальность решения этой проблемы будет осознана в полной мере и поддержана. По нашему мнению, шансов на это немного, учитывая, что новые нормы однозначно увеличат расходную часть бюджета.

Таким образом, перед наукой и практикой ОРД встает дилемма: либо начинать это сложный и малоперспективный путь, либо признать, что обсуждаемые нормы о социальной защите конфиденциальных помощников носят явно декларативный, неисполнимый характер и, соответственно, подлежат исключению из редакции пункта 6 статьи 23 Закона РК об ОРД. Тем самым, второй вариант позволит взглянуть реальности в лицо, и не давать ложных иллюзий относительно перспектив будущего сотрудничества как оперативным работникам, так и конфиденциальным помощникам.

Еще одна правовая коллизия содержится в том же пункте 6, где определяется, что в случае гибели конфиденциального помощника в связи с его участием в проведении ОРМ семья и иждивенцы имеют право на государственное социальное пособие по случаю потери кормильца в соответствии с законодательством и опять-таки в порядке, определяемом Правительством Республики Казахстан [1].

Далее, в пункте 7 этой же статьи изложено, что в случае гибели конфиденциального помощника в связи с его участием в проведении оперативно-розыскных мероприятий семье погибшего и его иждивенцам выплачивается единовременное пособие:

- в размере десятилетнего денежного содержания погибшего, сотрудничавшего на платной основе;

в размере 1411-кратного месячного расчетного показателя, установленного законом о республиканском бюджете и действующего на 1 января соответствующего финансового года, при сотрудничестве погибшего на безвозмездной основе [1].

По смыслу этих норм получается, что в данном трагическом случае семья и иждивенцы погибшего конфиденциального помощника получает и специальное государственное пособие в связи с утерей кормильца, и единовременное пособие. Здесь опять возникает ряд вопросов.

Глава 16 Социального кодекса содержит общий порядок выплат специальных государственных пособий в связи с утратой кормильца. В ней нет особых норм, относящихся к случаю гибели в связи с участием в проведении ОРМ [6].

Тогда зачем в Законе РК об ОРД содержится аналогичная норма, в данном случае совершенно не нужная? Очередная декларация?

Следующий вопрос: каким образом будет распределяться единовременное пособие между членами семьи и иждивенцами? Судя по всему, что это сфера действия гражданского и семейного права. Кто будет заниматься поиском членов семьи и иждивенцев, особенно в случае раздельного проживания? Кто будет контролировать этот процесс?

Если возложить это на орган-субъект ОРД, возможны различные коррупционные правонарушения и махинации с материалами, свидетельствующими о факте гибели конфиденциального помощника в связи с участием в проведении ОРМ. А другим органам доверить такое дело нельзя, так как это относится к государственным секретам и может создать угрозу жизни и здоровью тех же самых членов семьи и иждивенцев.

Следующие вопросы: каким образом будут оформляться эти выплаты? Должны ли будут члены - семьи и иждивенцы погибшего конфиденциального помощника выплачивать соответствующий налог на этот доход и кто будет следить за этим процессом? Решит ли перечисленные сложные вопросы предполагаемое Постановление Правительства РК, неизвестно. Тем более, что это опять увеличение расходной части бюджета.

Таким образом, анализ норм Закона РК об ОРД, регламентирующих правовой и социальный статус конфиденциальных помощников, вызывает больше вопросов, чем ответов. Поэтому многие из них обозначаются в постановочном плане в надежде на то, что их решение в дальнейшем будет найдено как в теоретическом, так и в практическом плане.

Список использованных источников:

1. Закон Республики Казахстан от 15 сентября 1994 года № 154-ХІІІ «Об оперативно-розыскной деятельности». – [Электронный ресурс] Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z940004000_ (дата открытия 10.11.2023 г.).
2. Закон Республики Беларусь 15 июля 2015 г. N 307-3 «Об оперативно-розыскной деятельности». – [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://kgb.by/ru/zakon289-3/#:~:text=> (дата открытия 10.11.2023 г.).
3. Федеральный закон от 12 августа 1995 г. N 144-ФЗ «Об оперативно-розыскной деятельности». – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://base.garant.ru/10104229/36bfb7176e3e8bfebe718035887e4efc/> (дата открытия 16.09.2023 г.).
4. Араев О.Н. Оперативно-розыскная характеристика содействия граждан органам, осуществляющим оперативно-розыскную деятельность // Современная наука, 2021. – №24. – С. 69-75.
5. Закон Кыргызской Республики от 16 октября 1998 года № 131 «Об оперативно-розыскной деятельности». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/138#:~:text=> (дата открытия 11.09.2023 г.).
6. Кодекс Республики Казахстан от 20 апреля 2023 года № 224-VII «Социальный кодекс Республики Казахстан» (с изменениями от 01.07.2023 г.). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36492598&pos=1151;-83 (дата открытия 11.11.2023 г.).
7. Сартаева Н.А. Новые подходы формирования бюджета: научно-правовой анализ // Вестник Актыбинского юридического института МВД РК им. М. Букенбаева. – № 1(6). – Актобе, 2022. – С. 10.

Сведения об авторе

¹Губайдуллин Жумагельды Жубандыкович – заместитель начальника кафедры организации безопасности на объектах транспорта Актыбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева, подполковник полиции.

¹Губайдуллин Жұмагелді Жұбандықұлы – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының көлік объектілерінде қауіпсіздікті ұйымдастыру кафедрасы бастығының орынбасары, полиция подполковнигі.

Gubaidullin Zhumageldy Zhubandykovich – Deputy Head of the Department of Security Organization at Transport Facilities of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev, police Lieutenant Colonel.

¹Жаманов А.Б.

¹Қазақстан Республикасы ИМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,
Ақтөбе, Қазақстан.

ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ АЛДЫН АЛУ ІС-ШАРАЛАРЫ

Құқық бұзушылық жасау себептері және олардың алдын алу мәселелері шеңберінде, мақала авторымен құқық бұзушылық жасауына негіз болатын себептер және олардың алдын алу мәселелері қаралады. Қауіпсіздік деңгейінде, қоғам мен мемлекет негізінен әлеуметтік қауіпті сипаттағы ішкі қауіптерден көрінетін ұлттық қауіпсіздік компоненттерінің тұтастай алғанда қоғамның, атап айтқанда, жекелеген азаматтардың қауіпсіздігіне әсер ететін қылмыстар мен құқық бұзушылықтардың нақты деңгейімен сипатталады. Құқық бұзушылық профилактикасының субъектілері, ішкі істер органдарының құзыреті, ішкі істер органдары қоғамдық тәртіпті сақтауға және құқық бұзушылықтардың алдын алуға қатысатын азаматтармен және ұйымдармен өзара іс-қимыл жасайды.

Түйінді сөздер: тәртіп, құқық бұзушылық, үкімет, ескерту, ереже, нұсқаулық, мінез-құлық, алдын алу, шектеу, жауапкершілік, қоғам, қауіпсіздік, шаралар.

МЕРОПРИЯТИЯ ПО ПРОФИЛАКТИКЕ ПРАВОНАРУШЕНИЙ

В рамках причин совершения правонарушения и вопросов их предупреждения автором статьи рассматриваются причины, послужившие основанием для совершения правонарушения, и вопросы их предупреждения. На уровне безопасности общество и государство характеризуются специфическим уровнем преступлений и правонарушений, влияющих на безопасность общества в целом, в частности отдельных граждан, компонентов национальной безопасности, проявляющихся в основном внутренними угрозами социально опасного характера. Субъекты профилактики правонарушений, компетенция органов внутренних дел, органы внутренних дел взаимодействуют с гражданами и организациями, участвующими в охране общественного порядка и профилактике правонарушений.

Ключевые слова: дисциплина, правонарушение, правительство, предупреждение, правило, руководство, поведение, профилактика, ограничение, ответственность, общество, безопасность, меры.

CRIME PREVENTION MEASURES

Within the framework of the reasons for the commission of an offense and the issues of their prevention, the author of the article examines the reasons that served as the basis for the commission of an offense and the issues of their prevention. At the security level, society and the state are characterized by a specific level of crimes and offenses affecting the security of society as a whole, in particular individual citizens, components of national security, manifested mainly by internal threats of a socially dangerous nature. The subjects of crime prevention, the competence of the internal affairs bodies, the internal affairs bodies interact with citizens and organizations involved in the protection of public order and the prevention of offenses.

Keywords: discipline, offenses, government, prevention, rule, instruction, behavior, prevention, restriction, responsibility, society, safety, measures.

Құқық бұзушылық – жеке адамның адам мен нақты құқық бұзушылықты қоршаған ортамен өзара іс-әрекетінің туғызатын көптеген объективтік факторлар күрделі нәтижесі болып табылады. Жеке

арасындағы ниеттің байланысын ашып көрсету бірнеше деңгейде мүмкін болады.

Құқық бұзушылықтың ниетін зерделеу мен әкімшілік құқық бұзушылықтардың алдың алу шаралары кезінде жеке адамның адамкершілік тұрғысынан қалыптасуы мен мінез-құлқының бүкіл дамуын зерттеу қажеттігі туындайды. Әкімшілік құқық бұзушылықтың мәнінде құқық бұзушылық әрекет пайда болуының тетігі мен оны дәлелдеу құрылымына дендеп үнілеу проблемасы бірінші орынға қойылады.

Адамның кез келген қызметінің, оның ішінде әкімшілік құқық бұзушылық әрекетінің жеке адамның әлеуметтік құндылықтарға, қоршаған ортаға, оған қойылатын құқықтық, моральдық, имандылық және өзге де талаптарға көзқарасының ерекшелігінде көрнетін әлеуметтік-психологиялық негізі болады.

Сонымен бірге әкімшілік құқық бұзушылық, ең алдымен, құқық бұзушылық заңында көрініс табатын әлеуметтік талаптарды теріске шығарудың дәлелі болып табылады. Құқық бұзушылықтың әрбір түрі құқық қорғау мүдделеріне зиян келтіреді және нақты адамның жасаған әрекетіне (әрекетсіздігіне) және қоғамдық қауіпті салдарларына психикалық көзқарасының ерекшелігімен сипатталады.

Жеке адамның мінез-құлқының мазмұндық жағын реттейтін әлеуметтік қадір-қасиеттері белгілі бір ниеттер мен талаптануға байланысты оның нақты қылықтарынан көрініс табады.

Сана мен ерік – жігер қасиеттеріне ие бола отырып, субъект солардың негізінде өзінің қажеттіліктері мен мүдделерін, оның ішінде құқық бұзушылық жасау есебінен қанағаттандыру нысандары мен құралдарын таңдап алады.

Өз кезегінде, мінез-құлық жеке адамның имандылық, құқықтық айқындамасын, олардың әлеуметтік мәнін білдіреді.

Ниет кейде субъектінің негізгі қызметінің себептеріне айналады және жеке адамның қоғамға қарсы бағытын білдіре отырып, оның қадір-қасиеттеріне көшеді.

Әкімшілік жауапкершілік негіздері ұғымын ашып көрсететін әкімшілік құқықтың, әкімшілік жазаның және басқа да

институттардың жалпы теориясы олардың психологиялық мазмұнынан ешқашан да сырт қалған емес. Ол құқық бұзушылық субъектісін, кінәнің түрін, құқық бұзушының себебін және т.б. анықтау кезінде психологиялық ұғымдар мен санаттарды пайдаланады. Алайда полицияның сыртқы бағыты полицияның қоғамдастықпен ынтымақтастығы мен серіктестігінің негізгі принциптерінің бірі болып табылады. Полиция өзін қоғамға қарсы қоймайды, бірақ оның ажырамас бөлігі болып табылады. Дәл осы интеграция полицияға қауіпсіздік пен өмір сапасы тұрғысынан қоғамда болып жатқан оқиғаларға тез және толық жауап беруге, демек, жағдайдың дамуына дер кезінде әсер етуге және оны болжауға да мүмкіндік береді.

Осылайша, бірінші іргелі элемент қызметтің екі бағытын – қоғам мен қоғамдастыққа интеграцияны және халықтың қажеттіліктері мен үміттеріне назар аударуды қарастырады. Бұл интеграцияның негізгі идеясы – халықпен қарым-қатынас полицияға жауап беру қажеттілігі туындағанға дейін әлеуметтік мәселелердің табиғатын түсінуге мүмкіндік беруі керек. Қоғамдық ынтымақтастыққа негізделген полиция жұмысының тұжырымдамасы, оның ішінде идеяға негізделген қоғамдастық полицияға қарағанда қауіпсіздік тұрғысынан өз қажеттіліктерін жақсы біледі. Осыдан халықтың өмір сүру қауіпсіздігі мен сапасының басым мәселелеріне қатысты консенсусы бар деген болжам туындайды.

Алайда, бұл көбінесе қажеттіліктердің жеке сипаттамаларына (жынысына, жасына, этникалық тегіне, білім деңгейіне және т.б.), сондай-ақ тіршілік ету ортасына (географиялық орналасуы, урбанизация деңгейі және т.б.) байланысты өзгеруіне байланысты болмайды. Бұдан шығатын бірінші қорытынды – полиция өз ұсыныстарын саралап, оларды әртүрлі әлеуметтік немесе мақсатты топтарға бейімдеуі керек. Қалыптасқан қажеттіліктерге сүйене отырып, қауымдастық өз мәселелерінің белгілі бір шешімдерін күтеді. Қауымдастық, сонымен қатар, осы мәселелерді шешуге бағытталған сапалы

кәсіби қызметтерді күтеді, сонымен қатар, бұл мәселелердің қалай шешілетіні немесе шешілетіні туралы ақпарат береді.

Халықтың қажеттіліктері мен үміттері туралы ақпаратты үш жолмен жинауға болады: оны азаматтардың өздері ұсына алады, оны кез келген сенімді адамдар немесе көшбасшылар ұсына алады немесе ақпаратты зерттеу, жинау және статистикалық талдау арқылы алуға болады. Ең толық суретті әдетте осы үш әдісті біріктірген кезде жасауға болады.

Халықтың полиция мен ынтымақтастығын тереңдету үшін батыс елдерінде жалпы қатысу және жауапкершілік ұғымы қолданылады. Ол бір-бірін өзара күшейтетін үш элементке негізделген:

1) белгілі бір полиция қызметкерін белгілі бір аумаққа немесе белгілі бір қауымдастық тобына жауапты етіп тағайындау, бұл оған осы жұмыс тобының немесе ауданның өміріне, соның ішінде олардың проблемаларына қатысу сезімін береді.

2) полиция қызметкерлері мен аудан тұрғындары немесе қауымдастықтар жұмыс тобының мүшелері арасындағы қарым-қатынасты жекелендіру өмірге қатысу сезімін тудырады;

3) ортақ мәселелерді бірлесіп шешу. Бұл тәсілдің маңызды ерекшелігі – жергілікті қоғамдастықтың қауіпсіздігі жөніндегі ынтымақтастық ұйымның ең төменгі құрылымдық деңгейінде болуы керек, бұл орталықсыздандыру мен жауапкершілікті талап етеді.

Полиция адамдардың қауіпсіздігі мен өмір сүру сапасына өз бетінше кепілдік бере алмайтынын түсініп, қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында басқа серіктестердің қатысуымен серіктестіктер құрылды.

Қауіпсіздікті қамтамасыз ету ұжымдық қызмет болып табылады, онда қоғамның әрбір мүшесі жан-жақты және кешенді тәсіл шеңберіндегі буын болып табылады. Кешенді қауіпсіздік саясаты шеңберінде полиция қолданыстағы буындардың бірі ғана болып табылады, олардың әрқайсысы қауіпсіздікті қамтамасыз ету бойынша бірлескен кешенді тәсілге өз үлесін қосады.

Есеп беру тетіктері полицияға қоғамдастыққа оның құқықтарын қорғау бойынша және қажеттіліктеріне қалай жауап беретінін түсіндіруге мүмкіндік береді. Полиция мен қоғамдастық арасындағы серіктестік принципіне негізделген модельде полиция өз жұмысы мен қол жеткізілген нәтижелер туралы хабарлауға міндетті деп болжануда. Сонымен қатар, қорытындылау демократиялық қоғамдағы полиция жұмысының ажырамас бөлігі болып табылады, оған сәйкес полиция заңды қорғауда ашық ұстанымға ие болуы керек. Бұған полицияның жұмысына қатысты шешімдер қабылдау жауапкершілігі де, шешімдерді орындау процесінде полицияның нақты әрекеттері үшін жауапкершілік те кіреді.

Құқықтарды кеңейту және өкілеттіктерді беру серіктестердің және халықтың көмегімен полиция қызметкерлерінің функционалдық міндеттерін қалай орындайтынын және бұл міндеттердің сыни тұрғыдан бағалай алуын қамтиды. Басқаша айтқанда, полиция қызметкерінің сапалы қызметі басқаша түрде көрінуі тиіс. Оның кәсібилігі қазір тереңірек мамандандыруға ғана емес, ең алдымен ол тұратын немесе жұмыс істейтін қауымдастық туралы кең білімге негізделген.

Құқық бұзушылықтардың алдын алу және жолын кесу жалпы шараларының негізгі мақсаты – тұрмыс тіршілігі нашар тұлғаларды әлеуметтік қолдау, халықтың табысын индексациялау, салық салу саясатын дұрыс жүргізу, халықтың еңбек пен айналысуын және оның тұрмыстық күн көрінісін бақылау, жұмыссыздықты жою, оларды да еңбекке орналастыру, қоғамдық қатынастарды жетілдіру, тұлғалардың рухани байлығын ашу, мәдениетін, санасын көтеру, т.б. болып табылады.

Қорыта айтқанымызда, мәдени сауаттылықты жан-жақты дамыту, саяси сауаттылық, өнегелі тұрмыс, еңбекқорлық, заңды білу қоғамды рухани жаңғыртудың, оны өркениетті етудің маңызды шарты ретінде қылмыстық құқық бұзушылықтың барлық түрінің жолын кесудің қажетті негізгі шаралардың бірі болып табылады.

Әйгілі қолбасшы Әмір Темір өзінің мемлекет басқару нормаларының жинағында «Менің барлық қол жеткізген жетістіктерімнің түп қазығы – қатаң тәртіп пен заңның сақталуында» деп айтқан екен. Олай болса,

қатаң тәртіп пен заңның үстемдігін өз қызметімізде сақтап, қоғамымыздағы құқық бұзушылықтарды жою және олардың жолын кесу үшін қоғамда нөлдік қағиданы берік ұстанайық.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы, 1995 жыл 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған).
2. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 8 шілдедегі № 235-V Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексі.
3. «Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге азаматтардың қатысуы туралы» Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 9 шілдедегі № 590-II Заңы.
4. «Құқық бұзушылықтардың профилактикасы туралы» Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 29 сәуірдегі № 271-IV Заңы.
5. «Құқық қорғау қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 6 қаңтардағы № 380-IV Заңы.
6. «Қазақстан Республикасының Ішкі істер органдары туралы» 2014 жылғы 23 сәуірдегі № 199-V Қазақстан Республикасының Заңы.
7. «Қазақстан Республикасы мемлекеттік қызметшілерінің әдептілік нормаларын және мінез-құлық қағидаларын одан әрі жетілдіру жөніндегі шаралар туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2015 жылғы 29 желтоқсандағы №153 Жарлығы. 22.07.2019 ж.

Автор туралы мәлімет

¹**Жаманов Айдос Бекжанұлы** — Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының ІІО әкімшілік қызметі кафедрасының аға оқытушысы, полиция подполковнигі.

¹**Жаманов Айдос Бекжанович** — старший преподаватель кафедры административной деятельности ОВД Актобинского юридического института М.Букембаева МВД Республики Казахстан, подполковник полиции.

¹**Zhamanov Aidos Bekzhanovich** — Senior lecturer at the Department of Administrative Activities of the Department of Internal Affairs of the Aktobe Law Institute M.Bukenbaeva of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, police Lieutenant Colonel.

КӨМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫҢ ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ ПСИХОЛОГИЯСЫ

Мақалада, авторлар девиантты мінез-құлықты біздің қоғамдағы тұлғаның моральдық және әдепті дамуындағы тапшылықтың көрінісі ретінде қарастырады.

Авторлар девиантты мінез-құлық әлеуметтік нормаларды бұзу ретінде және соңғы жылдары жаппай сипатқа ие болды және бұл мәселені әлеуметтік тәрбиешілердің, психологтардың, дәрігерлердің, құқық қорғау органдарының қызметкерлерінің назарына аударды деген қорытындыға келді.

Түйінді сөздер: қоғам, мінез-құлық, деликвенттік, қарым-қатынас, тәртіпсіздік, міндет, жауапкершілік, бала тәрбиесі, ата-ана міндетті, әлеуметтік педагог, бос уақыт, диагностика.

ПСИХОЛОГИЯ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

В статье авторы рассматривают девиантное поведение, как форму проявления дефицита морального и нравственного развития личности в нашем обществе. Авторы делают выводы о том, что девиантное поведение как нарушение социальных норм и в последние годы приобрело массовый характер и поставило эту проблему в центр внимания социальных педагогов, психологов, медиков, работников правоохранительных органов.

Ключевые слова: общество, поведение, деликатность, общение, беспорядок, обязанность, ответственность, воспитание детей, родительские обязанности, социальный педагог, досуг, диагностика.

PSYCHOLOGY OF DEVIANT BEHAVIOR OF MINORS

In this paper the authors consider deviant behavior as a form of manifestation of lack of moral and ethical development of the individual in our society. The authors conclude that the deviant behavior as a violation of social norms and in recent years has acquired a mass character and put this issue into focus for the social workers, psychologists, physicians, law enforcement officials.

Keywords: society, behavior, delicacy, communication, disorder, duty, responsibility, parenting, parental responsibilities, social pedagogy, leisure, diagnostics.

Девиантты мінез-құлық (лат. *Deviatio* – ауытқу) – жалпыға ортақ ережелерден ауытқитын әлеуметтік іс-әрекет, осы ережелерді бұзатын адамдар мен әлеуметтік топтардың қылықтары; қабылданған құқықтық немесе моральдық нормаларды бұзған адамның мінез-құлқы.

Мектеп жасындағы балалармен жұмыс істейтін педагогтар мен психологтар алдында мінез-құлқында ауытқушылығы бар балаларға әлеуметтік-психологиялық көмек көрсету міндеті тұр.

Қазақстанда әлеуметтік-экономикалық өзгерістер жағдайында девиантты мінез-

құлықты балалармен жұмыста индивидуалды бағытты дамыту қажеттілігі туындап отыр.

Қазіргі кезде қоғамдағы әлеуметтік қайшылықтардың басымдық танытуы жасөспірімдердің арасында қылмыстық істер жасауына ықпал етуде.

Мектептер мен отбасы жағдайларында кейбір жасөспірімдердің талап-тілектерімен келіспеу, ой-пікірлерімен санаспау, жеке-дара ерекшеліктері мен бейім қабілеттерін ескермеулеріне қарсылық туса, оларға ұсынылған идеялар мен мұраттардың күйреуі, табиғи түрде шиеленіске аарады.

Рухани жағынан кейбір балалардың азғындалуының нәтижесінде өзімшілдікке мойын бұрып, олар енжарлыққа, өзіне және басқаға немқұрайлықпен қарауға, арақ-шарап, темекі, наша тарту және уытты сұйық заттарды иіскеу, қылмыстық істер жасауға дағдылана бастайды.

Екіншіден, кейбір балаларға тән қасиет - өзіндік тәуелсіздік, дербестік, басқаға бағынышты болмау. Сол себептен, өзінің күш-қуатын, жеке басының мән-мағынасын түсінуге ұмтылыс жасайды. Оны ұғынумүмкіндіктерін мектептегі оқу-тәрбие мен еңбек үдерісіне қатынасуынан байқалады. Себебі, девиантты мінез-құлықты балалар типтік ерекшеліктеріне байланысты тіршілік қиыншылықтарына кезігіп, оны жеңіп шығуға ішкі жай-күйі жол таба алмай әлеуметтік-педагогикалық тұрғыдан қорғалынбайды. Содан девиантты мінез-құлықты бала ешкімге керегім жоқ деген сезімге беріліп кінәны үлкендерге артып айналасымен жанжалдасуға, ұрыс-төбелеске бейімделеді. Қажеттіліктің орнын толықтырудың жолы – бос уақытын мақсатсыз пайдалану, мектеп тәртібін ұстанбау, заң нормаларын бұзу, қылмыстық істер жасау.

Соңғы кездері осы жастар тәрбиесіндегі кемшіліктердің кең етек алуын тектен-тек оқиға деп қарауға болмайды. Ол өмір шындығы, бәріміздің ортақ кемшілігіміз. Осы кемшіліктеріміздің нәтижесінде жасөспірімдер арасында девиантты мінез-құлық көптеп кездеседі.

Девиантты мінез-құлық – жалпыға ортақ ережелерден ауытқитын әлеуметтік іс-әрекет, осы ережелерді бұзатын адамдар мен әлеуметтік топтардың әрекеттері; қабылданған құқықтық немесе моральдық нормаларды бұзған адамның мінез-құлығы. И.С.Конның анықтауынша, девиантты мінез-құлық, «құқық, мәдениет немесе моральдың жалпы қабылданған нормалардан ауытқыған іс-әрекеттер жүйесі». Е.Д.Дедков және Е.Г. Дидедкул девиантты мінез-құлық қоғамға қауіпті немесе жағымсыз қабылданған әлеуметтік нормалардан ауытқыған мінез-құлық, деп анықтама береді. Ал деликвенттік мінез-құлық, қылмыстық жазаланатын іс-

әрекеттерді ұсынатын, қылмыстық мінез-құлық болып табылады.

Психикалық әрекетіне өзгеру күйін тудыратын улы заттарды қолдану девиантты мінез-құлық формасы болып табылады. Осы заттарды қолданған кезде ол психикалық процестерге әсер етеді.

Девиантты мінез-құлық әртүрлі формада көрінгеніне қарамастан, олардың барлығы бір-бірімен тығыз байланысты. Ішімдік ішу, наша қолдану, агрессивті мінез-құлық тағы басқалар бір тұтастықты көрсетеді. Жасөспірімдердің девиантты мінез-құлығының біреуін қолдануы оның басқа заттарды қолдануға деген мүмкіндіктерін жоғарылата түседі.

Балаларда девиантты мінез-құлықтағы негізгі белгілері мен критериларын зерттеушілер төмендегіше бөліп көрсетеді.

1. Отбасының сәтсіздігі (баланың дамуы мен қалыптасуына әсер ететін отбасының ішкі қарым-қатынасының қалыптасуы);

2. Мінез-құлықтағы ауытқушылықты күрделендіретін жұмыстағы оқу және кәсіби мекемелердің жеткіліксіздігі, жасөспірімдермен жұмыс жасайтын мұғалімдер кадрының кәсіби дайындығының жеткіліксіздігі;

3. Жасөспірім тұлғасының тұлғалық компоненттері рухани қызығушылықтары мен сұраныстарының дамымай қалуы, асоциальды іс-әрекетке ұмтылу, қалыпты тәрбие әрекетіне кері көзқарасы, анотомио – физиологиялық және психологиялық даму жағынан құрдастарынан артта қалуы, денсаулығының әлсіреуі, парасаттылық сезімінің дамуының артта қалуы т.б.

4. Қарым-қатынастағы қолайсыздық (қарым-қатынас аясындағы кикілжіңдер, құрдастарымен, мұғалімдерімен, үлкендермен қарым-қатынасындағы дөрекілік, т.б.).

Баланың мектептегі өмірі белгілі бір тәртіппен және ұйымдасқан түрде өтсе, ол мектептен тыс ортада жасырын қарамақайшылықта және ерекше жағдайда өтеді. Мектепте және үйде баланың өзіне тиісті міндеттері болады, бақылаумен ұйымдастырылады.

Ал, көшеде бала өзін бақылаудан және жауапкершіліктен еркін сезінеді. Сондықтан да балалардың шағын мектептен тыс уақытын қалай өткізетінін есепке алып отырудың маңызы зор.

Оқушылардың тұратын жерлерін, оның жеке басын қалыптастыратын және дамытатын кіші ортаның бірі ретінде қарастырамыз. Бұл тұрған жерінде бала мектепке келгенше өзімен таныс адамдармен қарым – қатынас жасап та үлгереді. Сондықтан да балалардың тұрған жеріндегі тәрбиелік жұмысты төменгі сыныптан бастап жүргізу керек. Бұл орайда олардың бос уақытын дұрыс өткізуіне, әрбір іс - әрекетін үлкен қызығушылықпен және ынтымақпен ат салысуын қадағалау орынды болып саналады.

Мектеп бұл жағдайда ата-анамен көпшіліктің біріккен жұмысын бір салаға салып, реттеп, онда бала тәрбиесінің нәтижелі өтуіне мүмкүндіктер жасайды.

Бала тәрбиесінің мектеп алдына қойған міндет талаптарын тиімді жолмен шешіп және оның жан-жақты дамып, әлеуметтенуін қамтамасыз ету үшін мектепте педагог-психолог мамандықтармен қоса әлеуметтік педагог мамандығы да ұйымдастырылған.

Әлеуметтік педагог – өзінің негізгі жұмыс бағыттарын оқушының сабақтан бос уақытын тиімді пайдалану ата-анасымен бірлесе отырып мектептен тыс көптеген қызықты жұмыстар жүргізе алады. Оқушылардың сабақтан бос уақыттағы іс-әрекеті әлеуметтік педагогтің үлесіне тиеді.

Девиантты мінез-құлықты балалармен әлеуметтік-педагогикалық жұмыс әртүрлі бағытта жүргізіледі. Ең алдымен алдын алу жұмыстары ұйымдастырылады.

Жалпы орта білім беретін мектептерде девиантты мінез-құлықты балалармен алдын алу жұмыс жүйесі бойынша төмендегідей шараларды ұсынады.

- балалардың әлеуметтік қорғауын қамтамасыз ететін мамандардың тобын құру (әлеуметтік педагогтар, психологтар, дәрігерлер және т.б.);

- балалармен жасөспірімдер үшін тәрбиелеу ортасын құру;

- балалармен және жасөспірімдермен байланысты мәселелерді шешуге ата-аналарды үйрететін әртүрлі бағыттағы мамандар тобын құру;

- қауіп тобындағы балалармен олардың отбасына кәсіби әлеуметтік, психологиялық, педагогикалық, медициналық көмек көрсетіп және тәрбиелік алдын алу жұмыстарымен айналысатын мамандар даярлауды ұйымдастыру;

- мінез-құлық нормаларынан ауытқушы жастар мәселелесіне көңіл бөлуді күшейту мақсатында қоғамдық білім беру бағдарламаларын құру (теледидар бағдарламалары, оқыту бағдарламалары және т.б.)

- балалардың бос уақытын ұйымдастыру.

Зерттеулер көрсеткендей девиантты мінез-құлықты балалардың бос уақыты дұрыс ұйымдастырылмайды. Сондықтан да балалардың бос уақытын ұйымдастру тәрбиелік алдын алу жұмыстарының басты бағыты болып табылады. «Бос уақыт» ұғымы балалардың оқу әрекетінен тыс өмір әрекеттеріндегі уақыты мен бос кеңістігі болып табылады. Балалар мен жасөспірімдердің бос уақыты келесідей қызмет атқарады: балалар мен жасөспірімдердің физикалық және рухани күштерін қалпына келтіру, олардың қызығушылықтары мен қабілеттерін ояту.

Қазіргі таңда балалар мен жасөспірімдердің бос уақытын ұйымдастыруда қосымша білім беру мекемелері үлкен рөлге ие.

-Қосымша білім беру мекемелері балалардың өзін-өзі дамытуға;

-ақпараттық ағартушылық жұмысты ұйымдастыруға мүмкіндік береді

Девиантты мінез-құлықты балалармен әлеуметтік-педагогикалық жұмыс әлеуметтік-педагогикалық сауықтыру жұмыстарын да қамтиды. Сауықтыру шаралары тұлғаға, оның жекелеген психикалық және физикалық қасиеттеріне әсер ету нәтижесі ретінде қарастыруға болады.

Сауықтыру баланың қоғамдағы белсенді өмірге және пайдалы еңбекке қайта

алып келу мақсатында жүргізілетін шаралар жүйесі. Бұл үздіксіз үдеріс.

Сауықтыру шараларының көптеген түрлері бар: медициналық, психологиялық, педагогикалық, әлеуметтік-экономикалық, кәсіби, тұрмыстық. Медициналық сауықтыру жұмыстары баланың ағза қызметтерін қайта қалпына келтіру болып табылады. Психологиялық сауықтыру жұмыстары баланың психикалық аймағына арналған. Кәсіби сауықтыру балаларды еңбек арқылы оқыту немесе қайта оқыту. Тұрмыстық сауықтыру балалардың өмір сүру жағдайын жақсарту. Әлеуметтік сауықтыру бұл баланың әлеуметтік орта өмір тіршілігіне араласу қабілетін қалпына келтіру үдерісі. Әлеуметтік-педагогикалық сауықтыру бұл балалардың қоғамға белсенді араласуға қажетті тұлғалық қасиеттерін қалыптастыруға, өз бетінше өмір сүруге, қажетті білім алуға қажетті білік, дағдыны меңгеруге бағытталған тәрбиелік сипаттағы шаралар жүйесі.

Әлеуметтік-педагогикалық сауықтыру негізгі үш бағытты қамтиды: сауықтыру бағдарламасын құру және жүзеге асыру; баланы қорғау.

Диагностика баланың тұлғаның, әлеуметтік ролдердің, кәсіби қызығушылықтардың эмоционалдық танымдық аймағының даму деңгейін анықтауға бағытталған әлеуметтік-педагогикалық зерттеу жүргізеді. Сауықтыру бағдарламасы әр бала үшін жеке құрылады: бағдарламаның мақсаты, міндеті, әдістері, формалары, құралдары, кезеңдері болады. Сауықтыру бағдарламасының негізгі мақсаты тұлғаның адамгершілік құндылықтарын қалыптастыру және түзету, балаларға коммуникативті қарым қатынас дағдыларын меңгеруге көмектесі болып табылады. Сауықтыру жұмысынан кейінгі кезең баланың сауықтыру орталықтарынан шыққан соң баланың отбасымен, достарымен, мектеп ұжымымен үйлесімді қарым қатынас орнатуына көмектесумен байланысты.

Қорыта айтқанда, девиантты мінез-құлықты балалармен әлеуметтік педагогикалық сауықтыру бағдарламасын құруда келесідей жағдаяттар ескерілуі тиіс.

1. Баланың жағымды қасиеттерін таба білу. Әлеуметтік педагог баланың мінез-құлқындағы ауытқушылықтарды айтып, жариялауға болмайды. Бала үшін қолайлы жағдай туғызып бала бойындағы жағымды қасиеттерді тауып, сол бойынша әлеуметтік педагог іс-әрекет жасайды.

2. Болашаққа деген сенімділіктің пайда болуы. Мектепте үнемі оқу үлгерімі төмен болғандықтан балалар өзіне деген сенімі жоғалып, болашаққа жоспар құрмайды. Мұндай жасөспірімдер үшін өзінің болашақ кәсібін көру маңызды болып табылады, бұл жағдайда әлеуметтік педагог-психологпен бірлесе отырып баланың қызығушылықтары мен мүмкіндіктеріне байланысты болашақ кәсібін анықтауға көмектеседі.

3. Болашақ кәсібін таңдаумен қатар девиантты мінез-құлықты балаларға қоғамдық жұмыстарға араласуы да маңызды болып табылады. Егер де басқа жасөспірімдер оқу, еңбек, жеке қызығушылықтары арқылы өз мүмкіншіліктерін жүзеге асырса, қиын жасөспірімдер үшін бұл орталарға ену қиынға соғады, дұрыс ұйымдастырылмаған бос уақыттың салдарынан өз күштерін қылмыстық әрекеттерге жұмсайды.

4. Жасөспірімдермен сенімді қарым қатынас орнату. Шыдамдылық пен төзімділік әлеуметтік педагогқа девиантты мінез-құлықты балалармен жұмыста қажетті маңызды қасиеттердің бірі болып табылады.

Сауықтыру бағдарламаларын құруда баланың жеке тұлғалық қасиеттерімен қатар баланың сол кездегі күйін ескеру қажет. Бұл баланың отбасындағы немесе достары арасындағы кейілжіңмен, үйден қашу, сабақтан қалу секілді жағдайлармен байланысты болуы мүмкін.

Девиантты мінез-құлықты балалардың алдын алып, оларды тәрбиелеуде, түзету жұмыстарын жүргізу барысында мектеп мұғалімдерімен қатар әлеуметтік педагогтардың рөлі өте зор. Сондай-ақ балалар мен жасөспірімдерді қоғам өміріне бейім, әлеуметтік нормаларға сай келмейтін мінез-құлықтардан бойларын аулақ ұстауға ықпалын тигізеді.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Кон И.С. Ерте жастық психология: Кн. Мұғалім.-М. Ағарту, 2017. - 255 с.
2. Білім беру мекемелерінің әлеуметтік-педагогикалық қызметі: жаңа тәсілдер мен перспективалар//ғылыми ақпараттық-әдіс. СШ - М.: Педагогикадағы инновациялар орталығы, 1999. – 189 с.
3. Кулагина И.Ю. Оқушының психикалық дамуының тежелуінен дарындылығына дейінгі тұлғасы. - М.: Сфера, 1999. -192 с.
4. Кондрашенко В.П. Жасөспірімдегі девиантты мінез-құлық .- Минск: Беларусь, 1988.- 204 с.
5. Ш.Е. Жаманбалаева Девиантты мінез-құлықтың әлеуметтік проблемалары. Автореферат. - Алматы, 1996. - С. 3 – 23.
6. Макаратычева Г.И. Девиантты мінез-құлықты түзету. Жасөспірімдер мен олардың ата-аналарына арналған тренингтер/Г. И. Макаратычева. - СПб.: Сөз, 2007. – 368 с.
7. Овчаров Р. В. Әлеуметтік педагогтың анықтамалық кітабы/Р. В. Овчаров. – М.: ВЛАДОС, 2004. – 395 с.
8. Павленок П.Д., Руднева М.Я. Девиантты мінез-құлық тұлғаларымен және топтарымен әлеуметтік жұмыс. - М.: ИНФРА-М, 2007. – 292 с.
9. Социальная педагогика / под ред. М. А. Галагузовой. - М.: ВЛАДОС, 2002.- 492 с.
10. Шнейдер Л.Б. Девиантное поведение детей и подростков. - М.: Академический проект, Трикста, 2005. – 298 с.

Авторлар туралы мәліметтер

¹**Кульбаев Сәкен Базарбекұлы** — Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының кәсіби-психологиялық даярлық және ІО басқару кафедрасының доценті, полиция подполковнигі.

¹**Кульбаев Сакен Базарбекович** — доцент кафедры профессионально-психологической подготовки и управления ОВД Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букембаева, подполковник полиции.

¹**Kulbaev Seken Bazarbekovich** — Associate Professor of the Department of Professional Psychological Training and Department of Internal Affairs of the Aktobe Legal Criminal Procedure and Criminalistics of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbaeva police lieutenant colonel.

²**Мендыбаева Сәния Аманжолқызы** — Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының кәсіби-психологиялық даярлық және ІО басқару кафедрасының аға оқытушысы, полиция подполковнигі.

²**Мендыбаева Сания Аманжоловна** — старший преподаватель кафедры профессионально-психологической подготовки и управления ОВД Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букембаева, подполковник полиции.

²**Mendybayeva Sania Amanzholovna** — senior lecturer of the Department of Professional Psychological Training and Management of the Department of Internal Affairs of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Bukenbayev, police Lieutenant Colonel.

¹Мендыбаева С. А.

¹Қазақстан Республикасы ИМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,
Ақтөбе, Қазақстан.

ӘЙЕЛДЕРГЕ ҚАТЫСТЫ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ ЖҰМЫСТАРЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ

Мақалада зорлық-зомбылық көрсетудің түрлері, оның себептеріне байланысты көптеген шетелдік және отандық ғалымдардың еңбектері мен мақалалары, тұжырымдамалары, көзқарастары және ой-пікірлері қарастырылды. Мақала жазу барысында шетелдік және отандық ғалымдардың еңбектері, ҚР статистикалық материалдары қаралып, соның ішінде: зорлық-зомбылықтың түрлері мен себептерін зерттеуде біршама ғалымдардың пікірлеріне тоқталдық.

Түйінді сөздер: зорлық-зомбылық, агрессия, күш қолдану, қатыгездік, мінез-құлық, мәжбүрлеу, жауапкершілік, қоғам, қауіпсіздік, тәртіп, қадағалау.

ОРГАНИЗАЦИЯ РАБОТЫ ПО ПРОФИЛАКТИКЕ НАСИЛИЯ В ОТНОШЕНИИ ЖЕНЩИН

В статье рассмотрены виды насилия, труды и статьи, концепции, взгляды и мнения многих зарубежных и отечественных ученых в зависимости от его причин. В ходе написания статьи были рассмотрены труды зарубежных и отечественных ученых, статистические материалы РК, в том числе: в исследовании видов и причин насилия были рассмотрены мнения некоторых ученых.

Ключевые слова: насилие, агрессия, применение сил, жестокость, поведение, принуждение, ответственность, общество, безопасность, дисциплина, контроль.

ORGANIZATION OF WORK ON THE PREVENTION OF VIOLENCE AGAINST WOMEN

The article examines the types of violence, works and articles, concepts, views and opinions of many foreign and domestic scientists, depending on its causes. During the writing of the article, the works of foreign and domestic scientists, statistical materials of the Republic of Kazakhstan were considered, including: in the study of the types and causes of violence, the opinions of some scientists were considered

Keywords: violence, aggression, use of force, cruelty, behavior, coercion, responsibility, society, security, discipline, control.

Елімізде экономикалық және әлеуметтік ұрақсыздықты сипаттайтын қазіргі зорлық-зомбылықты формаларын сипаттайтын соның ішіне отбасындағы зорлық-зомбылықтың өсу проблемасын өзекеті екені айқын.

ИМ статистикасына сәйкес зорлық-зомбылықтың 70 % әйелдер мен балалар зардап шегеді.

Отбасындағы зорлық-зомбылық проблемасы отбасындағы өзара қарым-қатынасындағы ауытқулардың бар екенін көрсетеді.

Зорлық-зомбылық – жеке, топтық, әлеуметтік, мәдени және ортадағы факторлардың әсерінен туындайтын мінез-құлықтағы кешенді өзара іс-қимылдың нәтижесі болып табылатындығы көптеген ғалымдардың тұжырымдамалық бағыттары негізінде зерттелген болатын. Зорлық-зомбылық мәселесімен айналысатын мамандар үшін зорлық-зомбылық жағдайының қалай дамып жатқанын түсіну маңызды болып табылады.

Бұл үшін «үш фазалық теория» деп аталатын тұжырымдамаға сүйенеміз. Бұл

теорияны алғаш рет Ленор Уолкер тәжірибелік іс-қимыл барысында жәбірленушілермен зорлық-зомбылық оқиғаларының циклын анықтаған «Жәбірленген әйел» атты кітабында көрсетті.

Психологиялық (психикалық) немесе эмоционалды зорлық-зомбылық.

Бұл тұлғаның жас ерекшеліктеріне сәйкес келмейтін талаптарды ұсыну, дәлелсіз айыптауды насихаттау, қадір-қасиетін қорлау, ұнатпау, ұнамсыздық, ауызша қорлау, қауіп-қатер, алдау, олардың өмірі мен денсаулығына қауіп төндіретін әрекеттерді жасауға мәжбүрлеу, сондай-ақ психикалық дамудың бұзылуына алып келетін бір-біріне тұрақты немесе мерзімді теріс әсер ету. мұндай зорлық-зомбылықтың белгілері мыналар: үнемі сынайды, айғайлайды немесе ренжітеді; намысына тиетін сөздер айтып, мазақ етеді; жазалау ретінде ол адамның нәзік сезімдеріне назар аудармайды; жұмысқа немесе мектепке баруға тыйым салады; айла-шарғы, өтірік пен келіспеушіліктерді пайдаланады; туыстарын және достарын ренжітеді; туыстарымен немесе достарымен қарым-қатынас жасауға тыйым салады; кез келген байланыс құралдарын пайдалануға мүмкіндік бермейді; қоғамдық орындарда қорлаушылық іс-әрекеттер жасайды; үйден қууға немесе кетіруге қорқытады; жан-жақты бақылау.

Психологиялық зорлық-зомбылықтың басқа зорлық-зомбылықтан ерекшелігі, қатысушылар өздері өз қимылдарын немесе әрекеттерін соңына дейін толық түсінбейді. Адамдар өзінің сезімімен екінші жаққа сенімді болғаны соншалықты, екінші жақтың агрессиясын байқамайды. Психологиялық ықпалдар аяқталғаннан кейін келесідей салдарлар болуы мүмкін: невротикалық күйзеліске ұшыраған серіктес; – сананың шатасуы; адамға қолдау қажет болған кезде, ол адамда үмітсіздік сезім пайда болады. Стивен Пинкер психологиялық тұрғыдан зорлық-зомбылық мәселесінің теориялық аспектілерін зерттей келе, зорлық-зомбылық себептері – бұл адамдардың әлеуметтік-психологиялық ерекшеліктері мен патологиясының салдары деп тұжырымдайды.

Қоғамдағы зорлық-зомбылықты бақылау нысандарын әлеуметтік мекемелер мен ұйымдардың (ішкі істер органдары,) әлеуметтік қорғау мекемелері, денсаулық сақтау) көмегімен жүзеге асырылатын әлеуметтік және мәдени нормаларды, әдет-ғұрыптарды және екінші ретті қамтитын біріншілік деп бөлуге болады. Соңғысы қорғауды, жазалауды және қайта әлеуметтендіруді жүзеге асыруды қамтамасыз етуі керек.

Психологиялық тұрғыдан алғанда, қазіргі зорлық-зомбылық адамның оған әртүрлі стресстік факторлар мен әлеуметтік өмір жағдайларына қарсы невротикалық наразылығының бір түрі ретінде қарастырылады, оған бейімделу қиын.

Қазіргі уақытта әлеуметтік жұмысшылардың халықаралық кәсіби қоғамдастығында зорлық-зомбылық түрлерінің екі жіктелісі жиі қолданылады, оларға сәйкес мамандандырылған зерттеу және түзету бағдарламалары жасалады және енгізіледі.

Бірінші типология зорлық-зомбылық әрекеттерінің сипатына негізделген және физикалық, жыныстық, психологиялық (эмоционалды) және экономикалық сияқты зорлық-зомбылықтың түрлерін қамтиды.

Көп жағдайда зорлық-зомбылық интегративті болып табылатыны анық, атап айтқанда, кез келген зорлық-зомбылық психологиялық (эмоционалды) зорлық-зомбылықтың ажырамас бөлігі болып табылады.

Екінші жіктеу зорлық-зомбылық мақсатының сипаттамаларына бағытталған. Бұл сипаттамаларға жас шамасы (мысалы, балаларға немесе қарттарға қатысты зорлық-зомбылық), жынысы (әйелдерге қатысты зорлық-зомбылық), денсаулық жағдайы (мүгедектерге немесе еңбекке жарамсыз адамдарға қатысты зорлық-зомбылық), отбасылық қатынастар (отбасылық зорлық-зомбылық, инцест), этникалық, әлеуметтік мәртебесі, кәсібі және т.б. Кейде олар зорлық-зомбылық пен басқа әрекеттерді жасаудың типтік жағдайларын жүйелейді (мысалы, кездесу кезінде зорлау).

Тұрмыстық зорлық-зомбылық деп отбасы мүшелеріне қарсы агрессивті және

дұшпандық әрекеттерді айтамыз, нәтижесінде жәбірленушіге зиян келтірілуі, жарақат алуы, қорлауы немесе кейде өлтірілуі мүмкін.

Отбасының қоғам өміріндегі рөлі оның бір жағынан әлеуметтік институттың ерекшеліктеріне, екінші жағынан шағын әлеуметтік топқа ие болуымен анықталады. Әлеуметтік институт ретінде отбасы ерлі-зайыптылардың, ата-аналардың, балалардың және басқа туыстардың арасындағы қатынастарды реттейтін әлеуметтік нормалардың, санкциялардың және мінез-құлық үлгілерінің жиынтығымен сипатталады. Бастапқы шағын топ ретінде оның мүшелері жалпы өмірмен, өзара моральдық жауапкершілікпен және өзара көмекпен байланысты болатын неке немесе қарым-қатынастарына негізделген.

Отбасы мүшелерінің бір-біріне қатысты зорлық-зомбылық әрекеттері барлық қоғамдарда және барлық уақытта болған, бірақ олар әрдайым әлеуметтік проблема ретінде қарастырылмады.

Құрылымдық зорлық-зомбылық деп аталатын нәрсе бар, ол заңды түрде мәдениетте, әлеуметтік рәміздер мен рәсімдерде ұсынылған. Осылайша, зорлық-зомбылықты ақтау немесе айыптау қоғамның әлеуметтік бағытына байланысты және сәйкесінше күшейе түсуі немесе әлсіреуі мүмкін.

Алайда, соңғы бірнеше онжылдықта отбасындағы зорлық-зомбылық көптеген басқа әлеуметтік және жеке проблемаларды тудыратын күрделі және ауқымды проблема ретінде танылады. Атап айтқанда, кінәлілерді жазалау жеткіліксіз деген түсінік қалыптасты, сондай-ақ жағдайдың қайталануын болдырмау үшін зорлық-зомбылық құрбанын оңалту және зорлық-зомбылық жасаған адаммен жұмыс істеу қажет.

Кез келген отбасы мүшелері тұрмыстық зорлық-зомбылықтың объектілері (сонымен бірге субъектілер де) бола алады.

Отбасылық қатыгездіктің үш түрі бар: балаларға қатысты ата-аналар тарапынан; екінші жұбайына қатысты бір жұбайдың

тарапынан; қарт туыстарына қатысты балалар мен немерелер тарапынан.

Көбінесе балалар, әйелдер, қарттар мен мүгедектер отбасы мүшелері тарапынан зорлық-зомбылыққа ұшырайды. Отбасындағы ер адамдар психологиялық зорлық-зомбылықты жиі сезінеді.

Қарым-қатынас зорлық-зомбылыққа негізделген отбасылар қауіп-қатер тобына кіреді, өйткені мұндай қолайсыз жағдайда өскен балалар кейіннен құрбан болады немесе жақындарының зорлық-зомбылығына ұшырайды.

Статистикаға сәйкес, колонияларда ұсталатын адамдардың 95%-ы балалық шағында зорлық-зомбылық көрген немесе оның куәгерлері болған.

Отбасындағы зорлық-зомбылық адамның әркімнің заң алдында тең қорғалу құқығы және жынысы, жасы, отбасы немесе әлеуметтік мәртебесі белгісі бойынша кемсітушіліктің болмауы; қатыгездікке ұшырамау құқығы; өмір сүру және дене бітіміне қол сұғылмаушылық құқығы; дене және психикалық денсаулығының жоғары стандарттарына құқық сияқты құқықтарын бұзады.

Бүгінгі күні отбасындағы зорлық-зомбылық оқиғаларының ауқымы мен жиілігі туралы статистиканың толық және нақтылығын көрсететін толық түсінікті себептер бойынша жоқ екенін мойындауға болмайды: отбасының жүйе ретінде жабықтығы (қоқыс жәшігінен шығаруды қаламау); құрбандар мен азаптаушылардың өзара тәуелділігі; отбасына әлеуметтік қызметкерлер үшін қол жетімділіктің болмауы; медициналық мекемелер мен құқық қорғау органдарынан алынған ақпараттың жеткіліксіздігі, бұл осы құбылыстың мөлшері туралы қорытынды жасауға мүмкіндік бермейді.

Зорлық-зомбылық жағдайларын тіркеу қиын, өйткені кейбір зорлық-зомбылық актілерін қылмыстық жазаланатын әрекеттерге жатқызу қиын. Сонымен бірге нақты немесе ықтимал құрбандардың полицияға кіруіне кедергі келтіретін факторлар бар. Бұл қылмыскердің қамауға алынбайтындығы, құқықтық жүйеге сенімсіздік, тергеу процесінің қорлайтын

сипатынан қорқу, өз құпиясын қоғам меншігіне айналдырғысы келмеуі және тағы басқалар.

Жүйелі отбасылық психотерапия тұрғысынан отбасындағы зорлық-зомбылық – бұл отбасы жүйесінің дисфункциясының көрсеткіші, ішкі қатынастардың бұзылуының құрылымдық белгісі.

Егер отбасылық қатынастардың проблемалары жойылмаса (бастапқыда зорлық-зомбылықпен байланысты емес), онда зорлық-зомбылық созылмалы немесе циклдік сипатқа ие болады.

Әлеуметтік-психологиялық тәсіл отбасындағы зорлық-зомбылықты әлеуметтенудің, мінез-құлық моделін, адамның отбасында алған өмірлік тәжірибесін жаңғыртудың өнімі ретінде қарастырады.

Мысалы, бір жағынан, әйелдерін ұрып-соғатын күйеулердің арасында, балалық шағында әкесінің анасына деген осындай қарым-қатынасының куәсі болған адамдардың саны гүлденген отбасыларда тәрбиеленетіндердің санынан 3 есе көп.

Әлеуметтік-мәдени көзқарас мәселені кеңірек қарастырады – тұтастай алғанда қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық жағдай тұрғысынан. Мысалы, ерлер мен әйелдердің (экономикалық және психологиялық тәуелділік) әлеуметтік мәртебесіндегі айырмашылықтар отбасылық қатынастарға да ауысады.

Әлеуметтік жұмыс теориясы мен практикасында қазіргі уақытта отбасындағы зорлық-зомбылықтың себептерін түсіндірудің бірнеше түрлі тәсілдері бар. Бұл психологиялық шиеленістер, стресс және өзге де ситуациялық факторлар: алкогольдік, есірткілік мас болу, материалдық қиындықтар және т. б.

Белгілі бір тәсілдерді қолдану нәтижесінде отандық және шетелдік зерттеушілер отбасылық зорлық-зомбылықтың кейбір сипаттамаларын эмпирикалық түрде алды. Отбасылық зорлық-зомбылықтың тіркелген жағдайлары бойынша деректерді

сапалық және сандық талдау мыналарды көрсетеді:

Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы – отбасы-тұрмыстық қатынастар саласында адамның және азаматтың конституциялық құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін қорғауға, тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алуға және жолын кесуге, сондай-ақ оларды жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтауға және жоюға бағытталған құқықтық, экономикалық, әлеуметтік және ұйымдастырушылық шаралар кешені.

Отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы құқық бұзушыға профилактикалық әсер етудің негізгі мақсаты отбасындағы немесе туыстар, көршілер, таныстар арасындағы қарым-қатынастардағы психологиялық шиеленісті жеңілдету болып табылады.

Құқық бұзушыларға профилактикалық әсер етудің негізгі әдістері сендіру және мәжбүрлеу болып табылады.

Сенім дегеніміз – адамдардың қарым-қатынас ережелерін адал сақтау мақсатында олардың санасына тәрбиелік ықпал етудің барлық шаралары.

Жалпы профилактика – бұл ықтимал құқық бұзушылықтардың алдын алу мақсатында белгілі бір адамдар тобына бағытталған іс-шаралар кешені. Отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы құқық бұзушылықтардың жалпы алдын алу түрлі нысандарда жүзеге асырылады.

Алайда, жеке алдын алу отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы құқық бұзушылықтардың алдын алудың басты қаруы болып қала береді, бұл белгілі бір адамдардың санасына әсер етуге және олардың тарапынан құқық бұзушылықтардың алдын алу үшін нақты адамдарды өткізуге арналған шаралар кеш зорлық-зомбылық медициналық сараптама деректерінің негізінде оңай анықталады.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 30.08.1995 ж.
2. Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы 10.12.1948 ж.

3. 1966 жылғы Адам құқықтары туралы халықаралық пакт.
4. «Құқық қорғау қызметі туралы» 2011 жылғы 6 қаңтардағы Қазақстан Республикасының Заңы.
5. «Қазақстан Республикасының Ішкі істер органдары туралы» 2014 жылғы 23 сәуірдегі Қазақстан Республикасының Заңы.
6. Әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықты жою туралы Декларация. Бас Ассамблеяның 1993 жылғы 20 желтоқсандағы 48/104 қарарымен қабылданды.
7. «Ерлер мен әйелдердің тең құқықтары мен тең мүмкіндіктерінің мемлекеттік кепілдіктері туралы» Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 8 желтоқсандағы № 223-IV Заңы.
8. «Қазақстан Республикасының Әйелдердің саяси құқықтары туралы конвенцияға қосылуы туралы» Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 30 желтоқсандағы № 18-II Заңы.
9. «Қазақстан Республикасының азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіге және экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пактіге қол қоюы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2003 жылғы 15 қарашадағы N 1227 Жарлығы.
10. «Қазақстан Республикасындағы отбасылық және гендерлік саясаттың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 6 желтоқсандағы № 384 Жарлығы.

Автор туралы мәлімет

¹**Мендыбаева Сәния Аманжолқызы** — Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының кәсіби-психологиялық даярлық және ІІО басқару кафедрасының аға оқытушысы, полиция подполковнигі.

¹**Мендыбаева Сания Аманжоловна** — старший преподаватель кафедры профессионально-психологической подготовки и управления ОВД Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М.Букембаева, подполковник полиции.

¹**Mendybayeva Sania Amanzholovna** — senior lecturer of the Department of Professional Psychological Training and Management of the Department of Internal Affairs of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Bukenbayev, police Lieutenant Colonel.

^{1,2}*Актюбинский юридический институт МВД Республики Казахстан им. М.Букенбаева, Актюбе, Казахстан*

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ УЧАСТКОВЫХ ИНСПЕКТОРОВ ПОЛИЦИИ С НАСЕЛЕНИЕМ ПО ПРОБЛЕМНЫМ ВОПРОСАМ ПРОФИЛАКТИКИ ПРАВОНАРУШЕНИЙ

В статье описываются вопросы взаимодействия участковых инспекторов полиции с населением по проблемным вопросам профилактики правонарушений. Также рассматривается взаимодействие с населением осуществляется через отчетные встречи, по вопросам охраны общественного порядка и общественной безопасности.

Ключевые слова: участковый инспектор полиции, общественные помощники полиции, граждане, партнеры, местная полицейская служба, органы внутренних дел, участковый пункт полиции, оплата труда, охрана общественного порядка, взаимодействие, профилактика, предупреждение, стиль управления, служебная деятельность.

УЧАСКЕЛІК ПОЛИЦИЯ ИНСПЕКТОРЛАРЫНЫҢ ХАЛЫҚПЕН ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУДЫҢ ПРОБЛЕМАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ БОЙЫНША ӨЗАРА ІС-ҚИМЫЛЫ

Мақалада учаскелік полиция инспекторларының құқық бұзушылықтың алдын алудың проблемалық мәселелері бойынша халықпен өзара іс-қимыл мәселелері сипатталған. Сондай-ақ, халықпен өзара іс-қимыл есепті кездесулер арқылы, қоғамдық тәртіпті сақтау және қоғамдық қауіпсіздік мәселелері бойынша жүзеге асырылады.

Түйінді сөздер: учаскелік полиция инспекторы, қоғамдық полиция көмекшілері, азаматтар, серіктестер, жергілікті полиция қызметі, ішкі істер органдары, учаскелік полиция пункті, еңбекақы төлеу, қоғамдық тәртіпті қорғау, өзара іс-қимыл, алдын алу, ескерту, басқару стилі, қызметтік қызмет.

INTERACTION OF LOCAL POLICE INSPECTORS WITH THE POPULATION ON PROBLEMATIC ISSUES OF CRIME PREVENTION

The article describes the issues of interaction of district police inspectors with the population on problematic issues of crime prevention. Interaction with the population is also being considered through reporting meetings, on issues of public order and public safety.

Keywords: district police inspector, public police assistants, citizens, partners, local police service, internal affairs bodies, police station, remuneration, public order protection, interaction, prevention, prevention, management style, official

Укрепление правопорядка в стране немыслимо без участия в этом деле общественных объединений и общественных помощников полиции. Опора на поддержку общественных помощников полиции и общественных объединений – одно из неприменных условий эффективной деятельности правоохранительных органов по предупреждению и пресечению

правонарушений, устранению порождающих их причин.

Общественные помощники содействуют с правоохранительными органами, в том числе и с органами внутренних дел по охране общественного порядка и обеспечении общественной безопасности как индивидуально - на добровольной основе, так и через общественные объединения.

Общественные объединения в соответствии со своими уставами преследуют социальные, политические, культурные, воспитательные и иные общественно полезные цели. Многие общественные объединения осуществляют воспитательную работу, организуют культурный досуг своих членов, ведут борьбу с детской безнадзорностью, беспризорностью и правонарушениями несовершеннолетних, непосредственно участвуют в обеспечении правопорядка.

За последние годы в нашей стране накоплен достаточный опыт работы общественных объединений и общественных помощников полиции по оказанию содействия полиции в профилактике правонарушений, свидетельствующий о том, насколько важной является их роль в охране общественного порядка. Люди с высоким гражданским самосознанием оказывают неоценимую помощь в профилактике правонарушений и борьбе с правонарушениями.

Правовую основу деятельности ОВД по взаимодействию За последние годы в нашей стране накоплен достаточный опыт работы общественных объединений и общественных помощников полиции по оказанию содействия полиции в профилактике правонарушений, свидетельствующий о том, насколько важной является их роль в охране общественного порядка. Люди с высоким гражданским самосознанием оказывают неоценимую помощь в профилактике правонарушений и борьбе с правонарушениями.

Правовую основу деятельности ОВД по взаимодействию с общественными объединениями и общественными помощниками полиции составляют: Всеобщая декларация прав человека [1], Конституция Республики Казахстан [2], Законы Республики Казахстан «Об органах внутренних дел» [3], «Об общественных объединениях» [4], «Об участии граждан в обеспечении общественного порядка» [5], нормы уголовного [6] и административного законодательства и другие нормативные акты, регламентирующие их деятельность.

Защита жизни, здоровья, прав и свобод человека и гражданина от противоправных действий является основной миссией Министерства внутренних дел.

Это – означает то, что главным фокусом работы всех службе должны стать граждане - заявители и потерпевшие, а также и правонарушители.

Для всех без исключения граждан, критериями оценки сотрудников органов внутренних дел являются – уважение человеческого достоинства, законность, своевременность и полное информирование населения. Качество работы – сотрудников органов внутренних дел должно стать новым показателем работы не только участкового инспектора полиции

Это означает, что полиции необходимо полностью пересмотреть и служебную деятельность: систему и стиль взаимодействия с населением, включая планирование и контроль, идеологическую работу, а также оргопределяющую развитие полиции, как организации, и её будущее.

Основными партнерами участковых инспекторов полиции (далее – УИП) на закрепленных за ними административных участках являются, в основном, органы исполнительной власти и другие государственные органы, через которые осуществляется взаимодействие, в том числе, с общественными организациями. Сотрудничество носит характер ограниченных по времени «акций» и редко оформляется в виде устойчивых партнерств и проектов. Решение о проведении каких-либо проектов или регулярном взаимодействии в рабочем порядке принимается на уровне начальника местной полицейской службы (далее – МПС). Рядовые УИП или ответственные на уровне участковых инспекторов полиции взаимодействуют, в основном, с кооперативами собственников квартир и объединениями собственников имущества (далее - ОСИ).

УИП обязаны размещать на своих административных участках информацию о себе и свои контакты для повышения узнаваемости. Для публикации таких материалов выделяется специальный бюджет на типографические расходы (до 1 миллиона тенге на 1 районный отдел полиции. При этом

необходимо отметить, что в случае изменения звания сотрудников или закрепления других инспекторов все эти информационные листки перепечатываются и переклеиваются по домам.

Коммуникация с жителями осуществляется либо через звонки на личные телефоны УИП по индивидуальным запросам, редко – посредством посещения УПП через WhatsApp чаты жителей отдельных комплексов. При этом УПП гарантированно доступны и открыты только в установленные часы приема граждан, что бывает, в основном, в вечернее время. В дневное время УПП обычно закрыто, так как все участковые инспекторы находятся на своих территориях или на выездах. Важно отметить, что только 48% опрошенных указали, что знают где находится их УПП района.

Взаимодействие с населением также осуществляется через регулярные отчетные встречи, но с учетом того, что сложно организовать единые встречи из-за неявки граждан, УИП практикуют ряд небольших встреч отдельно в наиболее населенных жилых комплексах.

Взаимодействие по вопросам организации совместных профилактических мероприятий осуществляется, в основном, через руководство и не проводится на уровне УПП.

С принятием Закона Республики Казахстан «Об участии граждан в обеспечении общественного порядка» завершился этап регулирования возможности участия граждан нашей страны в охране общественного порядка.

Несмотря на многолетние попытки, в полной мере реализовать данный закон не удалось, общественные помощники полиции не стали эффективным институтом содействия полиции в обеспечении общественной безопасности, поскольку с одной стороны не урегулированы вопросы оплаты их труда, с другой стороны на законодательном уровне не предусмотрены необходимые меры по защите граждан от преступных посягательств, их прав и свобод в сфере общественной безопасности; применения физической силы и специальных средств; а также социальной защиты, путем получения компенсаций в слу-

чаях утраты здоровья при содействии полиции в обеспечении общественного порядка.

Другим недостатком данной инициативы стал состав общественных помощников полиции. В созданных общественных формированиях правоохранительной направленности отсутствует работа по конкретным целевым группам и выработки консолидированных позиций.

Кроме того, граждане недостаточно осведомлены о возможности участия в охране общественного правопорядка.

Процедуры планирования работы общественных помощников полиции и принятия решений не регламентированы должным образом.

В таких условиях общественные помощники полиции формируются в территориальных органах внутренних дел формально.

В настоящем законе отсутствуют положения, которые определяли бы вопросы всех форм участия граждан в охране общественного порядка.

Проблема привлечения граждан к охране общественного порядка требует комплекса организационно-правовых мер, реализуемых как органами государственной власти, местными исполнительными органами, так и территориальными органами внутренних дел. Причем для эффективного решения рассматриваемой проблемы необходимо налаживание четкого взаимодействия полиции с местными исполнительными органами.

Привлечение граждан к охране общественного порядка, как представляется, можно обеспечить, во-первых, путем качественного информирования населения о возможности сотрудничества с органами внутренних дел по охране общественного порядка и популяризации данной деятельности; во-вторых, путем совершенствования мер как материального стимулирования, так и мер социальной защиты лиц, принимающих участие в поддержании правопорядка, с заложенным финансированием данных мер в бюджет в каждом регионе.

Закон Республики Казахстан «Об участии граждан в обеспечении общественного порядка» следовало бы дополнить: Граждане

имеют право:

принимать участие в охране общественного порядка в соответствии с законодательством Республики Казахстан индивидуально и коллективно мотивировать участковых инспекторов привлекать индивидуальных граждан, общественные организации, бизнес, местные органы для совместной разработки и реализации профилактических мер, по вопросам безопасности, указанных гражданами, в ходе вышеупомянутых опросов;

широко внедрять в практику создание совместных проектов с различными партнерами по решению конкретных проблем безопасности, выявленных на территории;

- правовые знания содействовать правоохранительным органам в проведении профилактической работы с лицами, склонными к совершению правонарушений;

- участвовать в мероприятиях по охране общественного порядка по приглашению органов внутренних дел и иных правоохранительных органов;

- участвовать в работе координационных, консультативных, экспертных и совещательных органах (советов, комиссий) по вопросам охраны общественного порядка, создаваемых в органах внутренних дел и иных правоохранительных органах, по их приглашению осуществлять внештатное сотрудничество с органами внутренних дел;

- участвовать в деятельности общественных объединений, уставные цели которых предусматривают оказание содействия государственным органам в охране общественного порядка;

Далее следует обратить внимание на гарантии защиты лиц, участвующих в обеспечении общественного порядка от преступных посягательств. В связи с чем, необходимо урегулировать материально-социальный статус общественного помощника полиции, предусматривающие такие положения, как:

- предоставление бесплатного проезда в общественном транспорте во время исполнения ими своих общественных обязанностей;

- возможность выплаты за содействие в выявлении административных правонарушений, раскрытии преступлений и задержании

лиц, их совершивших;

- предоставление ежегодного дополнительного отпуска по месту работы.

Для того чтобы лица на добровольной основе участвовали в обеспечении общественного порядка и чувствовали свою защищенность, необходимо четкое закрепление в уголовном законодательстве Республики Казахстан ответственность лиц, посягающих на их жизнь, права и свободы.

Ввести в практику, до начала официального приема на должность кандидата в органы внутренних дел, обязательное прохождение в течение одного года работы в качестве общественного помощника полиции.

Кроме того, местным исполнительным органам необходимо оказывать финансовую поддержку в виде субсидий на осуществление материального стимулирования и поощрения лиц, участвующих в охране общественного порядка.

Наряду с этим, в ходе изучения вопроса взаимодействия УИП с населением по проблемным вопросам профилактики правонарушений установлен низкий потенциал готовности и возможностей сотрудничества с общественностью по конкретным актуальным вопросам профилактики правонарушений. Решения о создании таких партнерств неоправданно бюрократизированы и централизованы, что не дает достаточной мотивации и свободы действий к проявлению инициатив на уровне районов. В этой связи рекомендуется:

1) мотивировать участковых инспекторов привлекать индивидуальных граждан, общественные организации, бизнес, местные органы для совместной разработки и реализации профилактических мер, по вопросам безопасности, указанных гражданами, в ходе вышеупомянутых опросов;

2) широко внедрять в практику создание совместных проектов с различными партнерами по решению конкретных

проблем безопасности, выявленных на территории.

Список использованных источников

1. Всеобщая декларация прав человека, принята резолюцией 217 А (III) генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года.
2. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года)
3. Закон Республики Казахстан от 23 апреля 2014 года № 199-V «Об органах внутренних дел Республики Казахстан»
4. Закон Республики Казахстан от 31 мая 1996 года № 3-І «Об общественных объединениях»
5. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V.
6. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года № 235-V.

Сведения об авторах

¹*Маланьина Людмила Сергеевна* — доцент кафедры административной деятельности ОВД Актыюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева, полковник полиции.

¹*Маланьина Людмила Сергеевна* — Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының ІІО әкімшілік қызметі кафедрасының доценті, полиция полковнигі.

¹*Malanyina Lyudmila Sergeevna* — associate Professor of the Department of Administrative Affairs of the Department of Internal Affairs of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev, police Colonel.

²*Хасанова Виктория Валентиновна* — доцент кафедры административной деятельности ОВД Актыюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева, подполковник полиции.

²*Хасанова Виктория Валентиновна* — Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының ІІО әкімшілік қызметі кафедрасының доценті, полиция подполковнигі.

²*Khasanova Victoria Valentinovna* — associate Professor of the Department of Administrative Affairs of the Department of Internal Affairs of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev, police Lieutenant Colonel.

¹Смагулова Ш. У

¹Актюбинский юридический институт МВД Республики Казахстан имени М. Букенбаева, Актюбе, Казахстан.

ФОРМЫ И МЕТОДЫ ПРОФИЛАКТИКИ БЫТОВОГО НАСИЛИЯ В КАЗАХСТАНЕ

В статье рассмотрены факторы, влияющие на совершение противоправных деяний против женщины, виктимологический аспект и криминологическая характеристика бытового насилия. В результате исследования сделаны выводы, представлены предложения по пресечению и профилактике семейно-бытового насилия, проведен анализ действующего законодательства, регулирующего правовые отношения в исследуемой сфере, приведены факторы профилактики семейно-бытового насилия в Казахстане.

Ключевые слова: институт, семья, семейно-бытовое насилие, национальная комиссия по делам семьи, кризисные центры, виды формы бытового насилия.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ НЫСАНДАРЫ МЕН ӘДІСТЕРІ

Мақалада әйел адамға қарсы заңсыз әрекеттерді жасауға әсер ететін факторлар, тұрмыстық зорлық-зомбылықтың виктимологиялық аспектісі және криминологиялық сипаттамасы қарастырылады. Зерттеу нәтижесінде қорытынды жасалды, отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылықтың жолын кесу және алдын алу бойынша ұсыныстар ұсынылды, зерттелетін саладағы құқықтық қатынастарды реттейтін қолданыстағы заңнамаға талдау жүргізілді, Қазақстандағы отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық алдын алу факторлары келтірілді.

Түйінді сөздер: институт, отбасы, отбасылық зорлық-зомбылық, отбасы жағдайы бойынша ұлттық комиссия, дағдарыс орталығы, тұрмыстық зорлық-зомбылық түрлері.

FORMS AND METHODS OF PREVENTION OF DOMESTIC VIOLENCE IN KAZAKHSTAN

The article considers the factors influencing the commission of illegal acts against a woman, the victimological aspect and criminological characteristics of domestic violence. As a result of the study, conclusions were drawn, proposals for the suppression and prevention of domestic violence were presented, an analysis of the current legislation regulating legal relations in the field under study was carried out, and factors for the prevention of domestic violence in Kazakhstan were presented.

Keywords: institute, family, domestic violence, national Commission for family affairs, crisis centers, types of forms of domestic violence.

Несмотря на то что мы живем в современном развитом обществе, случаи бытового насилия в семьях встречаются очень часто. Зачастую о таком не принято говорить в открытую, и зря. Конституция Республики Казахстан регламентирует, что достоинство человека неприкосновенно, каждый имеет право на защиту своей чести и достоинства.

Лица, виновные в бытовом насилии, могут быть привлечены к административной ответственности по статье 73 Кодекса Республики Казахстан «Об административных

правонарушениях», а при наличии в их действиях состава уголовного правонарушения они привлекаются к уголовной ответственности согласно статьям Уголовного Кодекса Республики Казахстан: 109 (побои), 110 УК РК (истязания), 131 УК РК (оскорбление) [1].

Правовую основу деятельности подразделений по защите от бытового насилия составляют Всеобщая декларация прав человека и Конвенция о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин, при-

нятые Генеральной Ассамблеей ООН, Всеобщая Декларация прав человека, Конституция Республики Казахстан, Уголовный Кодекс Республики Казахстан, Кодекс Республики Казахстан «Об административных правонарушениях», Закон Республики Казахстан «О профилактике бытового насилия», Кодекс Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье», Закон Республики Казахстан «Об органах внутренних дел Республики Казахстан», иные нормативные правовые акты [2].

Виды насилия: Согласно статье 4 Закона Республики Казахстан «О профилактике бытового насилия», бытовое насилие может выражаться не только в виде физического или психологического насилия, но и в виде сексуального и (или) экономического насилия.

Физическонасилие-умышленное причинение вреда здоровью путем применения физической силы и причинения физической боли.

Форма физического насилия: следы ударов, шрамы, порезы на руках, лице, ногах и других частях тела, переломы или ушибы, следы ожогов;

психологическое насилие -умышленное воздействие на психику человека, унижение чести и достоинства посредством угроз, оскорблений, шантажа или принуждение (понуждение) к совершению правонарушений или деяний, представляющих опасность для жизни или здоровья, а также ведущих к нарушению психического, физического и личностного развития.

Формы психологического насилия: мгновенные переключения на холод, частичное игнорирование, пристальный взгляд без комментариев, газлайтинг, шантаж, вызывание чувства стыда или вины и соблазнение, игнорирование, исчезновение с целью наказания, На самом деле жертва — он или (- Она);

Сексуальное насилие – умышленное противоправное действие, посягающее на половую неприкосновенность или половую свободу человека, а также действия сексуального характера по отношению к несовершеннолетним.

Форма сексуального насилия: прикосновение к человеку без его согласия, принуждение человека раздеваться, принуждение вступать с ним в сексуальный контакт
Экономическое насилие -

умышленное лишение человека жилья, пищи, одежды, имущества, средств, на которые он имеет предусмотренное законом право.

Формы экономического насилия: отбиение денег одного из партнеров, хранение его банковских карточек у себя, ограничение, препятствование и критика его покупок и сделок, строгий контроль расходов, запись имущества на свое имя, принуждение партнера участвовать в незаконных сделках.

Также, в соответствии со статьей 73 Кодекса Республики

Казахстан «Об административных правонарушениях», под противоправным действием в сфере семейно-быто-выхотношений понимается нецензурная брань, оскорбительное приставание, унижение, повреждение предметов домашнего обихода и другие действия, выражающие неуважение к лицам, состоящим с правонарушителем в семейно-бытовых отношениях, нарушающие их спокойствие, совершенные в индивидуальном жилом доме, квартире или ином жилище.

меры по профилактике бытового насилия: в целях защиты потерпевших от бытового насилия, органы внутренних дел наделены правом применять меры индивидуальной профилактики бытового насилия такие как:

1. Профилактическая беседа — проводится субъектом профилактики бытового насилия с лицом, совершившим бытовое насилие. Основными задачами профилактической беседы являются выявление причин и условий совершения бытового насилия, разъяснение социальных и правовых последствий бытового насилия и убеждение в необходимости законопослушного поведения.

2. Защитное предписание — выносится начальником местной полицейской службы органов внутренних дел либо его заместителем, участковым инспектором полиции либо участковым инспектором полиции по делам несовершеннолетних в отношении вменяемого лица, достигшего на момент его

вынесения шестнадцатилетнего возраста. Защитным предписанием запрещается совершать бытовое насилие, вопреки воле потерпевшего разыскивать, преследовать, посещать, вести устные, телефонные переговоры и вступать с ним в контакты иными способами, включая несовершеннолетних и (или) недееспособных членов его семьи. Лицо, в отношении которого вынесено защитное предписание, органами внутренних дел ставится на профилактический учет и за ним осуществляется профилактический контроль. Срок действия защитного предписания составляет тридцать суток с момента его вручения лицу, в отношении которого оно вынесено. Периодичность проверки составляет не менее одного раза в семь календарных дней.

3. Административное задержание — заключается во временном лишении свободы действия и передвижения с принудительным содержанием в специальном помещении лица, совершившего бытовое насилие.

4. Принудительные меры медицинского характера — назначаются судом в соответствии с Уголовным Кодексом Республики Казахстан в виде амбулаторного принудительного наблюдения и лечения у психиатра, принудительного лечения в психиатрическом стационаре общего типа, специализированного типа, специализированного типа с интенсивным наблюдением.

5. Установление особых требований к поведению правонарушителя — мера административно-правового воздействия устанавливается судом и применяется наряду с наложением административного взыскания, так и вместо него при освобождении лица, совершившего административное правонарушение, от административной ответственности, согласно ст.22 Закона «О профилактике бытового насилия».

Административное взыскание установлено ст. 73 Кодекса Республики Казахстан «Об административных правонарушениях», в виде предупреждения либо административного ареста на срок от трех суток до десяти суток, при повторном совершении в течение года после наложения административного взыскания, влечёт административный арест

на срок до десяти суток либо штраф в размере пятимесячных расчетных показателей.

6. Лишение либо ограничение родительских прав — в соответствии с Кодексом Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье», родители лишаются родительских прав, если они уклоняются от выполнения обязанностей родителей, в том числе злостно уклоняются от уплаты алиментов, злоупотребляют своими родительскими правами, жестоко обращаются с ребенком, в том числе осуществляют физическое или психическое насилие над ним, покушаются на его половую неприкосновенность, злоупотребляют спиртными напитками или наркотическими средствами, психотропными веществами и (или) их аналогами (статья 75). Ограничение родительских прав допускается, если оставление ребенка с родителями опасно для него по обстоятельствам, не зависящим от родителей, вследствие поведения родителей, но при этом не установлены достаточные основания для лишения родителей родительских прав (статья 79).

Меры процессуального принуждения меры безопасности потерпевших в уголовном процессе — применяются в целях пресечения бытового насилия, содержащего состав уголовного правонарушения, и обеспечения безопасности потерпевшего, свидетеля и других лиц, участвующих в уголовном судопроизводстве, членов их семей и близких родственников органами, осуществляющими уголовное преследование и ведущими уголовный процесс.

Итак, на сегодняшний день Казахстан можно считать успешно идущим на шаг вперед, так как

Закон «О профилактике бытового насилия» был принят в от 4 декабря 2009 году (214-IV с изменениями и дополнениями по состоянию 01.07.2023г.), то в соседней Российской Федерации такого Закона еще нет. Однако российские депутаты предлагают к таким бытовым насильникам принимать жесткие меры и лишать свободы как минимум на 3 года. К примеру, в Канаде к этой теме относятся с большим вниманием, 6 декабря в этой стране отмечается Национальный день памяти и действий против насилия

над женщинами. в этот день в Канаде проходят ночные дежурства, политические дебаты и другие мероприятия. В Грузии закон о бытовом насилии был принят в мае 2006 года. Как и в других странах во всем мире, тысячи грузинских женщин систематически подвергаются насилию в семье. К сожалению, истинный масштаб проблемы в Грузии неизвестен. В прошлом году в Китае впервые в истории разработан проект закона о борьбе с домашним насилием. Согласно законопроекту частные лица, либо соотработники смогут сообщать о случаях насилия в семьях, будь то физическим или психологическим.

Семейные конфликты в этой стране традиционно считаются частным делом каждой семьи. Далее, с целью предотвращения практики насилия в Республике Казахстан государство в лице Национальной комиссии по делам семьи и гендерной политике при Президенте Республики Казахстан (далее — Комиссия) занимается регулированием вопросов гендерного равенства посредством заслушивания на своих заседаниях руководителей государственных органов, непосредственно подчиненных и подотчетных Главе государства, центральных и местных исполнительных органов; запрашивания и получения от государственных органов, организаций и должностных лиц необходимых документов, материалов и информации; требования от руководителей соответствующих государственных органов проведения проверок и служебных расследований по фактам нарушения законов, касающихся вопросов семьи и гендерного равенства; внесения предложений по проектам актов президента Республики Казахстан, представляемых на рассмотрение Главе государства, проектам актов Правительства Республики Казахстан, затрагивающих вопросы семьи и гендерного равенства; привлечения к рассмотрению вопросов, отнесенных к ведению омиссии, работников государственных органов, а также

в качестве внештатных экспертов авторитетных и профессионально подготовленных представителей общес-твенности для участия в подготовке заседаний комиссии, разработке программ и проведении проверок; координации и контролирования деятельности комиссий при акимах областей, городов Астаны, Алматы, заслушивания отчетов об их деятельности; содействия выдвижению и утверждению кандидатур женщин на руководящие должности. А также комиссия вправе отправить дело (поступившее обращение граждан) на рассмотрение по существу [3].

Члены комиссии по приглашению могут присутствовать на заседаниях Парламента Республики Казахстан и его палат, Правительства Республики Казахстан, коллегий государственных органов по вопросам семьи и гендерного равенства.

Национальная комиссия по делам семьи и гендерной политике является консультативно-совещательным органом при Президенте Республики Казахстан, а правовую основу деятельности Комиссии составляют Конституция и законы Республики Казахстан, акты Президента Республики Казахстан, иные нормативные правовые акты РК, а также Положение о Национальной комиссии по делам семьи и гендерной политике при Президенте Республики Казахстан [4].

В заключении хотелось бы еще раз отметить, что в Конституции Республики Казахстан заложены принципиальные положения по обеспечению защиты человека от насилия, унижающего его достоинство. Так, в статье 17 закреплено, что «Никто не должен подвергаться пыткам, насилию, другому жестокому или унижающему человеческое достоинство обращению или наказанию». таким образом проявлялю бо формы насилия, насилия, в том числе в сфере семейно-бытовых отношений, запрещено законом.

Список использованных источников:

1. <https://www.zakon.kz/redaksiia-zakonkz/4975724-kakova-profilaktika-bytovogo-nasiliya-v.html>
2. <https://sarbaz.kz/v-centre-vnimaniiya/377-kakie-mery-predprinimaiut-dlia-profilaktiki-bytovogo-nasiliia-v-kazakhstane/>

-
3. <https://www.caravan.kz/https://adilet.zan.kz/.09.2>

Сведения об авторе

¹**Смагулова Шолпан Умиргалиевна** — старший научный сотрудник Научно-исследовательского центра Актюбинского юридического института МВД РК имени М.Букенбаева, майор полиции.

¹**Смагулова Шолпан Әмірғалиқызы** — Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының Ғылыми-зерттеу орталығының аға ғылыми қызметкері, полиция майоры.

¹**Smagulova Sholpan Umirzakyzy** — senior researcher of the research center of the Aktobe Law Institute of the ministry of internal affairs of the republic of Kazakhstan named after M. Bukenbaev, police major.

¹Уайсов Б. Ж.

¹ Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,
Ақтөбе, Қазақстан.

БҰҚАРАЛЫҚ ЖӘНЕ СПОРТТЫҚ ІС-ШАРАЛАР КЕЗІНДЕГІ ПО-НЫҢ ҚОҒАМДЫҚ ҚАУІПСІЗДІКТІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Мақалада бұқаралық және спорттық іс шараларды өткізу кезінде ішкі істер органдарының қоғамдық қауіпсіздігін қамтамасыз етудің құқықтық негіздері сипатталған.

Көбінесе қоғамдық тәртіпті бұзу бұқаралық және спорттық іс-шаралар кезінде орын алады. Бұқаралық және спорттық іс-шаралар кезінде халықтың қауіпсіздігін қамтамасыз ету міндеті ішкі істер органдарына жүктеледі. Ішкі істер органдары көбінесе бұқаралық іс-шараларды ұйымдастырушы ретінде әрекет етеді. Осыған байланысты мұндай іс шараларды ұйымдастырудың және өткізудің негізгі ережелерін әзірлеу мәселесі өте маңызды болып отыр.

Түйінді сөздер: төтенше жағдай, дағдарыс жағдайы, әлеуметтік-экономикалық сала, жергілікті жер коменданты, жергілікті жер комендатурасы, коменданттық сағат, төтенше жағдай, төтенше жағдай режимін қамтамасыз ету жөніндегі мемлекеттік комиссия, жаппай тәртіпсіздіктер.

ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОБЩЕСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ ПРИ ПРОВЕДЕНИИ МАССОВЫХ И СПОРТИВНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ

В статье описываются правовые основы обеспечения общественной безопасности органов внутренних дел при проведении массовых и спортивных мероприятий чаще всего нарушение общественного порядка происходит при проведении массовых и спортивных мероприятий. задача обеспечения безопасности населения при массовых и спортивных мероприятиях ложится на плечи органов внутренних дел. Органы внутренних дел часто выступают и организаторами массовых мероприятий. В связи с этим очень важным становится вопрос разработки основных правил организации и проведения таких мероприятий.

Ключевые слова: чрезвычайное положение, кризисная ситуация, социально-экономическая сфера, комендант местности, комендатура местности, комендантский час, чрезвычайное положение, государственная комиссия по обеспечению режима чрезвычайного положения, массовые беспорядки, экономическая сфера, комендант местности, комендатура местности, комендантский час, чрезвычайное положение, государственная комиссия по обеспечению режима чрезвычайного положения, массовые беспорядки.

LEGAL BASIS FOR ENSURING PUBLIC SAFETY INTERNAL AFFAIRS BODIES DURING MASS AND SPORTS EVENTS

The article describes the legal basis for ensuring public safety of internal affairs bodies during mass and sports events.

Most often, a violation of public order occurs during mass and sporting events. The task of ensuring the safety of the population at mass and sporting events falls on the shoulders of the internal affairs bodies. The internal affairs bodies often act as organizers of mass events. In this regard, the issue of developing the basic rules for organizing and conducting such events becomes very important.

Keywords: чрезвычайное положение, кризисная ситуация, социально-экономическая сфера, комендант местности, комендатура местности, комендантский час, чрезвычайное положение, государственная комиссия по обеспечению режима чрезвычайного положения, массовые беспорядки, экономическая сфера, комендант местности, комендатура местности, комендантский час, чрезвычайное положение, государственная комиссия по обеспечению режима чрезвычайного положения, массовые беспорядки.

Қазақстанда жаппай тәртіпсіздіктерге қарсы күрес саласындағы құқық қорғау органдарының қызметін, сондай-ақ қоғам мен жеке адамның қауіпсіздігіне қатер төндіретін құқыққа қарсы іс-қимылдардың басқа да көріністерін реттейтін құқықтық институтқа көп көңіл бөлінеді.

Бұл бағытта азаматтардың құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін қорғауды қамтамасыз етуге ерекше орын беріледі.

Қоғамдық қауіпсіздікті, оның ішінде жаппай тәртіпсіздіктер жағдайында қорғаудың құқықтық негізін, ең алдымен, Қазақстан Республикасының Конституциясы [1], «Төтенше жағдай туралы» Қазақстан Республикасының Заңы [2], «Құқық қорғау қызметі туралы» Қазақстан Республикасының Заңы [3], сондай-ақ «Халықты және төтенше жағдайлар саласындағы мамандарды ақпараттандыру, оқыту мәселелері бойынша нұсқаулықтар мен ережелерді бекіту туралы» [5] Қазақстан Республикасы Үкіметінің Қаулысы [4] құрайды.

Қазақстандағы, атап айтқанда Ақтөбе облысындағы Алматыдағы, Тараздағы, Жаңаөзендегі оқиғалар ішкі істер органдарының алдына полиция қызметкерлерін жаппай тәртіпсіздіктердің алдын алу және жолын кесу жөніндегі іс-қимылдарға дайындауды одан әрі жетілдіру міндетін қояды.

Бұл мәселені шешу мыналарға байланысты,:

- жаппай тәртіпсіздіктер туындаған кезде ПО-ның, лауазымды адамдардың іс-әрекеттерін регламенттейтін нормативтік-құқықтық базаны қайта қарау;

- ПО қызметкерлерін осындай жағдайда іс-әрекетке толыққанды оқыту жүйесін құру; тактикалық іс-шараларды сауатты, жедел және тиімді өткізуді және

жедел-стратегиялық мақсаттарға қол жеткізуді қамтамасыз ететін ішкі істер органдарының қуатты материалдық-техникалық базасын құру арқылы жүзеге асырылады.

Өкінішке орай, жеке құрамның жаппай тәртіпсіздіктердің алдын алу және жолын кесу кезіндегі іс-әрекеттерге дайындық деңгейі және техникалық және арнайы құралдармен қамтамасыз ету деңгейі қойылатын талаптарға толық сәйкес келмейді. Тек осы арқылы ішкі істер органдары қызметкерлерінің қылмыс жасады деп күдіктелген адамдарды тексеру және ұстау кезінде және арнайы операцияларды жүргізу кезінде іс-қимыл тактикасы ережелерін жеткіліксіз білуіне байланысты жарақат алу және тіпті қаза табу фактілерінің көптігін түсіндіруге болады. Маңғыстау облысындағы Желтоқсан оқиғасы біздің құқық қорғау жүйеміздің жаппай тәртіпсіздіктерге ұласқан заңсыз іс-әрекеттерге қарсы тұруға дайындығына нақты баға берді; қоғамдық тәртіпті және қоғамдық қауіпсіздікті қорғау жөніндегі іс-шараларды басқа мемлекеттік және қоғамдық органдармен бірлесіп және өзара іс-қимыл жасай білу қабілетін тексеру.

Қоғамның және жеке тұлғаның қауіпсіздігін әртүрлі қауіптерден қамтамасыз ету саласындағы мемлекеттік құрылымдардың басымдығын сақтай отырып, мемлекет пен қоғамның күш-жігерін біріктіру қажет, оның нәтижесі ішкі істер органдарының басқа құқық қорғау құрылымдарымен, ҰҚК-мен қаруланған өзара іс-қимылының негізгі тетіктерін әзірлей отырып, нақты және әлеуетті қатерлерді бейтараптандыруға бағытталған тиімді шаралар мен өзара байланысты бастамалардың тұтас кешені болады ҚР ҚМ күштерімен, атқарушы билік органдарымен, әртүрлі меншік нысанындағы кәсіпорындар

мен ұйымдармен, сондай-ақ қоғамдық құрылымдар жаппай тәртіпсіздіктер кезінде жедел-қызметтік міндеттерді шешуде.

Жаппай тәртіпсіздіктердің туындауына негіз болған мән-жайларды жоюға, сондай-ақ осы оқиғалардың нәтижесінде жағымсыз салдарлардың жолын кесуге және жоюға бағытталған ПО қызметінің тиімділігін арттыру бұқаралық тәртіпсіздіктердің теріс салдарларының жолын кесу және жою жөніндегі іс-шараларға қатысатын арнайы мемлекеттік басқару органдарымен және ҚР басқа да құқық қорғау органдарымен өзара іс-қимылды нақты ұйымдастыру кезінде ғана мүмкін болады.

Жаппай тәртіпсіздіктердің теріс салдарын болдырмау және жою жөніндегі іс-шараларға тартылған субъектілердің өзара іс-қимыл мәселелері белгілі бір дәрежеде қолданыстағы нормативтік құқықтық актілерде қозғалады. Алайда, біздің ойымызша, бұл нормалар ҚР ІІМ органдарының жаппай тәртіпсіздіктерді жоюдың басқа қатысушыларымен өзара іс-қимыл тәртібін, мақсаттары мен нысандарын толық айқындамайды.

ӘҚК күштері мен құралдарының өзара іс-қимылын Қазақстан Республикасы ІІМ жедел штабы жүзеге асыруы тиіс деп санаймыз:

Қазақстан Республикасының ҰҚК-мен, Қазақстан Республикасының Қорғаныс министрлігімен жаппай тәртіпсіздіктердің туындауына негіз болған мән-жайларға бірлескен талдау жүргізу, сондай-ақ жағдайдың дамуын болжау; міндеттерді, оларды орындауға тартылатын күштер мен құралдардың санын (жеке құрамның саны, техникалық жарақтандыру, қару-жарак, арнаулы құралдар, байланыс және коммуникация құралдары, медициналық) айқындау мақсатында қызмет көрсету), шоғырлану аудандарына дайындық мерзімдері мен келу уақыты; күштер мен құралдар топтамасын күшейту; жағдайды зерделеу және бірлескен күш-жігердің тиімділігін бағалау; күштер мен құралдарды қайта бөлу; арнайы операцияларды орындау; жаппай тәртіпсіздіктердің салдарын болдырмауға және жоюға бағытталған іс-қимылдарды үйлестіру; қажет болған

жағдайда – жеке құрамды арнайы қорғау құралдарымен қамтамасыз ету; Қазақстан Республикасының Бас прокуратурасымен-тергеу топтарын қалыптастыру мақсатында; жаппай тәртіпсіздіктер жағдайында тергеу іс-қимылдарын жүргізу бойынша ұсынымдар әзірлеу; бірлескен тергеу іс-қимылдарын жүргізу; заңдылық пен құқықтық тәртіпті сақтау, сондай-ақ қолданыстағы заңнамада айқындалған басқа да мәселелер бойынша халықпен жүргізілетін жұмысты үйлестіру мақсатында;

- мемлекеттік биліктің орталық органдарымен және олардың аумақтық бөлімшелерімен, жергілікті атқарушы органдармен-маңызды объектілерді күзету, жеке құрамды міндеттерді орындау орындарына жеткізуді қамтамасыз ету, орналастыру, тамақтандыру, жеке құрамды тұрмыстық және медициналық қамтамасыз ету және т.б. мәселелері бойынша; жергілікті халыққа көмек көрсету мақсатында іс-қимылдарды түзету; бұқаралық ақпарат құралдарымен және коммуникация-ахуалды жариялау және ПО мен НГ іс-әрекеттері мәселелері бойынша өзара іс-қимыл және ТЖ саласындағы мамандарды ақпараттандыру, білімді насихаттау, оқыту қағидаларына сәйкес жүзеге асырылуға тиіс. Ақпарат беру Қазақстан Республикасы ІІМ жедел штабының келісімі бойынша жүзеге асырылуға тиіс. Лауазымды адамдардың төтенше жағдай режимін енгізуге негіз болған оқиғалар туралы көрінеу жалған ақпаратты жасыруына, уақтылы ұсынбауына немесе мүлдем ұсынбауына жол берілмейді. Ұсынылатын ақпаратта міндетті түрде халыққа ТЖ және ТЖ режиміндегі мінез-құлық туралы ұсынымдар қамтылуға тиіс;

- әртүрлі меншік нысанындағы кәсіпорындармен және ұйымдармен-материалдық құндылықтарды қорғауды ұйымдастыру мәселелері бойынша; ішкі органдарға жедел-қызметтік міндеттерді шешуде жәрдем көрсету;

– темір жолдардың, әуежайлардың (әуеайлақтардың), теңіз (өзен) пароходтарының Әкімшілігімен-жеке құрам мен техниканы тиеудің негізгі (қосалқы) станцияларын (әуеайлақтарды, айлақтарды)

тағайындау, оларды тасымалдау тәртібі, Арнайы жүктер мен маңызды объектілерді күзетуді күшейту, қозғалыс қауіпсіздігін қамтамасыз ету туралы.

– Қазақстан Республикасының ҰҚК-мен, Қазақстан Республикасының Қорғаныс министрлігімен-жаппай тәртіпсіздіктердің туындауына негіз болған мән-жайларға бірлескен талдау жүргізу, сондай-ақ жағдайдың дамуын болжау; міндеттерді, оларды орындауға тартылатын күштер мен құралдардың санын (жеке құрамның саны, техникалық жарақтандыру, қару-жарак, арнаулы құралдар, байланыс және коммуникация құралдары, медициналық) айқындау мақсатында қызмет көрсету), шоғырлану аудандарына дайындық мерзімдері мен келу уақыты; күштер мен құралдар топтамасын күшейту; жағдайды зерделеу және бірлескен күш-жігердің тиімділігін бағалау; күштер мен құралдарды қайта бөлу; арнайы операцияларды орындау; жаппай тәртіпсіздіктердің салдарын болдырмауға және жоюға бағытталған іс-қимылдарды үйлестіру; қажет болған жағдайда-жеке құрамды арнайы қорғау құралдарымен қамтамасыз ету;

Бұдан басқа, құқық қорғау органдарының өзара іс-қимылының мынадай негізгі нысандарын бөліп көрсету қажет деп санаймыз:

1. Нақты іс-шараларды, орындаушылар мен жауапты тұлғаларды көрсете отырып, бірлескен іс-қимылдардың ағымдағы және перспективалық жоспарларын жасау;

2. Жаппай тәртіпсіздіктер жағдайында жедел-қызметтік міндеттерді шешуге техникалық және жауынгерлік дайындық дәрежесін айқындау, тәжірибе алмасу, бірлескен жұмыстың қорытындыларын шығару, қажетті түзетулер енгізу және түбегейлі шешімдер қабылдау мақсатында тұрақты бірлескен семинарлар, жедел кеңестер, үйлестіру кеңестерін дайындау және өткізу;

3. Тәжірибе алмасу бойынша халықаралық іс-шараларды бірлесіп өткізу, жаппай тәртіпсіздіктер жағдайында бірлескен іс-қимылдарды жоспарлау мен ұйымдастыруда оң халықаралық тәжірибені пайдалану;

4. Жаппай тәртіпсіздіктер туындаған кезде бірлескен іс-қимылдарды ұйымдастыру мәселелері бойынша ұсыныстар мен ұсынымдар әзірлей отырып, бірлескен дөңгелек үстелдер мен конференциялар өткізу;

5. Жаппай тәртіпсіздіктер жағдайында қызметті жетілдіру туралы үнемі өзара ақпарат алмасу;

6. Ауыспалы және тұрақты құрамды тарта отырып, Қазақстан Республикасы ІІМ ведомстволық оқу орындарының аумағында бірлескен оқу-жаттығулар өткізу;

7. Жаппай тәртіпсіздік жағдайында ІІО, сондай-ақ басқа да құқық қорғау органдарының, ҰҚК, Қарулы Күштердің қызметін реттейтін бірлескен құжаттарды (шешімдерді, бұйрықтарды, нұсқаулықтарды, ережелерді) әзірлеу.

Өзара іс-қимылдың бұл нысандары жаппай тәртіпсіздіктер туындаған жағдайда жаппай тәртіпсіздіктердің жолын кесу кезінде құқық қорғау және басқа органдардың өзара іс-қимылының тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді деп санаймыз.

Бұқаралық және спорттық іс-шаралар кезінде ішкі істер органдарының қоғамдық қауіпсіздігін қамтамасыз ету проблемалары туралы айта келе, көшелерде және басқа да қоғамдық орындарда қылмыстар мен өзге де құқық бұзушылықтардың жолын кесуде Қазақстан Республикасы ІІМ саптық бөлімшелерінің, ерекше мақсаттағы полиция жасақтарының, патрульдік полицияның, мамандандырылған Мемлекеттік күзет қызметінің, арнайы моторлы әскери бөлімдерінің әлеуеті толық көлемде пайдаланылмайтынын атап өткен жөн, қоғамдық құрылымдар.

Мақалада біз жаппай тәртіпсіздіктердің алдын алу және жолын кесу және жолын кесу бойынша ең типтік кемшіліктерді белгіледік, сондай-ақ осы бағыттағы ішкі істер органдары қызметінің тәжірибесін зерделеу негізінде оны қазіргі жағдайда жетілдірудің негізгі бағыттарын айқындаймыз.

Негізгі тұжырымдар:

Жаппай тәртіпсіздіктер – бұл қоғамдық қауіпсіздік, қоғамдық тәртіп негіздеріне заңсыз қол сұғушылық, мүлікке, жеке

мүлікке зиян мен залал келтіреді, азаматтардың өмірі мен денсаулығына қауіп төндіреді, мемлекеттік органдардың беделіне нұқсан келтіреді, олардың қалыпты қызметін бұзады.

Жаппай тәртіпсіздіктер – бұл көптеген адамдар қатысатын әрекеттер. Олар көбінесе белгілі бір мақсаттарды көздейтін арандатушылар мен ұйымдастырушылар тұратын толқыған топтың әрекеттері. Жаппай тәртіпсіздіктер кезінде үлкен аумақта қоғамдық тәртіп бұзылады, мемлекеттік органдардың қызметі бұзылады, тіпті тіпті сал болып қалады.

2. Бүгінгі күні «жаппай тәртіпсіздіктер» ұғымы Қазақстан Республикасының Әкімшілік заңнамасымен реттелмейді, бұл елеулі кемшілік болып табылады. Қылмыстарды қылмыссыздандыру, жазаларды ізгілендіру жағдайында ҚР ҚК 272-бабында көзделген қылмыс құрамына ұқсас, бірақ қоғамдық қауіптілік дәрежесі аз құқық бұзушылық құрамын көздеу қажет.

3. Қазақстан Республикасы ҚК-нің «жаппай тәртіпсіздіктер» 272-бабында көзделген қылмыс объектісі қоғамдық қауіпсіздік болып табылады. Жаппай тәртіпсіздіктер азаматтардың өмірі мен денсаулығына, мемлекеттік және жеке меншіктің сақталуына, тіршілікті қамтамасыз ету жүйелерінің (қоғамдық көлік, энергиямен жабдықтау және т.б.) қалыпты жұмыс істеуіне де қол сұғады.

Бұл қылмыстың объективті жағы көрінеді:

а) жаппай тәртіпсіздіктерді ұйымдастыруда;

б) жаппай тәртіпсіздіктерге физикалық қатысуда.

Қылмыстың тақырыбы 16 жасқа толған адам болуы мүмкін.

субъективті жағы тікелей ниет.

Адам жарылыстармен, өрттермен, азаматтарға зорлық-зомбылықпен, билік өкілдеріне қарулы қарсылықпен бірге жүретін тәртіпсіздіктерді ұйымдастыратыны немесе тәртіпсіздіктерге қатысып, жоғарыда аталған қылмыстық қол сұғушылықтарды жасайтынын және жасағысы келетінін біледі.

4. Жаппай тәртіпсіздіктерді келесі критерийлер бойынша жіктеуге болады:

а) пайда болу себептері бойынша (саяси, экономикалық, әлеуметтік, этникалық, діни, экологиялық, полиция қызметкерлерінің заңсыз әрекеттері себебінен);

б) сипаты бойынша (жалпы сипаттағы (мекемелердің, дүкендердің, дүңгіршектердің погромдарында және т. б., өртеу және басқа да осындай әрекеттер) және ерекше сипаттағы

(азаматтардың пәтерлерінің погромдарында көрсетілген);

в) туындаған салдардың ауырлығы бойынша (адамдардың өліміне әкеп соқтырған; әртүрлі ауырлықтағы дене жарақаттарымен; елеулі материалдық залал келтірумен);

г) пайда болған жері бойынша (елді мекендерде; түзеу мекемелерінде);

е) ұзақтығы бойынша (ұзақ және эпизодтық);

ж) қатысушылар саны бойынша (100 адамға дейін; 1000 адамға дейін; 10000 адамға дейін; 10000-нан астам адам.

5. Әкімшілік құқықта қылмыстық құқық сияқты, қасақана және бірлесіп Әкімшілік құқық бұзушылық жасаған бірнеше адамның жауапкершілігінің орны мен жіктелуі туралы мәселе шешілетін жалпы қатысу нормалары жоқ.

Алайда, топтық құқық бұзушылықтардың кез-келген белгілері (жалпы, қасақана, рөлдерді бөле отырып, екі немесе одан да көп адамның құқық бұзушылыққа қатысуы) нормативтік тәртіппен бекітілмейді. Сонымен қатар, Қрқобаптың Ерекше бөлігінің бірнеше баптарында топтық құқық бұзушылықтар үшін жауапкершілікті реттейтін нормалар бар және мұндай құқық бұзушылықтың бірқатар нақты белгілерін қамтиды. Сондықтан «топтық бұзушылықтар» ұғымын анықтау қажет.

6. Жиналыстар, митингілер, көше шерулері, демонстрациялар және басқа да мәдени, спорттық бұқаралық іс-шаралар жағдайында қоғамдық тәртіпті және қауіпсіздікті тиімді қорғауды қамтамасыз ету-бұл бір реттік акт емес, басқару

аппараттарының, лауазымды адамдардың, олардың жанындағы күзет қызметіне қатысатын барлық күштер мен құралдардың құрылымдарының қызметін Қажетті деректерді жедел қызметкерлер немесе учаскелік инспекторлар бере алады.

Объективті талдаудың соңында ішкі істер органдары жедел жағдай туралы және оны құрайтын барлық элементтер туралы алынған мәліметтерді жүйелеп, мемлекеттік органдарға ұсынуы керек, жаппай тәртіпсіздіктердің туындауына себеп болатын факторларға назар аударып, осындай оқиғалардың ықтималдығы мен ықтимал салдарын болжауы керек.

9. Қоғамдық құқықтық тәртіпті топтық бұзушылықтардың алдын алуға үнемі дайын болу үшін мыналар қажет:

- жедел штабтың көмегімен атқарушы билік органдары мен құқық қорғау органдарының қызметін үйлестіру негізінде жаппай тәртіпсіздіктер кезінде қауіпсіздікті қамтамасыз ету бағдарламасын әзірлеу, бірлескен іс-қимылдардың перспективалық жоспарларын әзірлеу, күштер мен құралдардың есептеулерін нақтылау, олардың ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз ету жүйесіндегі тиімділігін алдын ала бағалау;

- бірлескен оқу-жаттығулар өткізу, оның барысында құқық қорғау органдарының бұқаралық тәртіпсіздіктердің жолын кесу жөніндегі жедел штабтың іс-әрекеттерін мемлекеттік басқару органдарымен өзара іс-қимылда үйлесімді командалық жұмыс дағдыларын игеру үшін пысықтау;

- тәжірибе алмасу мақсатында құқық қорғау органдары қызметкерлерінің іс-әрекеттерінің заңдылығын нығайту және құқықтық реттеу мәселелері бойынша арнайы сабақтар, бірлескен семинарлар өткізу, сондай-ақ бірлескен жұмыстың қорытындыларын шығару, қажетті түзетулер енгізу және түбегейлі шешімдер қабылдау;

- тәртіпсіздіктер барысында пайдаланылатын қарулардың тізбесін түбегейлі қайта қарау, атыс қаруын травматикалық қаруға ауыстыру, сондай-ақ су, түтін, жарық және дыбыс негізіндегі шок әсер ету құралдарын кеңінен пайдалану;

- төтенше жағдайларда тиімді әрекет ете алатын жаңа сапалы деңгейдегі ішкі істер органдарының мамандарын даярлау, яғни. стрессті жеңу және байланыс орнату, кез-келген арандатушылық жағдайында салқын және сабырлы болу және болып жатқанның бәріне ақылмен жауап беру дағдыларын игеру бойынша тренинг жүйесін белсенді қолдана отырып психологиялық дайындық, өйткені полиция қызметкері тәртіпсіздіктердің әлеуметтік-құрылымдық себептерін және олардың ағымының типтік ерекшеліктерін түсінуі керек, жаппай іс-шараларды, әсіресе наразылық акцияларын өткізудің зорлық-зомбылықсыз мәдениетін жан-жақты насихаттауы керек. митингілер мен демонстрациялар;

Қоғамдық тәртіпті қорғау жөніндегі барлық құрылымдарды қаржыландыруды көздеу.

10. Халықаралық тәжірибеде қоғамдық-бұқаралық іс-шараларды, соның ішінде демонстрацияларды сүйемелдеу үшін арнайы полиция бөлімшелерін құру тәжірибесі кең таралған.

Мұндай бөлімшелер өршу белгілерін және қоғамдық қауіпті салдарлардың туындау тәуекелдерін зерделеу бойынша арнайы даярлықта өтеді. Сондай-ақ, қызметкерлер келіссөздер жүргізу әдістеріне, көпшілікті басқаруға, шектеу құралдарын пайдалану ережелеріне және т. б. оқытылады.

Қоғамдық-бағдарланғансервистік полиция» функциялары мен бұқаралық іс-шаралардың, әсіресе демонстрациялар мен шерулердің қауіпсіздігін бақылаудың үйлесуі ЖПҚ-ның жағымсыз салдары мен теріс имиджіне әкелетінін атап өткен жөн. Халықаралық тәжірибеде Францияның осындай жағымсыз тәжірибесі келтірілген.

Осыған байланысты ірі қалаларда Республикалық маңызы бар қалаларда бұқаралық іс-шаралар қауіпсіздігін қорғау үшін арнайы бөлімшелер құру ұсынылады.

Бұл топ арнайы дайындықтан өтіп, тәуекелдерді бағалау және көпшілікті басқару әдістеріне, сондай-ақ бейбіт жиналыстарға құқықты қамтамасыз етудің халықаралық стандарттарына мамандануы керек. Мұндай арнайы бөлімшеге қажеттілік

халықтың азаматтық белсенділігінің өсуіне байланысты ұлғаятын болады. Егер учаскелік және патрульдік полицейл - бөлімшелерінің аумағында өтетін мәдени-бұқаралық және спорттық іс-шараларға тартылуы мүмкін болса, онда олардың бейбіт жиналыстар өткізудегі рөлі профилактикалық болуы тиіс.

Мысалы, жергілікті белсенділермен бейбіт жиналыстар өткізу ережелері туралы ақпараттық жұмыс. Учаскелік инспекторларды пайдалану олардың жергілікті қауымдастықтармен сенімді қарым-қатынас орнату міндетіне кері әсерін тигізеді және полиция мен қоғамның сенімін арттыру міндетінде стратегиялық тұрғыдан орынсыз.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы 30.08.1995 ж.
2. Қазақстан Республикасының 06.04.2016 ж. «Құқықтық акті Заңы».
3. Қазақстан Республикасының 30.05.2005 ж. «Халықаралық келісім шарттар заңы».
4. Қазақстан Республикасының 2011ж.06.01. №380-IV «Құқық қорғау қызметі заңы».
5. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18.02.№410-V «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс қимыл туралы» Заңы.
6. Қазақстан Республикасының 2014ж 23.04. №199-V «ПО туралы» Заңы.
7. Қазақстан Республикасының «Терроризммен күресу туралы» 1999 ж. 13.07.№416-I Заңы.
8. Қазақстан Республикасының «Экстремизммен күресу туралы» 2005 ж. 18.02.№ 31-III Заңы.
9. Қазақстан Республикасының «Баланың құқықтары туралы» 2002 ж. 08.08. № 345-II Заңы.

Автор туралы мәлімет

¹**Уайсов Берік Жұмасейітұлы** – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының біліктілікті арттыру және кадрларды қайта даярлау факультетінің аға оқытушы-әдіскері, полиция подполковнигі.

¹**Уайсов Берик Жумасейтович** – старший преподаватель-методист факультета повышения квалификации и переподготовки кадров Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букембаева, подполковник полиции.

¹**Uaisov Berik Zhumaseitovich** – senior lecturer- methodologist of the faculty of advanced training and retraining Personnel of the Aktobe law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Bukenbayev, Police Lieutenant Colonel.

¹ Шамғанова А. Е.

¹ Қазақстан Республикасы ИМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты, Ақтөбе, Қазақстан.

ОТБАСЫ – ҚАТЫГЕЗПЕН ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚТАН АЗАТ АУМАҚ

Мақалада автор отбасында жасалатын зорлық-зомбылық психологиясының түрлерін және оның алдын алу, болдырмау тәсілдерін қарастырды. Отбасын нығайту. Отбасылық қарым-қатынасты оның барлық мүшелерінің өзара махаббаты мен сыйластығы, өзара көмек пен жауапкершілігі негізінде қалыптастыру. Отбасының ісіне басқа біреудің өз еркімен араласуына жол бермеу. Отбасы мүшелерінің өз құқықтарын қамсыздандыруды кедергісіз жүзеге асыру керектігі қарастырылды

Түйінді сөздер: психология, экономикалық, физикалық, қол жұмсау, зорлық-зомбылық.

СЕМЬЯ – ТЕРРИТОРИЯ, СВОБОДНАЯ ОТ ЖЕСТОКОГО НАСИЛИЯ

В статье автор рассмотрел виды психологии насилия в семье и способы его предотвращения. укрепление семьи. Формирование семейных отношений на основе взаимной любви и уважения всех его членов, в заимовы ручки и ответственности. Не допускать, чтобы кто-то добровольно вмешивался в дела семьи. предусмотрено, что члены семьи должны беспрепятственно осуществлять обеспечение своих прав.

Ключевые слова: психология, экономический, физический, самоубийство, насилие.

THE FAMILY IS A TERRITORY FREE FROM VIOLENT

In the article, the author examined the types of psychology of domestic violence and ways to prevent it. strengthening the family. The formation of family relations based on mutual love and respect of all its members, mutual assistance and responsibility. Do not allow anyone to voluntarily interfere in the family's affairs. It is stipulated that family members should freely exercise their rights **Keywords:** psychology, economic, physical, suicide, violence.

Keywords: psychology, economic, physical, suicide, violence

Отбасының беріктігі – еліміздің болашағы. Қоғамда отбасының алатын орны маңызды. Отбасында берілетін тәрбие мен тәртіп елдегі құқық бұзушылықтардың алдын алып жолын кесуде маңызды рөл атқарады. Әр адамның мінезі, сөйлеу мәнері, өзін-өзі ұстауы отбасылық тәрбиеден бастау алады. Барлық мүшенің басын қосып өмір сүруге үйретіп оң тәрбие беріп, адамгершілік қасиеттерін бойына сіңіріп, туыстық арақатынаста бір-бірлерін сыйлауға қоғамға қауіпті олқылықтарға бармауға тәрбиелейді.

Сондай-ақ ерте заманан бері айтылып келе жатырған, болашақ ұрпақтарымызға ой салатын көптеген мақалдар бар. Бұл мақалдар қазіргі заманға дейін отбасында айтылып, болашақ ұрпақтарымызға дәріп-теліп келе

жатыр. «Әкеге қарап ұл өсер, анаға қарап қыз өсер» деп бекер айтыл-маған». Біз өсіп келе жатырған өскелең ұрпаққа үлгі болу үшін жақсы тәлім-тәрбие беруіміз қажет. Өкінішке қарай, қазіргі кезде интернет желісінің дамуы мен тұспа-тұс келіп жатырған өмірлік өзгерістер қарама-қайшылықтар елімізде көптеп таралуда. Яғни, ер адамдардың үстемділігі, әйел қауымына қарсы тұру мінезі. Бұл жерде теңсіздіктің орын алуы отбасының шырқын бұзады.

Ер мен әйелдің арасындағы орын алатын тұрмыстық зорлық-зомбылық күйзелістен, қызғаныштан, бір-біріне сенбеуден, кек алудан, ішкілікке салынудан, жұмыссыздықтан және т.б жағдайлар бойынша туындайды. Кей жағдайларда әйелдің үстемдігі ер адамды

басқарудан туындайды. Себебі ер адам масан күйде келіп жанұя шырқын бұзып, құқықбұзушылықтар жасаса, әйел адам одан кек алу үшін қайшы әрекеттерге баруы мүмкін. Өзін одан биік қоя бастайды, сөйлесу барысында бір шешімге келе алмайды. Осы кезде жанұя шырқы бұзылады. Сондай-ақ, осы жағдайға куә болған балаларда психологиялық бұзылыстар болады. Бұл бұзылыс баланың еркін дамуына, білім алуына, тәрбесіне, мінез құлқына, болашағына кері әсерін тигізеді. Отбасынан ала алмаған жылулықты сыртқы ортадан іздейді. Ата-ана дау-жанжал барысында мұны ескермейді. Бүгінде қоғам-ның басты назарында тұрған жасөспірімдер арасындағы құқық бұзушылықтың алдын алу, кәмелетке толмағандар арасындағы қылмыстың жолын кесу. Сондай-ақ, қоғамда осы жағдайлардың алдын алу үшін көптеген профилактикалық жұмыстар жүргізіледі.

Алайда, бұл кемшіліктің себебі: ата-ана тарапынан қадағалау болмаса, бала қараусыз қалып, өз бетімен кетеді. Бала өз ойын еркін айта алу үшін онымен әңгімелесіп, оның ойын тыңдай білу қажет. Қоғамдағы құқық бұзушылықтарды болдырмас үшін отбасындағы тәртіпті сақтау керек. Егер біз өркениетті қоғам құрғымыз келсе, алдымен өзімізден бастауымыз керек. Барлық олқылықтар отбасынан бастау алады. Қоғам кеселдерінің алдын алып, болашаққа ұмтылуымыз қажет.

Сонымен қатар, «102» полиция бөліміне ҚР ӘҚБтК-тің 73-бабы жанұя шырқын бұзу фактісі бойынша қоңыраулар келіп түседі. Яғни, әйел адам өз серіктесіне арыз-шағым жазады. Бұл арыз-шағымды тұрғылықты мекенжайы бойынша учаскелік полиция инспекторы қарайды. Жәбірленушінің арызы бойынша әкімшілік хаттама жасақталады, сотқа жіберіліп ескерту жасауға немесе бес тәулікке дейінгі мерзімге әкімшілік қамаққа алуға әкеп соғады. Осы баптың бірінші бөлігінде көзделген, әкімшілік жаза қолданылғаннан кейін бір жыл ішінде қайталап жасалған әрекеттер он тәулікке дейінгі мерзімге әкімшілік қамаққа алуға әкеп соғады.

Сондай-ақ қорғау нұсқамасы бойынша 1 ай мерзімге профилактикалық есепке

қойылады. Отбасындағы жанжал барысында кейбір әйелдер өз үйінен қашып, барар жері болмаған жағдайда, тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарына арналған дағдарыс орталығына орналастырылады. Ол жерде тегін жататын орын, психологиялық және медициналық заңдық көмек көрсетіледі.

Отбасында дау-жанжалдар орын алғанда полиция қызметкері заңға сүйене отырып көмек береді. Заң әрдайым жәбірленушінің жағында екенін ұмытпауымыз керек.

Отбасының ауыз бірлігін бұзатын іс-әрекеттер:

- Күнделікті қайталанатын тұрмыс-тіршілік немесе стресс;

- Бір-біріне деген сыйластықтың жоқ болуы;

- Серіктесінің кем тұстарын қабылдамау, сенімсіздік;

- Материалдық жағдайдың жоқ болуы;

- Өмірге деген екі түрлі көзқарас;

- Ерлі-зайыптылардың бірін-бірі алдауы;

- Өмірлік сынаққа төзе алмау;

- Психологиялық ауытқушылықтар.

Отбасы-құқықтық реттеу әдісінің ерекшеліктері:

- Отбасы қатынастарына қатысушылардың заң алдында теңдігі;

- қатысушылардың еріктілігі;

- Отбасы- құқықтық реттеудегі дисрозитивтік нормалардың басымдығы;

- Жеке жағдайлық реттеу;

Отбасылық қатынастарды құқықтық реттеу мақсаттары:

- Отбасын нығайту;

- Отбасылық қарым-қатынасты оның барлық мүшелерінің өзара махаббаты мен сыйластығы, өзара көмек пен жауапкершілігі негізінде қалыптастыру.

- Отбасының ісіне басқа біреудің өз еркімен араласуына жол бермеу

- Отбасы мүшелерінің өз құқықтарын қамсыздандыруды кедергісіз жүзеге асыру

- Отбасы мүшелерінің өз құқықтарын сотпен қорғау мүмкіндігі.

Жалпы отбасында орын алатын зорлық-зомбылық барлық елдерде өршуде. Күнделікті отбасы тіршілігінде құндылықтарды ұмытып, өскелең ұрпақтың болашағын ойламай

жағымсыз іс әрекеттер жасау отбасының құлдырауына әкеп соғады.

Конституциямызда адамды оның қадір-қасиетін қорлайтын зорлық-зомбылықтан қорғауды қамтамасыз ету бойынша қағидаттық ережелер бекітіліп көрсетілген. Сонымен қатар 17-бапта «ешкімді азаптауға, оған зорлық-зомбылық жасауға, басқадай қатыгездік немесе адамдық қадір-қасиетін қорлайтындай жәбір көрсетуге не жазалауға болмайды» деп жазылған. Осылайша, зорлық-зомбылықтың кез келген түріне, оның ішінде отбасылық-тұрмыстық қарым-қатынас саласындағы зорлық-зомбылыққа заңмен тыйым салынған.

Сондай-ақ, статистикаға сүйенсек 30% отбасындағы тұрмыстық зорлық-зомбылықты көбіне басынан өткеретін әйелдер мен балалар. Себебі әйел адамдар табиғатынан нәзік келеді. Отбасында болып жатырған жанжал барысында көп зардап шегеді. Әлеуметтік желілерді қарап отырсақ түрлі жағдайларды көреміз. Олар дау-жанжал барысында үйінен кетіп қалған әйелдер немесе балаларын қарауысыз тастап кететін әйелдер.

Отбасындағы басты проблеманы дер кезінде шешіп алмаса, жағдайдың арты қайғылы оқиғамен аяқталатыны өкінішті. Осы жағдайлар болдырмас үшін полиция қызметкерлері мемлекеттік емес ұйымдармен бірге профилактикалық жұмыстар жүргізіп жатыр. Соның ішінде есепке қойылған тұлғалармен, қолайсыз отбасылармен, өгей әке, өгей аналармен, мінезіне ерекше талап қойылған тұлғалармен түсіндірме жұмыстарын жүргізуде. Қазіргі кезде ерлер мен қатар әйелдер ішкілікке салынып, есепке қойылып жатыр. Олардың ойынша ішкілікке салыну арқылы барлық проблеманы шешімін табамыз деп ойлауы қате пікір. Психологиялық тұрғыдан бұндай әйелдер тез сынғыш әйелдер қатарына кіреді. Ең алдымен

отбасындағы проблеманы шешу үшін, адам өзін тәрбиелеуі қажет және қақтығыстарға жол бермеу керек. Жалпы жанжалдарды шешу үшін:

- жанжал болған жағдайда серіктесін босатуға мүмкіндік беру керек;
- өтініштерді тыныштықпен және шыдамдылықпен тыңдау керек;
- жағдайды қадағалау керек;
- жағымсыз эмоцияларын өшіру үшін оған шынайы комплимент жасау керек;
- жалпы өткеннен жақсы және жағымды нәрсені еске салу.

Яғни, бұл іс-әрекеттер қақтығыстардың алдын алуға жағдай жасайды. Отбасылық-тұрмыстық қатынастардағы зорлық-зомбылыққа қарсы іс-қимылдың барлық кезеңдерін қамтуға мүмкіндік бар. Оны анықтауға, профилактика жүргізуге, жолын кесуге, қауіпсіздікті қамтамасыз етуге және оңалтуға болады.

Ең басты мақсат – отбасылық құндылықтарды бұзу емес, орын алған жағдайларды шешуде кешенді тәсілді енгізуге бағытталған тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасының қолданыстағы тетіктерін жетілдіру арқылы көмекке мұқтаж адамдарды қорғау болып табылады.

Тұрмыстық дау жанжалдың соңы ажырасумен аяқталып жатады. Ажырасу көбейген елде демографиялық ахуал да жақсармайтыны белгілі. Шаңырақ шайқалды дегенше айрандай ұйып отқан бір отбасының ойраны шығады. Бұл күрделі мәселенің күрмеуі жақын арада шешіле қоймасы анық. Заңды қатаңдату, жазаны күшейту – атқарылуы тиіс ауқымды жұмыстардың алды ғана. Ең бастысы, тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесімен ұлт болып күресіп, жұрт болып жұмылып, жүйелі жолға қоюымыз қажет. Санада сілкініс, ойда өріс болмай, осы мәселенің шешімін таба алмаймыз. Бәлкім, ең ұлы рухани жаңғыруымыз да осы болатын болар.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Грекова Ю.В. Отбасындағы балалардың зорлық-зомбылығы//«Студенттік ғылыми форум 2015» VIII Халықаралық ғылыми конференция материалдары, 2015. 23 б.
2. Емельянова Е.В. Қиындыққа тап болған әйел. Тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарымен жұмыс істеу бағдарламасы. 2017 ж.

-
3. Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы 10.12.1948 ж.
  4. 1966 жылғы Адам құқықтары туралы халықаралық пакт.
  5. Әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықты жою туралы Декларация. Бас Ассамблеяның 1993 жылғы 20 желтоқсандағы 48/104 қарарымен қабылданды.
  6. «Ерлер мен әйелдердің тең құқықтары мен тең мүмкіндіктерінің мемлекеттік кепілдіктері туралы» Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 8 желтоқсандағы № 223-IV Заңы.

Автор туралы мәлімет

¹**Шамғанова Ақмарал Ерболатқызы** — Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының кәсіби психологиялық даярлық және ІО басқару кафедрасының оқытушысы, полиция аға лейтенанты.

¹**Шамғанова Ақмарал Ерболатовна** — преподаватель кафедры профессионально-психологической подготовки и управления ОВД Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева, старший лейтенант полиции.

¹**Shamganova Akmaral Yerbolatovna** — teacher of the department of professional psychological training and management of the department of Internal Affairs of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev, senior police lieutenant.

-
- Қылмыстық құқық, криминология
  - Уголовное право, криминология
  - Criminal law, criminology

¹**Balymov Y.K.**

¹Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, named after M. Bukeubayev, Aktobe, Kazakhstan.

²**Sisenov N.M.**

Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Esbulatov. Almaty, Kazakhstan

EXTREMISM IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: THE CONCEPT AND ITS LEGISLATIVE CONSOLIDATION

Modern extremism is one of the main threats to the national security of Kazakhstan. Over the past decade, Kazakhstan has been actively engaged in a professional fight against terrorism and terrorists. The authors considered the concept of «extremism» in the article in a broad and special legal sense, studied the works of scientists who studied this topic, and legislation.

Keywords: nationalist extremism, religious extremism, environmental extremists, spiritual extremism, political extremism.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЭКСТРЕМИЗМ: ТҮЖЫРЫМДАМА ЖӘНЕ ОНЫҢ ЗАҢНАМАЛЫҚ БЕКІТІЛУІ

Қазіргі экстремизм Қазақстанның ұлттық қауіп-қатерсіздігінің басты қатерлерінің бірі болып табылады. Соңғы онжылдықта Қазақстан терроризмге және террористерге қарсы кәсіби күресті белсенді түрде жүргізуде. Авторлар мақалада «экстремизм» ұғымын кең және арнайы заңды мағынада қарастырып, осы тақырыпты зерттеген ғалымдардың еңбектерін және заңнамаларды зерделеген.

Түйінді сөздер: ұлтшыл экстремизм, діни экстремизм, экологиялық экстремистер, рухани экстремизм, саяси экстремизм.

ЭКСТРЕМИЗМ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: ПОНЯТИЕ И ЕГО ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЕ ЗАКРЕПЛЕНИЕ

Современный экстремизм является одной из главных угроз национальной безопасности Казахстана. За последнее десятилетие Казахстан активно ведет профессиональную борьбу с терроризмом и террористами. Авторы рассматривали в статье понятие «экстремизм» в широком и специальном юридическом смысле, изучали труды ученых, изучавших эту тему, и законодательство.

Ключевые слова: националистический экстремизм, религиозный экстремизм, экологические экстремисты, духовный экстремизм, целью политического экстремизма

Modern extremism is one of the main threats to the national security of Kazakhstan. Over the past decade, Kazakhstan has been actively fighting and at the same time learning how to professionally combat terrorism and terrorists. Unfortunately, this skill is very often acquired at the cost of hundreds of lives, sometimes of innocent people.

Article 6 of the Law of the Republic of Kazakhstan dated January 6, 2012 «On National

Security of the Republic of Kazakhstan» identifies terrorism, extremism and separatism in all their forms and manifestations among the main threats to national security [1].

Manifestations of terrorist acts lead to violation of the constitutional order and territorial integrity of the Republic of Kazakhstan. They are one of the main problems of our state, as they manifest themselves in various forms from the

arousal of civil enmity to the creation of various armed formations.

Terrorist crimes have elements of organized news, these manifestations are classified as socially dangerous activities.

In the Message of the President of the Republic of Kazakhstan — Leader of the Nation to the People of Kazakhstan «Strategy «Kazakhstan-2050»: a new political course of an established state», countering all forms and phenomena of radicalism, extremism and terrorism is among the priorities [2, Б.7].

Along with the main measures of the economic and political character, the new criminal legislation, in particular, the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, which entered into force on January 1, 2015, is aimed at solving the task of countering terrorism [3].

Extremism belongs to the category of particularly serious violent crimes. Its level and specific forms of manifestations are an indicator, on the one hand, of public morality, and, on the other, of the effectiveness of the efforts of society and the state to solve the most acute problems, in particular, to prevent and suppress terrorism. This crime belongs to those types of criminal violence, of which anyone can be a victim. Despite the scale and extremely grave consequences, terrorism in domestic science has turned out to be insufficiently investigated; there are comments on the criminal law, separate articles in journals and small sections in textbooks on criminal law and criminology. However, this is not enough. It is necessary to constantly study this phenomenon in order to develop the necessary measures to combat it, since the lack of elaboration of typological issues prevents an adequate understanding of the nature and causes of the phenomenon under consideration, as well as the social and psychological mechanisms of its implementation. Hence the insufficient elaboration of legal aspects and the thoughtfulness of measures for the prevention and suppression of terrorist acts. To eliminate this, first of all, it is necessary to find out what extremism is, what are the goals, essence, meaning, and what it represents as a means to achieve.

It should be clarified that the concept of extremism is an artificial concept of modernity, born of the clash of states with a new set of

moral and political challenges. At the same time, the state does not yet know how to adequately respond to these challenges to its legitimacy, starting to mix different phenomena such as «extremism», «terrorism», «radicalism».

The Shanghai Convention on Combating Terrorism, Separatism and Extremism of June 15, 2001, provides the following definition of the concept of «extremism» (para. 3h.1st.1) [8]: extremism is any act aimed at forcibly seizing power or forcibly retaining power, as well as forcibly changing the constitutional order of the state, as well as violent encroachment on public safety, including organizing or participating in illegal armed formations for the above-mentioned purposes, and prosecuted in accordance with the national legislation of the Parties. The Convention provides that the Parties, in accordance with the provisions of the Convention itself, other international obligations, as well as taking into account their national legislation, cooperate in the field of prevention, detection and suppression of international terrorism, separatism and extremism, for which they create central competent authorities, which, in particular, assist each other by exchanging information, fulfilling inquiries, operational investigative measures, development and adoption of measures to prevent and suppress international terrorism, separatism and extremism. PACE defined the concept of «extremism» – in 2003. According to this definition, «extremism is a form of political activity that directly or indirectly rejects the principles of parliamentary democracy».

Extremism is a commitment to extreme views and actions. Extremism is caused by socio-economic crises, deformations of political institutions, a sharp drop in living standards, deterioration of social prospects for a significant part of the population, domination of feelings, moods of melancholy, social and personal unrealism, incompleteness of being, fear of the future, suppression of opposition by the authorities, dissent, blocking legitimate independent activity of an individual, national oppression, ambitions of leaders, political parties, the orientation of the leaders of the political process to extreme means of political activity [9].

It is important to note that researchers, as a rule, consider this concept in a broad and special legal sense [10].

In a broad sense, extremism (from Latin. Extremus is defined as commitment to extreme measures (usually).

As a scientific concept, the term «extremism» was one of the first used in the early 20th century by the French lawyer M. Leroy, who called the main difference between such political movements the requirement from his adherents of absolute faith in professed political ideals. M. Leroy called the «red extremism» of the Bolsheviks and the «white extremism» of the monarchists examples of extremist political forces operating in the political arena at that time. [14].

According to Z.S. Arukhov, there are the following main signs of extremism:

- public calls for the establishment of a dictatorship in Russia, that is, a system that significantly infringes on the political and civil rights of Russian citizens;

- public calls for the violent overthrow of the constitutional order or for the seizure of power;

- creation of armed formations;

- incitement of social, racial, national, linguistic or religious discord and public expression of intentions to restrict the rights of citizens on these grounds;

- representation of one's goals, ideals or distinctive features using symbols inherent in the recent past to the National Socialist regime of Germany and the fascist regime of Italy.

So, extremism is a complex social phenomenon characterized by adherence to extreme views and actions, including a variety of forms and manifestations of radicalism. There are types of extremism – rational and irrational. As K.V. Kuznetsov notes, «Rational extremism aims to overcome social dysfunctions as effectively as possible with the help of radical measures. Often, the determinant of national extremism is the inactivity of the executive branch or the legislator, who are unable to solve the social problem in a legitimate way. If physical elimination or other kind of psychophysical influence is used that can harm the life and health of even an unscrupulous official, then the role of criminal law is undeniable. And yet, recognizing

the undoubted role of criminal legal influence in the case of harm to a person, even with the best intentions, one should take into account the necessity of such actions, which are a response to the inaction of the authorities» [16].

R.A. Amirokova notes that «Irrational extremism is also often ruthless, but its goals are mundane, not evoking the kind of sympathy that one can feel before variants of rational extremism. These are youth extremism (vandals), psychopathic extremism (unmotivated mass murders, for example, in schools), sports extremism (fans), etc., although this kind of extremism is very easy to explain, given the psychological perception of the crowd and the nuances of psychological perception, mainly of minors» [17]. K.V. Kuznetsov distinguishes extremism by its orientation:

- Economic

- Political

- Nationalist

- Religious

- Environmental

- Spiritual, etc. [18].

Economic extremism is aimed at destroying diversity and establishing any one form of ownership, common methods of farming, a complete rejection of the principle of state regulation of the economic sphere, and the elimination of competition in entrepreneurial activity.

Nationalist extremism rejects the interests and rights of other nations. It is organically linked to separatism, aimed at the collapse of multinational states.

Religious extremism manifests intolerance towards representatives of other faiths or in fierce confrontation within the same denomination [18].

Environmental extremists oppose not only effective environmental protection policies, but also scientific and technological progress in general, believing that the elimination of environmentally unfavorable industries is the only possible way to improve the quality of the environment. [18, C.98].

Spiritual extremism is oriented towards isolationism, rejects the experience and achievements of another culture, and imposes certain social, religious, and ethnic standards as an official ideology [18, c.100].

The aim of political extremism is to destabilize, destroy the existing political system, state structures and establish a regime of the «legal» and «left» wing. In pure political practice, these types of extremism are practically not found.

R.S. Tamaev and B. Martynenko identify three main forms of extremism: political, national and religious [19-20]. According to R.S. Tamaev, «Political extremism is aimed at changing the political system of a particular state, as well as encroaching on the constitutional system of the same state. National extremism acts under the slogan of protecting «its people», its economic interests, cultural values, national language, etc. to the detriment of representatives of other nationalities. Religious extremism, in turn, refers to intolerance towards representatives of the same or other religions» [21]. But, as a rule, none of the forms appears in its pure form. The interrelationship of political, national and religious views in the current situation is necessarily traced.

According to A. Extremism can be legally and objectively «fixed» only when extreme forms of political thinking turn into «extremism of action» - terror, civil war, illegitimate violence, genocide, ethnocide, violation of human rights and freedoms enshrined in the constitu-

tions of modern states and norms of international law. Therefore, political radicalism becomes extremism only when it moves from words to action. On a theoretical level, there is no difference between them [22].

Extremist activity is an extreme form of illegitimate individual and collective violence. Extremist activity can manifest itself in various spheres: political - terrorism, racism, chauvinism; religious - intolerance, often associated with various kinds of fundamentalism, totalitarian cults; legal - nihilism, violation of legal and insulting moral laws, etc. [23].

History offers many examples when not only the activities of marginal groups can become extremist, but also the policies, official practices and laws of large civilized states. Moreover, historically, the realization of the rights and freedoms of an oppressed, disenfranchised person was often carried out through violence, whether it was a slave uprising led by Spartacus in ancient Rome, the liberation of slaves during the American Civil War, etc. This violence had moral legitimacy and historical justification, as it restored the universal foundations of human rights and freedoms for a significant part of the population.

List of sources used

1. The Law of the Republic of Kazakhstan «On National Security of the Republic of Kazakhstan» dated January 6, 2012 No.270 [electronic resource]. – <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z950002710>
2. The message of the President to the people of Kazakhstan «Kazakhstan's way-2050»: Common goal, common interests, common future» dated 17.01.2014.
3. The Criminal Code of the Republic of Kazakhstan dated July 3, 2014 No. 226- V SAM Electronic resource]. - Access mode:// <http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>
4. Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated March 15, 2018 No. 124 approved the State Program on Countering religious Extremism and Terrorism in Kazakhstan for 2018 - 2022.
5. Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated 16.01.2014.
6. www.terrorism.com/modules.php?op=modload&name=About&file=index, Terrorism Research Center, 15.05.2006 [17.03.2015]
7. A.I. Muminov Religious extremism as a threat to modern society: abstract. for the academic degree. Ph.D. 09.00.11. – M., 2007. <http://www.terrorism.com/modules.php?op=modload&name=About&file=index>, terrorism resear.
8. The Shanghai Convention on Combating Terrorism, Separatism and Extremism (Concluded in Shanghai on 06/15/2001).
9. Korzhansky N.I. Object and subject of criminal law protection. Moscow: Academy of the Ministry of Internal Affairs of the USSR, 1980. – 247 с.
10. Political Science. Encyclopedic dictionary. M., 1993. pp. 400, 401.
11. Verkhovsky A., Papp A., Pribylovsky V. Political extremism in Russia. M., 1996. pp. 9, 10.

-
12. The Soviet Encyclopedic Dictionary. M., 1981. p. 52; see also: Ozhegov S.I., Shvedova N.Yu. Explanatory dictionary of the Russian language. 4th ed. Additional M., 203. p. 908.
  13. Modern dictionary of foreign words. 4th ed. Moscow: Russian language. 2001. p. 707.
  14. Makarov N.E., Dondokov Ts.S. The concept and ideology of extremism in modern conditions // Law and the army. 2005. No. 11.
  15. Arukhov Z.S. Extremism in modern Islam. Essays on theory and practice. – Makhachkala. 1999.
  16. Kuznetsov K.V. The concept and main signs of religious extremism - the necessary knowledge for the formation of skills of anti-propaganda of religious extremism among students of humanitarian universities // Humanitarian scientific research. 2012. № 6 <http://human.snauka.ru/2012/06/1331/>.
  17. Amirokova R.A. Political extremism: towards the formulation of a problem // Socio-cultural, political, ethnic and gender problems of modern Russian society: Materials of the 49th scientific and methodological conference «University Science for the region». Stavropol: Publishing House of the SSU, 2004.
  18. <http://human.snauka.ru/2012/06/1331> Kuznetsov K.V. The concept and main signs of religious extremism - the necessary knowledge for the formation of skills of anti-propaganda of religious extremism among students of humanitarian universities // Humanitarian scientific research. 2012. No. 6 [03/20/2015].
  19. Tamaev R.S. The fight against extremism: international cooperation is necessary // Legality. M., 2007. No. 6. p. 57;
  20. Martynenko B. Political terrorism: Concept, signs, classification // North Caucasian Legal Bulletin. 1999. No. 7. pp. 66-74.
  21. Tamaev R.S. Extremism and national security. Legal problems. p.21.
  22. <http://articlekz.com/article/8363/Usupova> A. [03/08/2015].
  23. Extremism as an integral element of terrorism//Bulletin of KazNU. – 2010.

Information about the author

¹**Balymov Yerlan Kuanyshevich** – Deputy Head of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Bukenbayev, PhD of the doctor, police Lieutenant Colonel.

¹**Балымов Ерлан Қуанышұлы** — Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты бастығының орынбасары, PhD докторы, полиция подполковнигі.

¹**Балымов Ерлан Куанышевич** — заместитель начальника Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букембаева, доктор PhD, подполковник полиции.

²**Sisenov Nurzhan Maksutovich** – 2nd year doctoral student of the Faculty of Postgraduate Education of the Almaty Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Esbulatov, Master of Law, Police Major.

²**Сисенов Нұржан Мақсатұлы** – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Есболатов атындағы Алматы академиясының жоғары оқу орынан кейінгі білім беру факультетінің 2-курс докторанты, заң ғылымдарының магистрі, полиция майоры.

²**Сисенов Нуржан Максатович** – докторант 2-курса факультета после вузовского образования Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М.Есбулатова, магистр юридических наук, майор полиции.

¹ Минайдаров С. М.

¹ *Актюбинский юридический институт МВД Республики Казахстан им. М.Букенбаева, Актюбе, Казахстан.*

РОЛЬ КОМПЬЮТЕРНОЙ КРИМИНАЛИСТИКИ В РАСКРЫТИИ И РАССЛЕДОВАНИИ «ЦИФРОВЫХ» ПРЕСТУПЛЕНИЙ

В данной статье рассматривается одно из направлений развития современной криминалистики – новая частная теория, называемая «компьютерная криминалистика», значимость которой в связи с ростом числа преступлений, совершаемых с использованием информационно-телекоммуникационных технологий, а также расширением возможностей использования цифровых технологий и программных средств в криминалистике. В статье утверждается, что компьютерная криминалистика направлена на повышение эффективности деятельности по раскрытию и расследованию преступлений.

Ключевые слова: цифровые технологии, компьютерная криминалистика, информационные технологии, криминалистическая методика, киберпреступления.

«ЦИФРЛЫҚ» ҚЫЛМЫСТАРДЫ АШУ МЕН ТЕРГЕУДЕГІ КОМПЬЮТЕРЛІК КРИМИНАЛИСТИКАНЫҢ РӨЛІ

Бұл мақалада заманауи криминалистиканы дамыту бағыттарының бірі – «компьютерлік криминалистика» деп аталатын жаңа жеке теория қарастырылады, оның маңыздылығы ақпараттық-телекоммуникациялық технологияларды қолдану арқылы жасалатын қылмыстар санының өсуіне, сондай-ақ криминалистикада цифрлық технологиялар мен бағдарламалық құралдарды пайдалану мүмкіндіктерінің кеңеюіне байланысты. Мақалада компьютерлік криминалистика қылмыстарды жабу және тергеу қызметінің тиімділігін арттыруға бағытталған делінген.

Түйінді сөздер: цифрлық технологиялар, компьютерлік криминалистика, ақпараттық технологиялар, криминалистикалық әдістеме, киберқылмыстар.

THE ROLE OF COMPUTER CRIMINOLOGY IN THE DETECTION AND INVESTIGATION OF «DIGITAL» CRIMES

This article examines one of the directions of the development of modern criminology – a new private theory called «computer forensics», the importance of which is due to the increasing number of crimes committed using information and telecommunications technologies, as well as the expansion of the possibilities of using digital technologies and software in criminology. The article argues that computer forensics is aimed at improving the effectiveness of crime detection and investigation activities.

Keywords: digital technologies, computer forensics, information technology, forensic techniques, cybercrime.

Цифровые – технологии активно используются в современной криминалистике, причем совершенно в разнообразном качестве. Особую роль они играют при раскрытии преступных деяний, в частности совершенных в цифровом пространстве. Внедрение цифровых атрибутов в преступную дея-

тельность обусловлено в том числе и активной государственной деятельностью по цифровизации государственных и общественных функций. следовательно, если рассматривать криминалистическую деятельность как определенную технологию, то можно (и нужно) искать пути и ее цифровизации.

объективными предпосылками для использования в криминалистической деятельности цифровых технологий являются: высокий уровень компьютерной грамотности следователей, дознавателей, прокуроров, судей, защитников, граждан, вовлеченных в данную сферу; современная техническая оснащенность органов предварительного расследования, прокуратуры, судов для работы в цифровой среде (наличие компьютерной техники, серверов для хранения информации, систем информационной безопасности); наличие электронных цифровых подписей у граждан и должностных лиц; введение электронных паспортов граждан с возможностью использования электронной подписи, биометрическая идентификация личности и прочие условия.

Цифровую -криминалистику как частную криминалистическую теорию, предмет которой является система научных положений и разрабатываемых на их основе средств и методов по обнаружению, фиксации и изъятию, а также использованию компьютерной информации и средств ее обработки в целях раскрытия, расследования и предупреждения преступлений [1, с. 11–25].

Новые вызовы, исходящие от киберпреступности, настоятельно требуют поднятия криминалистического обеспечения следственных действий на современный уровень. Результативное участие оперативно-криминалистических подразделений ОВД Республики Казахстан в обнаружении, фиксации, изъятии, предварительном и экспертном исследовании электронных (цифровых) следов, остающихся в киберпространстве и изымаемых в ходе производства следственных действий, будет способствовать раскрытию и расследованию киберпреступлений, становящихся все более распространенными и изолированными, даст в руки следствия современные судебные доказательства».

Специфический характер цифровых следов требует использования новых технико-криминалистических средств, выработки строгих руководящих принципов, новых стандартов объективности, проверки, достоверности и оценки доказательств. Специфичность цифровых следов проявляется в том, что компьютерные данные мгновенно

меняются; компьютерные данные невидимы для человеческого глаза; их можно рассматривать только с применением обычных компьютерных средств или специального экспертного оборудования и проведения соответствующих процедур [2, с. 11–12].

Современные технологии сегодня предоставляют новые возможности для осуществления аналитики, выявления скрытых зависимостей и поиск новых вопросов и ответов на основе анализа всего объема разнородных данных. В системе МВД Республики Казахстан имеются необходимые массивы данных, в том числе не систематизированных. Так, значимая для аналитики информация содержится в материалах уголовных дел, которая в настоящее время не обрабатывается машинным способом. В расследовании преступлений цифровая информация может использоваться для прогнозирования преступлений в будущем, выдвижения версий, планирования расследования по уголовному делу, розыска скрывшихся от следствия и суда подозреваемых и обвиняемых.

С развитием современных информационных технологий использование технологий виртуальной реальности уже не новость в криминалистической деятельности отдельных стран, где видеокамеры с возможностью записи 3D панорамных видео применяются при производстве осмотра места происшествия. Судьи при рассмотрении дела могут виртуально погрузиться на место совершенного преступления при помощи очков виртуальной реальности. Технология искусственного интеллекта может быть применена в автоматизированных онлайн-помощниках следователей (дознавателей) при расследовании уголовных дел [3].

Таким образом, компьютерную криминалистику целесообразно рассматривать с точки зрения взаимосвязи с иными разделами криминалистики. Говоря о взаимосвязи компьютерной криминалистики и криминалистической техники, следует рассматривать два основных вектора развития последней: появление учения о криминалистическом исследовании компьютерной информации как отрасли криминалистической техники, разрабатывающий собственные способы обнаружения, фиксации и изъятия «цифровых»

следов, а также теоретических и прикладных положений об использовании компьютерных технологий в традиционных отраслях криминалистической техники.

Преступления, совершенные с использованием компьютерных технологий, в последнее время стали одними из наиболее распространенных[4].

При их расследовании можно выделить следующие типичные ситуации: 1) преступление, связанное с движением компьютерной информации, произошло в условиях очевидности, его характер и обстоятельства известны (например, какой вирус и каким способом введен в компьютерную сеть) и выявлены потерпевшим собственными силами, преступник известен и задержан; 2) способ совершения преступления известен, но механизм преступления в полном объеме неясен – несанкционированный доступ к файлам законного пользователя через Интернет, через слабые места в защите компьютерной системы); 3) налицо только преступный результат,

дезорганизация компьютерной сети банка, в то время как механизм преступления и преступник неизвестны.

В первом случае необходимо установить, имелась ли причинно-следственная связь между несанкционированным проникновением в компьютерную систему и наступившими последствиями (сбоями в работе, занесением компьютерного вируса и пр.), определить размеры ущерба. Во втором – первоочередной задачей, наряду с указанными выше, является розыск и задержание преступника. И наконец, в наименее благоприятной (третьей) ситуации необходимо установить сам механизм киберпреступления. Исследователи выделяют отдельные трудности расследования преступлений, совершаемых с использованием возможностей ИТ-технологий:

зачастую правоохранительным органам не сразу удается выявить сам факт правонарушения. Преступники с особой легкостью могут получить информацию, которая скрыта и об этом никто не узнает;

- степень причиненного вреда может быть очень значительна: злоумышленник может взломать базу данных какого-нибудь

банка и снять денежные средства со счетов клиентов; толкованием термина «компьютерная информация».

- преступник, который совершил деяние на территории той или иной национальной юрисдикции, может быть при этом из абсолютно любой точки мира;

- интеллектуальная составляющая данного вида преступной деятельности довольно высока. Как правило, преступники наделены незаурядным интеллектом, умеют хорошо скрывать следы, что создает сложности в борьбе против них.

Криминалистической науке и практике необходимо выработать систему знаний, позволяющих определить понятие, содержание и значение информационно-компьютерного обеспечения своей деятельности. На сегодняшний день такая система знаний до конца не сформирована.

Ученым-криминалистам предстоит еще очень большая работа по изучению преступных процессов, возникающих в специфической среде, именуемой «виртуальным пространством», определению понятия и со-

Ужания виртуальных следов и их носителей. Уже сегодня современная криминалистика перешла на более высокий уровень и способна использовать в своем арсенале самые передовые технологии, позволяющие расширить пределы доказывания[5]. Не исключено, что в скором времени появятся новые отрасли или подотрасли криминалистики, которые будут успешно использоваться в расследовании преступлений.

Таким образом, компьютерная криминалистика активно формируется как частная криминалистическая теория. Представляется, что развитие компьютерной криминалистики позволяет усовершенствовать технико-криминалистическое обеспечение расследования не только преступлений, совершенных с использованием информационно-телекоммуникационных технологий, но и обеспечить соответствующим современному уровню развития науки и технологий инструментарием отдельные разделы традиционной криминалистики. Корректность наименования сформированной отрасли криминалистического знания именно как «компьютерной»,

а не «цифровой» криминалистики определяется закрепившимся в уголовной правовой науке

нормативным использованием и толкованием термина «компьютерная информация».

Список использованных источников:

1. Цифровая криминалистика: учебник для вузов /под ред. В. Б. Вехова, С. В. Зуева. М.: Юрайт, 2021.
2. Противодействие преступлениям в сфере информационных технологий: учеб. пособие / В. В. Гончар и др. Московский университет МВД России им. В.Я. Кикотя, 2021.
3. Деятельность органов внутренних дел по борьбе с преступлениями, совершенными с использованием информационных, коммуникационных и высоких технологий: учеб. пособие / А. А. Аносов, Ю. В. Гаврилин и др.: академия управления МВД России, 2019.
4. Беталиев
5. Бастрыкин А. И. Цифровые технологии современной криминалистики // Вестник Московской академии Следственного комитета Российской Федерации. 2021. № 2. С. 11–17.

Сведения об авторе

¹*Минайдаров Сагинтай Мухитович* – старший преподаватель кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Актобинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М.Букенбаева, подполковник полиции.

¹*Минайдаров Сағынтай Мұхитұлы* – Қазақстан Республикасының ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының қылмыстық құқық, қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының аға оқытушысы, полиция подполковнигі.

¹*Minaidarov Sagintai Mukhitovich* – senior lecturer at the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev, Police Lieutenant Colonel.

-
- Ішкі істер органдарының кадрларын дайындау
  - Подготовка кадров органов внутренних дел
  - Training of personnel of internal affairs bodies

¹Айсұлтан Б. А.

¹Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,
Ақтөбе, Қазақстан.

ҚЫЗМЕТТІК ЖӘНЕ ІСКЕРЛІК ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС – ПОЛИЦИЯ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ МӘДЕНИЕТІНІҢ КӨРСЕТКІШІ

Мақалада құқық қорғау органдары қызметкерінің қызмет барысындағы іскерлік қарым-қатынас деңгейі мен критерийлері, қызметтік этикаға қойылатын талаптар, полиция қызметкерінің қоғаммен байланыс кезіндегі сөйлеу мәдениеті туралы қарастырылған.

Түйінді сөздер: қызметтік этика қағидаларына сәйкес ұжымда қызметкерлер қарым-қатынас барсында ізгі ниет, әдептілік, сыйластық, құрмет таныту.

СЛУЖЕБНОЕ И ДЕЛОВОЕ ОБЩЕНИЕ ПОКАЗАТЕЛЬ КУЛЬТУРЫ СОТРУДНИКОВ ПОЛИЦИИ

В статье рассматривается уровень и критерии делового общения сотрудника правоохранительных органов в ходе его деятельности, требования к служебной этике, культура речи сотрудника полиции при связях с общественностью.

Ключевые слова: проявлять доброжелательность, порядочность, уважение, уважение в процессе общения сотрудников в коллективе в соответствии с принципами служебной этики.

SERVICE AND BUSINESS COMMUNICATION IS AN INDICATOR OF THE CULTURE OF POLICE OFFICERS

The article examines the level and criteria of business communication of a law enforcement officer in the course of his activities, the requirements for official ethics, the culture of speech of a police officer in public relations.

Keywords: in accordance with the principles of official ethics, employees in the team show goodwill, decency, respect, respect in the course of communication.

Қазақстан Республикасы мемлекеттік қызметшілерінің Әдеп кодексінде көрсетілген мінез-құлықтың жалпы стандарттары ішкі істер органдарының қызметкеріне қызметтік тәртіпті, іскерлік этикетті және ресми мінез-құлық қағидаларын мүлтіксіз сақтауға нұсқау береді.

Қызметтік этика ережелеріне сәйкес құқық қорғау органдарының қызметкері азаматтардың ішкі істер органдарына деген құрметін және олармен ынтымақтасуға дайындығын туғыза отырып, өзін мейірімді жағынан танытып, кез келген азаматпен ашық диалог құруға дайын болуды, өзінің мінез-құлқын, сезімдері мен эмоцияларын үнемі бақылап отыруды қажет етеді. полиция қызметкері оған заңмен жүктелген міндеттерді өз отандастары мен қоғамды

ұрлық, зорлық және т.б. зиян келтіруші әрекеттерден қорғау арқылы орындауы тиіс. Заңның билігі әрбір демократиялық қоғамның негізінде жатыр. Құқық қорғау қызметкерінің мақсаты және жауапкершілікті міндеті заңды сыйлау әрі оның талаптарын берік ұстану.

Әрбір полиция қызметкері өз борышын адал, әділ және қадір-қасиетпен орындауға міндетті. Полиция мен қоғамның арасындағы жақсы қарым-қатынастардың маңызы зор. Ешбір құқық қорғау қызметкері, егер ол өзі қызмет ететін қоғамнан материалдық және моральдық көмек алмаса, өзіне жүктелген міндеттерді нәтижелі, халық мүддесі үшін орындай алмайды. [2]

Қазіргі таңдағы өзекті мәселелердің бірі ішкі істер органдары қызметкерлерінің сөйлеу мәдениетін қалыптастыруда тіл

мәдениетін көтеру, сауатты жазуға үйрету, өз ойы мен пікірін анық жеткізе алатын өзара қарым-қатынаста өзін еркін ұстап, кез келген ортаға тез бейімделетін, белгілі бір ғылым саласынан білімі мен білігін көрсете алатын мәдениетті болашақ қызметкерлерді тәрбиелеу болып табылады. Сөйлеу мәдениетінің құқық қорғау саласы қызметіне қатысы жайлы айтатын болсақ, тіл – заңнама актілерінің санасының айшықты көрінісі. Заң сапасы туралы сөз қозғағанда сол заң жазылған тіл, оны қолдану мәдениеті, оған деген ықылас бірінші орында тұруы тиіс. Себебі сөйлеу мен тілдің, ойлаудың және сананың, сөйлеуші мен тыңдаушы арасындағы қарым-қатынас байланысы сөз байлығына тәуелді. Ішкі істер органдары қызметкерлерінің диалог кезінде сөз мәдениетін ұстануы – ең маңызды көрсеткіш. Адамның сөз саптауын бағамдап, оның парасаты мен мәдениетінің қай деңгейде екендігін анықтауға болады. Қоғамдық қарым-қатынастың ішінде адамның түрлі ортаға қарай қарым-қатынаста тілдің орны әрдайым басты рөлде. Сөз сөйлеудің дұрыстығы, тазалығы, анықтылығы мен түсініктілігі, естілуге жағымдылығы мен орындылығы сөз мәдениетіне жатады. Сөздің жағымды айтылуы мен естілуі қай салада болсын, барлық қызметкер үшін ортақ мүдде. Соның ішінде, әрбір полиция қызметкері:

- өзінің парызын адал орындауға, қарапайымдылыққа, өзінің және өзгенің уақытын тиімді бағалай білуге;

- өзінің ішкі сезімдерін, эмоцияларын бақылап, жек көру сезімінің, жағымсыз көңіл-күйдің немесе достық қарым-қатынастың қызметтік жағдайға әсер етуіне ерік бермеуге;

- кісінің жасы үлкендігі немесе кішілігіне қарай құрмет көрсетуге және көңіл бөлуге, қол астындағы қызметкер бастықпен үнемі бірінші амандасуға;

- сыбайлас жемқорлыққа жол бермеуге;

ПО жеке басы мәселесінің қызметіне араласпауға қызметтік міндеттерін орындаумен байланысты заңды тұлғалардан сыйлық пен көмек қабылдауды болдыр-

мауға, заңда белгіленген жағдайлардан басқа шақыруларды қабылдамауға міндетті.

Ішкі істер министрлігі тарапынан да бұл бағытта бірқатар жұмыстар атқарылып келеді. Қазіргі таңда қызметкерлердің мемлекеттік тілді жетік меңгеруіне барлық жағдай жасалған, арнайы оқу курстары қарастырылған.

Күнделікті жұмыс барысында ПО-ның қызметкерлері әртүрлі адамдармен кездеседі, сөйлеседі, пікір бөлісіп, тәжірибе алмасады. Ал құқық қорғау органдары қызметкерлерінің имиджі өзін-өзі ұстауы, мінез-құлқы, жүріс-тұрысы, киім кию әдебі, сөйлеуі арқылы көрінеді. Қоғамда адамдар арасындағы қарым-қатынас моральдық нормамен реттеледі. Орынды сөйлеп, елдің тілін таба білу – ПО қызметкерлерінің қызмет барысында өз септігін тигізеді. Жүздескенде жылы шырай таныту, басқалардың сенімін жоғалтпай, айтқан уәдені орындау секілді әрекеттер іскер адамға қажетті құлық, өмірлік ұстаным болуы тиіс. Басшы мен оған бағынатын қызметкер арасындағы қарым-қатынас ерекшелігі олардың белгілі бір жағдайда тең еместігінен туындайды. «Ұлық болсаң кішік бол!» деген халық даналығы бекер айтылмаған, басшы лауазымындағы тұлға қарамағындағылармен неғұрлым сыпайы болса, соғұрлым құрмет пен ілтипатқа ие болады. Құқық қорғау органдары қызметкерлерінің кәсіби этикасы басқа кәсіптерден өзінің деонтологиялық белгісімен ерекшеленеді.

Кәсіби деонтология – нақты императивтік белгісі бар және белгілі кәсіп аясында жеке тұлғаның қажетті мінез-құлықтарын регламенттейтін, моральдық нормалардың жиынтығын зерттейтін кәсіби этиканың бір бөлігі. Жай этиканың нормаларынан ерекшелігі бұл нормалар қызметтік құжаттарда белгіленіп, әкімшілік санкциямен таңдауға құқық бермейді. Сәйкесінше құқық қорғау органдары қызметкерлеріне бірқатар өзіндік моральдық талаптар қойылады. Кейбірде олар ар-намыс кодексі сияқты қызметтік нормативтік құжаттарда кездеседі және оның деонтологиялық белгісі болады. Құқық қорғаушылардың сөйлеу мәдениеті жайында

Қазақстан Республикасы ішкі істер органдары қызметкерлерінің азаматтармен сыпайы және ілтипатты қарым-қатынас жасау Ережесінде айтылған. Біздің еліміздің әрбір азаматы өзін-өзі қауіпсіз сезінуге, полиция қызметкері оның өмірін, денсаулығын, намысы мен абыройын қылмыстық қол сұғушылықтан сенімді қорғауға қабілетті маман болуы тиіс. Ішкі істер органдары қызметкерлерінің жеке тұлға болып дамуы мен алған білімін іске асыруда сөйлеу тілін, әрекетін, тіл мәдениетін, әдебін қалыптастыру педагогиканың актуалды мәселелерінің бірі болып табылады. Сонымен қатар, болашақ қызметкерлердің мемлекеттік мәртебесі бар қазақ тілін меңгеру, сол тілде сөйлеу, жазу, іс жүргізу, еларалық қатынастарды орнату, заңнама міндеттерін жасаудың қызметкерлерінің кәсіби қызметіндегі сөйлеу ерекшеліктеріне өмірлік қажеттілігін әрбір болашақ ПО қызметкерлері терең сезінуі қажет. ПО тоқталсақ, оның әлеуметтік ортада, өзге де жерлерде дұрыс сөйлеу мәнеріне, тұрақты этикетті сақтауына, оның сөзінде өзін қоршаған адамдарға деген сыйластық қарым-қатынас және әлеуметтік құндылықтарға деген дұрыс көзқарасына басты назар аударылады.

Қарым-қатынас (коммуникация) — адамның өзара қарым-қатынасы, басқа адамдармен қарым-қатынасы тұрғысынан адам болу тәсілі. Қарым-қатынас процесінде адамдар ақпаратпен - ойлармен, идеялармен және эмоциялармен алмасады, нәтижесінде адамдар арасында белгілі бір іскерлік мақсатқа сай нәтижеге жетуге бағытталған қарым-қатынас пен өзара ықпал етудің белгілі бір нысаны орнатылады. Іскерлік қарым-қатынас этикасы — бұл ғылым, тәжірибе және әлемдік тәжірибе әзірлеген моральдық-этикалық талаптардың, принциптердің, нормалар мен ережелердің жиынтығы, олардың сақталуы іскерлік қарым-қатынас субъектілерінің өзара түсіністігі мен өзара сенімін қамтамасыз етеді, байланыстардың тиімділігін арттырады және олардың бірлескен әрекеттерінің соңғы нәтижелері. Қарым-қатынастың кез келген түрі этикеттік жағдайларға жатады, тек олардың бір-

бірінен айырмашылығы қарым-қатынасқа қатысушылардың әлеуметтік белгілеріне байланысты және әртүрлі жағдайдағы қарым-қатынас моделі осы ерекшеліктерді ескере отырып құрылады. Егер осы белгілер есепке алынбаса, болмаса, қарым-қатынастың бағытына әсер етпесе, бұл жағдайлар этикеттің сақталмағаны болып саналады. Осы белгілер көбірек кездескен жағдайда этикеттің көрінісі деп есептеледі. [1]

Іскерлік қарым-қатынастың негізінде маңызды қызметтік мәселені шешу, адамдар тағдырына, материалдық және қаржылық шығындарға қатысты жауапты нақты істі, көбінесе қарым-қатынас субъектілері үшін өте жағымсыз салдары бар құқықтық қатынастар жатады. Сондықтан позициялардың, шешімдердің және қарым-қатынастың әлеуметтік нәтижесінің моральдық жағы үлкен рөл атқарады. Сонымен қатар, көшбасшы туралы сөз болғанда, қарым-қатынастың этикалық мазмұны бағыныштылардың моральдық көзқарастарына, олардың жұмыс сапасына тікелей әсер етеді. Демек, іскерлік қарым-қатынас этикасын білу және меңгеру құқық қорғау органы қызметкерінің кәсіби мәдениетінің, оның заман талабына сай болу дәрежесінің көрсеткіші болып табылады. Құқық қорғау органдары қызметкерлерінің кәсіби қызметінің нәтижелері көп жағдайда жеке кездесулеріне әңгімелесулеріне, кездесулеріне байланысты. Оларды жүзеге асырудың этикалық талаптары дұрыс шешім табуға, жағымсыз жағдайлардан абыроймен шығуға мүмкіндік беретін қажетті шарт болып табылады. Қызметтік қарым-қатынастар адамдардың көңіл-күйіне әсер етеді, сол моральдық микроклиматты жасайды, онсыз ұжымның болуы мүмкін емес.

Қалыпты қызметтік қатынастар екі негізгі талап негізінде қалыптасады: себепке жауапкершілік және әріптестерге құрмет. Жауапкершілік өз сөзі мен ісіне адал және міндетті қатынасты білдіреді. Факультативтік адам, сөйлейтін адам өзінің жеке мінез-құлқымен ғана зиян келтірмейді, сонымен қатар оның айналасында

жауапсыздық пен тәртіпсіздік атмосферасын тудырады.

Іскерлік орта да көп дәрежеде әріптестерге деген құрметке, бірдеңені талап ете білуге, жанжалды жағдайды жеңу қабілетіне байланысты.

Қызметтік қарым-қатынастар күнделікті қарым-қатынастардан біршама ерекшеленеді, бұл әріптестердің мінез-құлқына қойылатын талаптарда өз ізін қалдырады.

Құқық қорғау қызметі күрделі, тез өзгеретін жағдайлармен, маңызды тәуекелмен байланысты, бұл әртүрлі жанжалдардың туындау ықтималдығын арттырады. Табысты жұмыс үшін жанжалды жағдайлардың пайда болу мүмкіндігін болжау және одан қалай шығу керектігін білу маңызды. Егер қақтығысты болдырмау әлі мүмкін болмаса, онда сіз пайда болған мәселелерді ауыртпалықсыз және аз шығынмен шеше білуіңіз керек.

Қызмет көрсету тобының өмірі әріптестердің атына сыни ескертулерсіз өтпейді. Және бұл жерде бұл сынның сындарлы болуы және қандай да бір наразылық немесе мүдденің нәтижесі болмауы өте маңызды. Оны адам лайықты деп қабылдауы керек. Ал бұл үшін ол оған қойылатын негізгі талаптарға сай болуы керек.

Бастық пен бағынышты арасындағы қарым-қатынасқа ерекше талаптар қойылады. Әдетте көшбасшы командадағы негізгі тұлға болып табылады. Көп нәрсе оның адамдармен қалай әрекет ететініне, қалай және не араласатынына (немесе араласпайтынына), қарамағындағыларға не істейтініне байланысты. Көшбасшы өзінің іс-әрекеті мен қатардағы ұжым мүшесінің іс-әрекетін бұл ұжым басқаша бағалайтынын үнемі есте ұстауы керек. Бастықтың бағыныштыға қатысты әрбір әрекеті бір адамның екінші адамға қатынасы ретінде ғана емес, екінші адамның үстінен билікке ие болған адамның әрекеті ретінде қабылданады. Басшы ресми қарым-қатынасты жеке басының жанашырлығы негізінде құрса, ешқашан жоғары бедел мен құрметке ие болмайды. Сондықтан бастық қарамағын дағыларға қатысты өте

объективті және өз іс-әрекетінде ұстамды болуы керек. [1]

Көшбасшы мінез-құлық нормаларын үнемі есте ұстауы, әдетті және барлық жағдайларда оларды сақтау қажеттілігін тәрбиелеуі керек.

Жақсы басшыға тәкәппарлық, өркөкіректік, ашуланшақтық, қыңырлық, өз билігінің күшімен өзінің мінез-құлқы мен әдетін қарамағындағыларға таңуға ұмтылу жат. Ол бағыныштыны қорлауға, оның жеке қадір-қасиеті мен ар-намысына нұқсан келтіруге болатын жағдайлардан аулақ болады.

Көшбасшының жағымды қасиеті ұстамдылық, ол бәрінде – шешім қабылдауда, сөзде, іс-әрекетте қажет. Полиция қызметкерлері қызметтік міндеттерін атқару барысында қоғам мен мемлекеттің қажеттіліктерін басшылыққа алуы керек. Бұл өз кезегінде азаматтардың полиция қызметіне және оның әрбір жеке қызметкеріне деген сенім деңгейін арттыруы тиіс. Құқық бұзушылықтың алдын алу мәселелерін тиімді шешу үшін оған әсер ететін себептерді зерттеп, оларды жоюға тырысу қажет.

Осылайша, полиция қызметкерлерінің қызметі қылмыс жағдайына әсер ететін себептерді жоюға бағытталған. Алайда, сырттан көмексіз жалғыз полиция қылмысқа толық тойтарыс бере алмайды. Сондықтан қоғамымыздың даму жағдайында бұл ең күрделі міндетті шешуде ішкі істер органдарына азаматтар мен қоғамдық құрылымдардың қолдауы ғана қажет.

Бұл қоғамдық қолдау, бір жағынан, қылмыстардың алдын алу, ашу және тергеу үшін қажетті ақпаратты алу үшін маңызды. Екінші жағынан, азаматтармен өзара іс-қимыл қоғамның полицияға деген сенімін арттырады, азаматтарға өздерінің қауіпсіздігін қамтамасыз етуге үлес қосуға және қазіргі қоғамның қажеттіліктеріне және белгілі бір аймақтағы әлеуметтік тәртіпке байланысты полицияның қызметін белгілі бір дәрежеде үйлестіруге мүмкіндік береді. Сондай-ақ, осындай өзара іс-қимылдың арқасында азаматтар өз аймағындағы құқықтық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздікті

сақтауға, әлеуметтік мәселелерді шешуге жауапкершілікті сезіне бастайды.

Халықтың полицияға сенімі полиция қызметкерлерінің азаматтарға қатысты мінез-құлқымен, атап айтқанда қызметтік міндеттерін атқару кезінде де, жеке өмірде де, қарапайым күнделікті жағдайларда қызметтік этиканы сақтаумен тығыз байланысты. Барлығы – сыртқы келбет, киім үлгісі, қарым-қатынас тәсілі, полиция қызметкерлерінің абырой мен негізгі бостандықтар мен адам құқықтарын құрметтеуі, басқа адамдардың проблемалары мен қиыншылықтарына немқұрайлы қарамауы, қарапайым көңіл бөлуі – сенімді қарым-қатынас орнатуға ықпал етеді. Бұл ретте кәсіби этика деңгейін арттыру, жеке және кәсіби мәдениетін дамыту, әрбір жеке қызметкердің этикалық және интеллектуалдық дамуы полицияның маңызды міндеттерінің бірін шешу мен орындаудың міндетті және қарапайым қажетті элементі болып табылады. [3]

Кәсіби этика қызметкерлерге кәсібінің ерекшеліктеріне байланысты белгілі бір моральдық талаптар ретінде қарастырылады. Мораль, егер оның талаптары мен нормалары соншалықты әмбебап және жалпы қоғамда жарамды болмаса, адамдардың мінез-құлқы мен іс-әрекетінің ең әмбебап реттеушісі ретіндегі

функцияларын жоғалтар еді. Осылайша, ішкі істер органдары қызметкерлерінің кәсіби-этикалық мәдениетіне қойылатын талаптар қарапайым азаматқа қарағанда екі есе жоғары. Тіпті дұрыс жүргізілген әңгіме сұхбаттасушыны сіздің ұстанымыңыздың дұрыстығына сендірудің, оны қабылдауға көндірудің жалғыз мүмкіндігі болуы мүмкін.

Ішкі істер органдарының қызметкерлері үнемі қоғамның назарында және жалпы полицияның беделі, әрбір жеке қызметкерге сенім мен азаматтардың қолдауы көбіне олардың мінез-құлқына байланысты екенін есте ұстағаны жөн. Өмір көрсетіп отырғандай, адамдар бірінші орынға кәсіпқойлықты, мінез-құлық мәдениетін және қызметкердің жалпы интеллектуалды дамуын, оның өз міндеттерін тиімді, сауатты және сенімді орындау қабілетін қояды. Кәсіби этика – ол адам мәдениеті мен мәдениетсіздігінің күрес даласы немесе адам бойындағы табиғи және жеке даралық қасиеттерін біріктіру саласы. Ол нақты адам өміріндегі адамдық қатынастардың үйлесімділігіне бейімдеп, оның рухани мәдениетін дамытуға арналған. Кәсіби этика тарихи дәстүрлермен және сол қоғам мен мемлекеттің ұлттық ерекшеліктерімен тығыз ұштасады.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Құқық қорғау органдары қызметкерлерінің кәсіби этикасы – А.В. Опалев, Г.В. Дубова.
2. Заңгердің кәсіби этикасы, Алматы Издательство «Жеті жарғы» 2018 – Б.Қ. Аққасов.
3. Кәсіби этика, «Фолиант» баспасы 2008 – Ж.Ж. Молдабеков, А.Ә. Маханбетов.

Автор туралы мәлімет

¹Айсұлтан Бекет Ардақұлы — Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының идеологиялық және имидждік жұмыс бөлімінің инспекторы, полицияға лейтенанты.

¹Айсұлтан Бекет Ардақұлы — инспектор отдела идеологической и имиджевой работы Актюбинского юридического института МВД РК им.М.Букембаева, старший лейтенант полиции.

¹Aisultan Beket Ardakuly — Inspector of the department of Ideological and image work of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Bukenbayev senior police lieutenant.

¹Алимжанов А.Т.

¹ Қазақстан Республикасы ИМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,
Ақтөбе, Қазақстан.

ҚАЗІРГІ ПЕДАГОГИКАДАҒЫ ТӘРБИЕ МӘСЕЛЕСІ

Мақала қазіргі педагогикадағы ең даулы мәселелердің бірін қарастыруға арналған. Соңғы жылдары орын алған маңызды өзгерістер, қалыптасқан идеологиядан бас тарту, жастар тәрбиесіне байланысты жаңа мәселелер тәрбие құбылысының мәнін, оның қоғам өміріндегі орны мен рөлін қайта қарауды туғызды. Білім беру саласындағы қолданыстағы теориялық ұстанымдар бүгінгі таңда қоғамдық өмірдің жаңа жағдайында қарастыруды талап етеді.

Түйінді сөздер: білім; оқу процесі; білім беру технологиялары; рефлексия; мәдениет; тұлғаны қалыптастыру; оқу процесінің логикасы.

ПРОБЛЕМА ОБРАЗОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОЙ ПЕДАГОГИКЕ

Статья призвана рассмотреть один из наиболее дискуссионных вопросов современной педагогики. Важные изменения, произошедшие в последние годы, отказ от устоявшейся идеологии, новые проблемы, связанные с образованием молодежи, вызвали переосмысление сущности феномена образования, его места и роли в жизни общества. Современные теоретические положения в области образования сегодня требуют рассмотрения в новых условиях общественной жизни.

Ключевые слова: образование; процесс изучения; образовательные технологии; отражение; культура; формирование личности; логика процесса обучения.

THE PROBLEM OF EDUCATION IN MODERN PEDAGOGY

The article is consider one of the most controversial issues of modern pedagogy. Important changes that have occurred in recent years, the rejection of established ideology, and new problems associated with the education of young people have caused a rethinking of the essence of the phenomenon of education, its place and role in the life of society. Modern theoretical positions in the field of education today require consideration in the new conditions of social life.

Keywords: Education; learning process; educational technologies; reflection; culture; personality formation; the logic of the learning process .

Соңғы жылдары орын алған маңызды өзгерістер, қалыптасқан идеологиядан бас тарту, жастар тәрбиесіне байланысты жаңа мәселелер тәрбие құбылысының мәнін, оның қоғам өміріндегі орны мен рөлін қайта қарауды туғызды. Білім беру саласындағы қолданыстағы теориялық ұстанымдар бүгінгі таңда қоғамдық өмірдің жаңа жағдайында қарастыруды талап етеді.

Оқу үрдісін жүзеге асыру логикасы, оның ерекшелігі, заңдылықтары мен принциптері, оқу процесінің жаңа тұжырымдамасын әзірлеу және жүзеге асыру үшін пайдалануға болатын барлық теориялық ұстанымдар қарастырылады. Білім; оқу процесі; білім беру технологиялары;

рефлексия; мәдениет; тұлғаны қалыптастыру; оқу процесінің логикасы.

Тәрбие мәселесі қазіргі педагогикадағы ең қайшылықты мәселелердің бірі болып табылады. Педагогика бойынша кез келген оқулықтан немесе оқу құралынан тәрбие туралы тарауды кездестіретімізге қарамастан, білім беру әлі де теориялық тұрғыдан әлі жетілмеген педагогикалық мәселелердің бірі болып қала береді. Жағдай қазіргі қоғамда қалыптасқан жағдаймен қиындады. Ол мунизмнің ескі «ленинизм» идеологиясын жоққа шығарумен сипатталады» және т.б. және оған тән барлық нәрсе және жаңа идеалдар мен идеологиялық көзқарастардың болмауы, бұл да елдегі әлеуметтік-экономикалық жағдайдың

екіуштылығымен түсіндіріледі. Біз атап өткен педагогика бойынша оқулықтар мен оқу құралдарының көпшілігінде педагогикалық процесс ретіндегі білім берудің бұрын жасалған қағидалары, заңдылықтары, ерекшеліктері қазіргі қоғам жағдайында олардың қалай өзгеретінін қарастырмай-ақ қайталайды. Қоғамның қазіргі жағдайына байланысты білім беру концепциялары, жүйелері, технологиялары өз дамуын күтуде. Естеріңізге сала кетейік, кеңестік педагогикада тәрбие адамның дамуын қамтамасыз ететін бір ұрпақтың тәжірибе алмасу және оны екінші ұрпаққа сіңіру процесі ретінде анықталған. Дегенмен, бұл анықтаманың мағынасын мұқият зерттеу екі мәселені тудырады. Біріншіден, аға ұрпақтың жастар өмір сүретін тәжірибесі жоқ, сондықтан олардың тәжірибесімен бөлісудің мағынасы жоқ, жаңа ұрпақтар бұрынғы ұрпақтардың тәжірибесіне қайшы келуі мүмкін әртүрлі жағдайларда өмір сүреді. Екіншіден, тәжірибені беру және игеру адамның дамуын қамтамасыз ете алмайды. Анықтама бойынша П.И. Пидкасистого, тәрбие жас ұрпақты осы және болашақ қоғамдағы өмірге мақсатты түрде дайындау, арнайы құрылған мемлекеттік және қоғамдық құрылымдар арқылы жүзеге асырылатын, қоғам бақылайтын және түзететін. Сонымен қатар, білім беру баланың жеке басының максималды дамуына, баланың заманауи мәдениет контекстіне енуіне, оның өз өмірінің субъектісі және стратегі ретінде қалыптасуына ықпал ететін, мұғалімнің мақсатты мәнді кәсіби қызметі ретінде қарастырылады. Адам [1]. Біздің ойымызша, бұл анықтамадағы ең маңыздысы – тәрбиенің мәдениетпен, мәдени тәжірибемен тікелей байланысы, оны беру тәрбиенің басты мақсаты ретінде қарастырылады. Тұлғаның жаңа сапасына жетелейтін қазіргі білім беру теориясының негізінде мынадай идеялар жатыр: тәрбие мақсаттарының шынайылығы; балалар мен ересектердің бірлескен қызметі; өзін-өзі анықтау; жеке бағдар; ұжымшылдық. Білім берудің мақсаттары ұтқыр, өзгермелі, нақты тарихи сипатқа ие, қоғам дамуының қажеттіліктерімен анықталады және өндіріс тәсіліне, әлеуметтік және ғылыми-техникалық прогрестің қарқынына,

педагогикалық теорияның даму деңгейіне байланысты. және қол жеткізілген тәжірибе, қоғамның, оқу орындарының, мұғалімдердің және студенттердің мүмкіндіктері. Ресейдегі білім берудегі жаңа көзқарасқа сәйкес, білім берудің мақсаты одан әрі дамудың негізі ретінде жеке тұлғаның негізгі мәдениетін қалыптастыру болуы керек. Айта кету керек, негізгі мәдениетке өмірдің өзін-өзі анықтау мәдениеті, отбасылық қарым-қатынас, экономикалық және еңбек мәдениеті, саяси-құқықтық, интеллектуалдық, адамгершілік, қарым-қатынас мәдениеті, экологиялық, көркемдік, дене шынықтыру мәдениеті жатады. Мәдени тәжірибені беру процесі ретінде білім беру педагогикалық теорияда дәстүрлі түрде қарастырылатын үш аспектіден тұрады: әлеуметтік нормативтік, жеке мағыналық және құндылық-белсенділік [2]. Тәрбиенің индивидуалды мағыналық аспектісі өзін қоршаған ортадан ажырату ретінде қарастырылады: өзін-өзі анықтау, өзін-өзі қалыптастыру, өзін-өзі жүзеге асыру және басқа да «өзіндік», адамның өмірі мен әрекетіндегі ішкі құндылығын білдіреді және тәрбиенің ерекше мақсатын ашады. адамның жеке өзін-өзі қалыптастыруында, өз болмысының мәнін іздемейінше мүмкін емес. Бірақ мағыналар да «жоқ жерден» алынбайды, олар мәдени қолайлы ортада, қоршаған ортамен әрекеттесуде. Тәрбие жеке процесс ретінде тұлғаның өзін-өзі дамытуға: оның мағыналық өзін-өзі анықтауына, өзін-өзі жүзеге асыруына және өзін-өзі дамытуға педагогикалық көмек көрсетуде (бағдар беру, қолдау және сүйемелдеу түрінде) жүзеге асырылады. Мұндай тәрбиенің нәтижесі адамның сыртқы әлеммен қарым-қатынасының сипатынан (ақпарат алмасу және соған байланысты эмоционалдық күйде) көрінеді. Тәрбиенің құндылық-белсенділік аспектісі қоршаған ортамен өзара әрекеттесуде жүзеге асады, ол әсер алмасуда, қоршаған орта құндылықтарын қабылдауда ғана емес, сонымен бірге өз көзқарасын, ондағы өзінің мәнін бекітуде көрінеді. Бұл аспект тәрбие механизмін тұлғаның жеке-тұлғалық көріністерінің бірлігіне жету ретінде ашады. Бұл механизм маңызды басқамен диалогтық әрекеттесу ретінде қарастырылмаған. Өмірдің барлық салаларын

ізгілендіру және ізгілендіру оқу іс-әрекетіне әсер етпей алмады. Гуманистік парадигма шеңберінде білім беру процесі тұлғаның субъективтілігін арттыру процесі ретінде қарастырылады – өзін-өзі анықтау және әлеуметтік-мәдени және кәсіби ортада өзін-өзі бекіту. Оқу процесінің ерекшеліктерінің бірі оның жүруінің табиғи логикасы болып табылады. Бұл сипаттама оқу-тәрбие процесінің барысын болжаумен, оқушылардың ынтасын, олардың өзі туралы ойларын, ұмтылыстары мен мұраттарын, қоғамдық пікірді зерттеу негізінде білім беру нәтижелерін болжаумен байланысты. Оқу-тәрбие процесінің табиғи логикасын тану және соған негізделген педагогикалық болжау білім беруде мақсат қоюдың бастапқы нүктесіне айналады. Тәрбие процесінің тағы бір маңызды сипаттамасы оның дискреттілігі (немесе сахналауы) болып табылады, өйткені тәрбие процесі күйлердің, оқиғалардың, өзгерістердің тізбегі ретінде көрінеді. Кезең сапалық сенімділікпен сипатталатын белгілі бір кезең (кезең, кезең) ретінде қарастырылады. Процестің логикасын күйлер тізбегін анықтау арқылы және әрбір бар күйдің алдыңғысынан шығып, келесісіне алғышарттарды жасау тәсілінен түсінуге болады. Оқыту процесінің тағы бір сипаты – сызықты емес, бір күйден келесі күйге күрт ауысулар, дағдарыстық күймен сипатталады. Дағдарыс сөздік анықтамасы бойынша «бір нәрсенің өткір қиындығы, қиын жағдай» ғана емес, сонымен бірге «бір нәрсенің жылдам, күрт өзгеруі, қиын өтпелі жағдай». Дағдарыс – бұл бір кезеңнен екінші кезеңге, бір интегралдық күйден екіншісіне өту. Тәрбие процесінің келесі сипаттамасы оның жағдайдылығы болып табылады, ол контекстік ортаның болуы ретінде қарастырылады, оның сыртқы жағдайларының жиынтығы процестің жағдайына айналады. Тәрбие процесінде келесі кезеңдерді ажыратады. Бірінші кезең рефлексиялық (түсіну); оған өмірлік жағдаяттар тәжірибесі, оларды талқылау, олардың мән-мағынасы мен мағынасын түсіну кіреді. Мұндағы мақсат – тәрбиеленушіні өзінің өмір сүруі мен қызметінің мән-мағынасына бұру, өзін-өзі ішкі үйлесімділіктің жетістігі ретінде түсіну,

оның әлемге қарым-қатынасының ерекшеліктерін, оның дербес өзін-өзі, тұлғасын сезіну. Білім берудің бұл кезеңінің міндеттері: оқушының өзін-өзі тануына ынталандыру, оның күшті жақтары мен өзін-өзі жетілдіру перспективаларын анықтау; оның әрекетті, мінез-құлықты, қарым-қатынасты көрсетудің әртүрлі формаларына қосылуы; өзі туралы ақпаратты алуға қызығушылықты ояту; рефлексиялық және аналитикалық дағдыларды меңгеру; оқушының назарын өзін-өзі дамыту заңдылықтарын анықтауға аудару. Екінші кезең құндылық ретінде қарастырылады және сананың фазасы ретінде сипатталады. Жағдаяттарды түсіну және сезіну оқушының мағыналарын жеке құндылықтар жүйесіне формализациялауға мүмкіндік береді, соның нәтижесінде себеп-салдарлық байланыстар, өмірлік ұстаным құрылымы құрылады. Екінші кезең оқушының дамыған танымдық белсенділігімен сипатталады; онымен жұмыс жасай отырып, сіз бұл әрекетті өзін-өзі жүзеге асыру, өзін-өзі бекіту және өзін-өзі дамытудың шарты ретінде тиімді әрекет үлгілерін түсінуге бұруыңыз керек. Үшінші кезең – проективтік (жобалау) өзін-өзі жобалауды және қоғамдық пайдалы іс-әрекетке енгізуді қамтиды. Бұл кезеңде оқушының әрекетте (немесе оның дизайнында) өзін-өзі бекітуі орын алады, соның арқасында белсенділік, мінез-құлық және қарым-қатынас біртұтас, болжамды болады. Тәрбиенің проективтік кезеңінде еркін, ерікті мінез-құлыққа, әрекетке, яғни өзін-өзі сақтау инстинкті мен қауіпсіздік қажеттілігіне қайшы келетін әрекетке негіз қаланады. Интегралды педагогикалық процестің ішкі жүйелерінің бірі ретінде білім беру оның мынадай жалпы заңдылықтарына бағынады: тәрбиенің әлеуметтік ортаның объективті және субъективті факторларына тәуелділігі; тұлғаның жалпы дамуымен тәрбиенің бірлігі мен байланысы; белсенділік пен қарым-қатынасты тұлғаның әлеуметтік құнды қасиеттерін қалыптастырудың негізі және негізгі көзі ретінде тану; оқушылардың тәрбиелік ықпалы, өзара әрекеті мен белсенділігі арасындағы байланыс. Педагогикалық қызмет түрі ретінде білім беру белгілі бір заңдылықтарға бағынады,

олар білім беру жүйелері мен технологияларын әзірлеу мен енгізудің теориялық негізін білдіреді. Педагогикалық теориядағы тәрбие заңдылықтары дәстүрлі түрде былай тұжырымдалады:

1. Адамның интегралдық даму заңы. Тұлғаның тұтастығы кез келген кездейсоқ немесе мақсатты әсер ету немесе әсер ету оның жеке құрылымдарында ғана емес, сонымен қатар жеке және субъективті қасиеттерінде де өзгерістер туғызуына әкеледі. Бұл өзгерістер оң және теріс, сандық және сапалық болуы мүмкін.

2. Әлеуметтік, субъективті және мәдени маңызы бар іс-әрекет арқылы тұлғаның тұлғалық, даралық, субъектілік даму заңдылығы. Егер оқушы мұндай әрекеттерге қосылмаса, онда ең қолайлы сыртқы жағдайларда да оның бойында оң өзгерістер болмайды. Адамның іс-әрекет арқылы дамуының заңы мұғалімнен балалардың іс-әрекетін әлеуметтік маңызды мақсаттарға жетуге және нақты тәрбиелік міндеттерді шешуге бағыттауды, оны мәдени мазмұнмен толтыруды, баланың өзінің мүдделерін, қажеттіліктерін, қабілеттері мен мүмкіндіктерін ескеруді талап етеді.

3. Жеңу арқылы даму заңы оқу-тәрбие процесінің дағдарысы сияқты сипаттама-сымен тығыз байланысты. Дағдарыс жағдайында адам таңдау жасау қажеттілігімен де, әрекет жасау қажеттілігімен де кездеседі. Сонымен бірге ол таңдаған жолмен жүруге кедергі болатын сыртқы кедергілерді ғана емес, сонымен қатар, ішкі кедергілерді де жеңуі керек таңдаудан аулақ болу және әрекетті орындау қажеттілігі, қажетті білім мен өмірлік тәжірибенің болмауы немесе болмауы, белгісізден қорқу, басқа адамдардан қорқу немесе «басқаларға ұқсамайды» және т.б.

4. Педагог пен тәрбиеленушінің бірлесе түрлену (өзара өзгерту) заңы тәрбиелік өзара әрекеттесу аясында мұғалім мен тәрбиеленушімен болатын өзгерістер әрқашан өзара болатынын айтады. Бұл заң мұғалімнің интеллектуалды дамуының деңгейі де, оның эмоционалдық-адамгершілік мәдениеті де, жағдай жасау қабілеті де (ұйымдастырушылық, материалдық, психологиялық) тәрбиелік өзара әрекеттесу

үшін бірдей маңызды. Бұл заң мұғалімнің кәсіби, жеке, рухани өзін-өзі үнемі жетілдіруінің маңыздылығын көрсетеді, оның кәсіби қызметінің тиімділігі осыған байланысты.

5. Адам материалының қарсылық заңы. Бұл заң мұғалім-тәрбиешінің қызметі мен педагогикалық ықпал ету әдістерінің арасындағы байланысты белгілейді. Бұл заңның негізі – оқушының тең құқықты, оқу-тәрбие процесінің белсенді қатысушысы екенін мойындау. Оқушыға әсер ету неғұрлым ашық, айқын, кейде агрессивті болса, соғұрлым ол оған белсенді түрде қарсы тұрады. Қарсылық міндетті түрде ашық емес, ол жасырын болуы мүмкін, сырттан байқалмайды.

6. Адамның тұлға, даралық және өз өмірінің субъектісі ретінде дамитын маңызды Басқаға деген қажеттілігінің арту заңы. Адамның семантикалық саласының қалыптасуы, оның жеке құндылықтар жүйесі, оның мәдени кеңістікте қызмет етуі, сыртқы дүниенің және өзін өзгерту сипаты бірлескен іс-әрекеттің бағытына, сипатына және ұйымдастырылуына, бірлескен шығармашылыққа, түсінуге, бірлесіп түсінуге, бірлесіп бағалауға, эмпатияға байланысты. Заңдар шын мәнінде білім берудің теориялық негізі болып табылады, бірақ оларды тәжірибеде табысты жүзеге асыру үшін принциптер қажет, олардың сақталуы оқу-тәрбие процесінің табысты болуын қамтамасыз етеді. Осы заңдылықтарға сәйкес тәрбиенің келесі принциптері тұжырымдалған. Рефлексивтілік принципі оқушының өзінің өмірлік тәжірибесін түсінуін білдіреді. Тұлғаның ұстанымын қалыптастырудың бастапқы нүктесі – сенсорлық-эмпирикалық, семантикалық негіз ретінде өз тәжірибесіне сүйену. Тәжірибе тек эмоционалды түрде түсінілмейді – ол «хабардарлық» деп аталатын сәтті қамтиды. Бұл сана, әрине, түсінуге қол жеткізуде үлкен рөл атқаратын эмоционалдылықтан, қызығушылықтан, құмарлықтан ада емес. «Тәжірибе» рефлексия үшін материал береді. Өткен өмірде жинақталған «тәжірибелер» тәжірибесіне сүйене отырып, адам әлеуметтік нормалар мен ережелерге өзінің біржақты көзқарасын қалыптастырады, өзінің жеке мағыналық

өрісін қалыптастырады. Осылайша, рефлексивтілік адамның өз тәжірибесін жеке түсіну контекстінде түсініледі.

Интерактивтілік принципі мұғалім мен тәрбиешінің өзара әрекеттесу арқылы құндылықтарды жүзеге асыруға келетінін білдіреді. Тәрбиенің интерактивті сипаты жеке тұлғаның онымен өзара әрекеттесудегі өзін-өзі дамыту процесінің құндылығы туралы, оның өмірге өзіндік көзқарасын қалыптастыру туралы идеялардан туындайды. Қатынас жүйесі ретіндегі позиция қоршаған ортамен өзара әрекеттесу процесіндегі қатынастар жүйесінде дәл қалыптасады. Бұл ретте мақсаттардың бірлігі ғана маңызды емес – позицияны белсендіретін мақсаттардың өзі емес, өзара әрекеттесуші субъектілердің оларға деген қатынасы. Өзін-өзі жүзеге асыру принципі – қоғамда өз ұстанымын бекіту. Бұл принцип оқушының өзін-өзі жүзеге асыру жолдары ретінде өмір жолдарын таңдаудағы бастамасының басымдылығын әлеуметтік мінез-құлық саласына беруді білдіреді. Бұл қағиданы білім беруде жүзеге асыру оқушының шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыруына, оның өзін-өзі дамытуға жағдай жасайтын нысандар мен әдістерді ғана қолдануға міндеттейді. Жас ерекшеліктерін ескеру принципі. Барлық белгілі педагогикалық жүйелер соған құрылған. Қазіргі педагогикалық теориядағы жас кезеңділігі психологиядағы периодизациядан біршама ерекшеленеді, өйткені ол педагогикалық жүйелердің әртүрлі

типтерімен байланысты. Тәрбиелік әсерлердің тиімділігі адамның білімге бейімділігіне тікелей байланысты. Білім мазмұны – табиғат, қоғам, адам туралы ғылыми фактілер, түсініктер, теориялар, яғни әлеуметтік тәжірибе, құндылықтар, нормалар, идеалдар, сонымен қатар қабілеттер, дағдылар, дағдылар, мінез-құлық әдеттері негізделген білім. Басқаша айтқанда, қалыптасу субъектісі – білімді адамның сезімі, санасы, қарым-қатынасы, бағалауы, мінез-құлқы. Қазіргі уақытта білім беру тұжырымдамасының өзгеруі білім мазмұнының өзгеруін талап етеді. Тәрбие процесі – білім беру мекемелеріндегі оқыту мен тәрбиелеуді де, отбасындағы тәрбиені де, микроортаның, әлеуметтік ортаның ықпалын біріктіретін тұлғаны қалыптастырудың кең процесінің бөлігі. Ол педагогикалық құбылыстардың ең аз зерттелгені болып табылады, бірақ оның өзіндік ерекшеліктері бар және белгілі бір мағынада оқытуға қарағанда күрделірек болып көрінеді. Тәрбие процесінің психологиялық мәні тәрбиеленушіні бір күйден екінші күйге көшіруден тұрады, ал психология тұрғысынан тәрбие интернационализация процесі, яғни тәжірибені, білімді, құндылықтарды, нормаларды, ережелерді тұлғаға сыртқы тұлғаның ішкі психикалық жазықтығына, оның сеніміне, көзқарасына, мінез-құлқына беру болып табылады. Тәрбиенің арқасында тұлғаның нақты психологиялық құрылымы қалыптасады.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Педагогика: учебник для студентов педагогических вузов / Под ред. П.И. Пидкасистого. – М.: Педагогическое общество России, 2002. – 608 с.
2. Слостенин В.А., Исаев И.Ф., Мищенко А.И., Шиянов Е.Н. Педагогика: Учеб. пособие для студентов педагогических учебных заведений. – 4-е изд. – М.: Школьная Пресса, 2002. – 512
3. Борытко Н.М., Соловцова И.А., Байбаков А.М. Педагогика: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Под ред. Н.М. Борытко. – М.: Изд. центр «Академия», 2007. – 496 с.
4. Курейчик В.М., Кравченко Ю.А. Перспективы применения современных технологий для построения систем обучения // Открытое образование. – 2005. – № 4. – С. 12-1- с.
5. Писаренко В.И. Технологический подход в современной педагогике // Известия ЮФУ. Технические науки. – 2012. – № 7 (132). – С. 240-247. Статью рекомендовал к опубликованию д.п.н., профессор Е.А. Макарова.

Авторлар туралы мәлімет

¹**Алимжанов Ақұлан Төлешұлы** – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының арнайы тактикалық даярлық кафедрасының оқытушысы, полиция майоры.

¹**Алимжанов Ақұлан Тулешович** – преподаватель кафедры тактико-специальной подготовки Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букембаева, майор полиции.

¹**Alimzhanov Akulan Tuleshovich** – lecturer at the Department of Tactical and Special Training of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukembayev, police major.

¹Ibyizhanova G.B.

¹Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after, M. Bukembayev Aktobe, Kazakhstan

METHODS OF TEACHING NON-LEGAL DISCIPLINES IN THE UNIVERSITIES OF THE MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS

The article touches upon the existing education system, the differences between education and vocational training, as well as the future needs of the profession of a law enforcement officer, teaching methods in departmental

.Keywords: police, departmental education, teaching staff, teaching methods, initial professional training, training of specialists.

ІІМ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ЗАҢГЕРЛІК ЕМЕС ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Мақалада қолданыстағы білім беру жүйесі, білім беру мен кәсіптік даярлық арасындағы айырмашылықтар, сондай-ақ құқық қорғау органдарының қызметкері мамандығының болашақ қажеттіліктері, ведомстволық жоғары оқу орындарында оқыту әдістемесі қарастырылады.

Түйінді сөздер: полиция, ведомстволық білім беру, профессорлық-оқытушылық құрам, оқыту әдістемесі, алғашқы кәсіптік даярлау, мамандарды даярлау

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ НЕЮРИДИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН В ВУЗАХ МВД

В этой статье рассматривается существующая система образования, различия между образованием и профессиональной подготовкой, а также будущие потребности профессии сотрудника правоохранительных органов, методика преподавания в ведомственных вузах.

Ключевые слова: полиция, ведомственное образование, профессорско-преподавательский состав, методика преподавания, первоначальная профессиональная подготовка, подготовка специалистов.

A Policeman is an important public servant. They maintain law and order, protect citizens, and prevent crime. policemen are always ready to help people in times of need. A policeman is a symbol of hope and security. A policeman's duties are vast. The internal problems of each profession are as urgent as the education received by future specialists. Although since the independence of the Republic of Kazakhstan has achieved some successes, old problems remain relevant, even though current events and rapidly developing educational technologies add new opportunities. New interactive teaching methods are being introduced into the educational process, new techniques and technologies are being implemented.

As new challenges arise, the law enforcement service, in particular the police, continues

to struggle to realize the benefits of previous commitments and reforms. It is time for a new dialogue between law enforcement agencies and academic communities to better integrate education with the training needs of agencies and the police. By jointly identifying current and future needs, education professionals with experience in the theory and training of future police officers, together with representatives of the academic community of higher education, can develop tools to address both lingering promises and emerging issues. To this end, a look at the existing law enforcement education system, the history of the uneasy alliance between police and education, the differences between education and training, as well as the future needs of the law enforcement profession can provide some recommendations for creating a closer link

between education, training and the end result of improving police services.

Educational organizations of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan carry out educational activities in the field of higher and postgraduate education in the law enforcement field, and also implement training programs related to the qualification of an entry-level police officer.

The first step on this ladder remains the presence of a diploma of secondary/secondary-special education for a future employee, which, apparently, reflects the «industry standard», despite significant changes in other areas. Being an improvement over the lack of educational standards of the previous era, however, remains a relatively modest criterion. After being hired, the recruit enters initial vocational training for a period of 2 months to study a wide range of topics, most of which are approved by the standards of professional training of police officers. The topics covered include the basics of professional police training, the basics of psychological training, the service model of policing, domestic violence, fighting techniques, interpersonal communication, codes and legislative acts, the basics of criminology, familiarity with firearms and many others, compressed into the shortest possible program. As a rule, such a category of students has a military ID, young guys after serving in the army go to work for the police as an ordinary, junior commanding officer. The selection of persons to serve in the Department of Internal Affairs for referral to special initial training is carried out by the personnel offices of the regional police departments. Students who successfully complete the training programs receive a certificate required for employment.

Having a higher education diploma also represents a certain step at the beginning of the career ladder in the police. Just like sergeants, future officers are sent to special initial training for a period of 2 months. They master a training program consisting of a series of rigorous educational modules that help prepare potential law enforcement officers to meet the requirements of the position and is aimed at those with a higher education diploma. Thus, many of today's officers with higher education. They have degrees in other specialties, ranging from pedagogy to engineering.

At the next level, mostly of police departments currently prefer a graduate of a departmental university, who, upon graduation, is awarded an academic bachelor's degree with the simultaneous receipt of a special rank of lieutenant.

In subparagraph 3-2) of Article 1 of the Law «On Education», among other military and special educational institutions, educational organizations subordinate to the Ministry of Internal Affairs of the Republic are also listed Kazakhstan. Higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan are numerous among other departmental universities of the country, provide training for internal affairs bodies, have a rich history of training specialists and traditions of their development.

Higher educational establishments that are part of the higher education system for the training of specialists for internal affairs bodies select and accept candidates for study from among citizens of the Republic of Kazakhstan who meet certain requirements for employees of internal affairs bodies. It is worth focusing on specific conditions for admission to universities of the Ministry of Internal Affairs, in order to become a potential cadet, you need to first meet the standard parameters. In case of successful completion of external and internal examination tests, all applicants are successfully enrolled based on the decision of the admission office commissions.

State educational Institutions of higher professional education are trying to implement fundamental academic and specialized training of personnel for the relevant authorities at the highest possible level. The management has united scientists, teachers and practitioners within its walls in order to train specialists efficiently. Educational programs of higher education that meet the requirements of the SES in terms of content are focused on achieving learning outcomes and acquiring personal and professional competencies expressed by abilities in accordance with with level 6 of the National Qualifications Framework and Dublin Descriptors of the first cycle of study.

The content of educational programs of higher education consists of disciplines of three

cycles – general education disciplines, basic disciplines and core disciplines, as well as additional types of education. In the course of developing the content of educational programs, the teaching staff, along with traditional technologies and teaching methods, focuses on the use of innovative technologies.

Education and vocational training are, in fact, different tasks, which ideally should complement each other. Education is more about acquiring the skills of learning how to learn, while learning systematically develops certain skills to achieve certain goals. Without integration, neither education nor training is adequate preparation for the complex tasks of police work.

The high quality of training of cadets and trainees is ensured by a combination of high professionalism and long-term experience work in the practical departments of the internal affairs bodies and the scientific potential of the teaching staff of universities. The departments are constantly working to create and improve the educational and material base and landfills. Such training is fully justified, as it takes into account and reflects the specific activities of the Department of Internal Affairs in ensuring law and order, public safety and combating crime. Consequently, the goals, organization, content, methods and forms of education will have their own characteristics, which are implemented in departmental educational institutions.

However, the issue of improving the methodology and improving the quality of teaching non-legal disciplines to students is becoming particularly relevant, although it is difficult to call them such, since training in all disciplines is somehow aimed at the formation of professionally significant competencies. The solution of this issue is facilitated by the use of innovative pedagogical technologies in the educational process, the use of various types of training, training procedures, the use of computer technologies, control and training programs, electronic educational and methodological complexes, textbooks, manuals, etc. The effectiveness of a student's educational and cognitive activity depends on the teacher's ability to correctly select and use teaching methods and techniques in their work.

Teaching methodology is a set of methods, a set of techniques, tools and methods of study.

The educational process requires constant improvement, as it is associated with changing priorities and social values. The success of learning outcomes depends not only on what is learned, but also on how it is learned: collectively or individually, based on attention, perception, memory or on the entire personal potential of a person, with the help of reproduction.

The basis of the methodology of teaching non-legal disciplines in universities

The Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan are teaching methods and teaching methods that are necessary to distinguish, as they have different understandings and contents. Teaching methods have specific features that are relatively independent, but are considered in unity.

Didactics distinguishes the following types of methods of teaching non-legal disciplines at the university:

1. Depending on the set didactic tasks, there are methods aimed at: mastering knowledge, forming certain skills, applying existing skills in practice.

2. Depending on the nature of cognitive activity, there are methods: reproductive, partially exploratory, explanatory and illustrative, research, etc.

3. Depending on the binary classification, the following types of methods are distinguished: teaching and teaching.

The most popular and widespread methods of teaching non-legal disciplines in universities of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan are verbal

teaching methods. This is due to the fact that these methods are easy to use and contribute to the rapid transfer of a significant amount of educational information.

Currently, the following verbal methods are used: narrative, conversation, briefing, lecture, educational discussion, seminar, etc.

Basic verbal teaching methods:

- Educational assistance is a verbal interpretation of phenomena, concepts, actions, principles, etc. It is used during the teaching of new educational material or in the process of consolidating what was passed earlier. The help is accompanied by visualizations, experiments or observations.

• Instruction is informative and local in nature, which is close to the algorithmic type. It is mainly used during practical or laboratory classes, as well as in the process of preparing students for independent work.

• A story is a monologue by a teacher on a specific educational topic, used when presenting new educational material. It is a logical and consistent presentation, with an accurate description of what is being studied. Stories can be artistic (they contain a figurative retelling of facts, phenomena, etc.), popular science (they include an analysis

of specific phenomena) and descriptive (a consistent presentation of educational material indicating the characteristics of objects and phenomena).

• A conversation is a dialogical communication between students and a teacher, in particular in the process of which the teacher encourages them to reproduce previously acquired knowledge, formulate conclusions and generalizations. Conversations are held not only to consolidate the passed educational material, but also so that students learn how to use it in practical activities.

• Educational discussion – is a public discussion of any scientific issue, involves

Students expressing their own opinions and ideas on the issue (problem) under consideration. The discussion contributes to the fact that students learn to express your own point of view independently, to defend it in a reasoned manner, to analyze what your opponents have said. The discussion is used not only to assimilate knowledge, but also to create an emotionally saturated atmosphere that promotes insight into the truth,

motivates students to further study and acquire new knowledge.

• Lecture is the most frequently used teaching method, which is the verbal transmission of educational information to students. The lecture is the main form of education at the university,

since with its help the teacher. It has the opportunity to transfer a significant amount of educational material to a large number of students. During the lecture, the teacher presents the material to the students according to a pre-prepared plan. The task of the students is to record it in writing in the form of notes.

• Seminar – provides students with presentations, abstracts, reports or presentations on pre-received topics. The seminar is aimed at consolidating and expanding students' knowledge gained during lectures, as well as gaining skills independent work with educational information contained in various sources (books, the Internet, electronic media, etc.). The teacher determines in advance to the student the topic of his work, as well as the form of presentation. The student's task is to prepare a small message on this topic, most often for 5-7 minutes and present it in the right form (report, slides, etc.).

Each method should provide an educational effect of learning, be based on reliable scientific facts, focus on the main idea, be accessible and emotional, contain conclusions and remarks.

Taking into account the above factors, in my opinion, the most effective means of teaching non-legal disciplines can be a method of combining traditional and innovative methods and approaches to learning. At the same time, work should be carried out on the formation of both general cultural and professional competencies among students, declared for each specific non-legal discipline. Thus, teaching non-legal disciplines to students requires a combination of various methods and approaches, including innovative technologies that, being integrated in the process, they will improve the quality of students' education and make

The educational process interesting and diverse. This, in turn, contributes to the improvement of cognitive activity and the educational level of future specialists.

List of sources used:

1. Order of the Minister of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan dated March 13, 2020, №211 «On approval of the Selection Rules for initial vocational training and the conditions for its passage for persons entering the internal affairs bodies, as well as the grounds for their expulsion from initial vocational training».

2. Law of the Republic of Kazakhstan dated July 27, 2007, №319-III «On Education».

-
3. Order of the Minister of Science and Higher Education of the Republic Kazakhstan № 2 dated July 20, 2022 «On approval of State mandatory standards of higher and postgraduate education».
  4. Polonsky V.M. Dictionary of education and pedagogy/ - M.: Higher School, 2004.
  5. Bystritskaya E.V., Yadryshnikov K.S. Methodological tools of innovative technologies in education// Bulletin of the Moscow University. – 2015.- №1.
  6. Ibragimova M.S. Improving the quality of education in universities at the introduction of interactive educational technologies. // A young scientist.

List of used literature

¹**Ibyizhanova Gauchar Beisenbaevna** — senior lecturer-methodologist of the Educational and Methodological Center of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Bukenbayev, police major.

¹**Ибыжанова Гауһар Бейсенбайқызы** — Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының оқу-әдістемелік орталығының аға оқытушы-әдіскері, полиция майоры.

¹**Ибыжанова Гауһар Бейсенбаевна** — старший преподаватель-методист Учебно-методического центра Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева, майор полиции.

¹Каирбаев Ж. К.

¹ Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,
Ақтөбе, Қазақстан.

ЖАН-ЖАҚТЫ ДАМЫҒАН ЖЕКЕ ТҮЛҒА МЕН САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҮРДІСІНЕ ДЕНЕ ТӘРБИЕСІНІҢ ӘСЕРІ

Мақалада адамда салауатты өмір салтын қалыптастыру процесінде дене тәрбиесінің рөлі туралы мәселе көтеріледі, сондай-ақ осы мәселенің өзектілігі, оның қажеттілігі, денсаулықты сақтау және тұлғаны дамыту үшін жастарды дене шынықтырумен айналысуға тарту жөніндегі негізгі міндеттер мен мақсаттар қарастырылады.

Түйінді сөздер: дене тәрбиесі, спорт, салауатты өмір салты, денсаулық, тұлғаның дамуы.

ВЛИЯНИЕ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ НА ПРОЦЕСС ФОРМИРОВАНИЯ ВСЕСТОРОННЕ РАЗВИТОЙ ЛИЧНОСТИ И ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ ЧЕЛОВЕКА

В статье поднимается вопрос о роли физического воспитания в процессе формирования здорового образа жизни у человека, а также рассматривается актуальность данного вопроса, его необходимость, основные задачи и цели по привлечению молодежи к занятиям физической культурой для поддержания здоровья и развития личности.

Ключевые слова: физическое воспитание, спорт, здоровый образ жизни, здоровье, тұлғаның дамуы.

ANY NUMBER OF OBJECTS CAN BE USED AS A COVER ZANAMAMEN RETTELUI

The article raises the question of the role of physical education in the process of forming a healthy lifestyle in a person, and also examines the relevance of this issue, its necessity, the main tasks and goals for attracting young people to physical culture to maintain health and personal development.

Keywords: physical education, sports, healthy lifestyle, health, personality development.

Дене шынықтыру – бұл адамның іс-әрекетіндегі маңызды факторлардың бірі, ол жеке тұлғаны дамытуға, адамның денсаулығын, психологиялық және физикалық қабілеттерін дамытуға және сақтауға бағытталған. Өздеріңіз білетіндей, адам денсаулығы медициналық көмекке, қоршаған орта жағдайына, генетикалық факторларға, жағдайларға және өмір салтына байланысты. Қазіргі уақытта автокөліктерден келетін зиянда аз емес, бұл нашар экологиямен бірге адам ағзасына айтарлықтай зиян келтіреді. Өмір сүру ұзақтығы төмендейді, ал ауылдық елді мекендерде бұл көп нәрсені қалайды. Қалалық емханаларда пациенттер қабылданады, дәрі-дәрмектер тағайындалады, диспансерлеу жүргізіледі, қосымша тексерулерге жіберіледі, бірақ диагноздар жиі шындыққа жанаспайды. Барған сайын зертханалық талдаулар дұрыс емес немесе қате

жасалады және емдеу көптеген дамыған елдерде қолданылатын әдістерден өте ерекшеленеді. Ал ауыл медицинасы мүлдем жойылып кетеді. Біріншіден, жақсы дәрігерлер жоқ, ең бастысы науқастарды емдеу үшін жақсы жағдайлар. Ауру адамдардың саны артып келеді. Имундық жүйе біртіндеп әлсірейді. Негізінен егде жастағы адамдар зардап шеккен көптеген аурулар жас кезінде пайда бола бастады. Қозғалыс белсенділігінің төмендеуі – адамның қалыпты жұмысына кедергі келтіретін көптеген жағымсыз факторлардың бірі. Мәселенің өзектілігі зор, өйткені адамзат өз денсаулығын бақылауды тоқтатты. Бізді қоршаған табиғат күн сайын антропогендік әсерге көбірек ұшырайды. Соңғы онжылдықтарда адамның энергияға деген қажеттілігінің артуына байланысты біз өмір сүріп жатқан ортаның ластануы күрт өсті.

Атмосфераға енетін кәсіпорындардың пайдаланылған газдары мен қалдықтарының көп мөлшері бізге тікелей немесе жанама әсер етеді. Кейбір аймақтардағы су тұрмыстық және басқа қалдықтардың жиналуына байланысты ішуге жарамсыз болды. Денсаулық деңгейі жыл сайын тез және тұрақты түрде регрессияға ұшырайды. Жастардың басым бөлігі әртүрлі тәуелділіктермен (темекі шегу, алкоголь, есірткі қолдану) ауыртпалыққа ұшырайды. Мұның бәрі сау халықтың пайызын төмендетеді.

Спорттық өмір денсаулықты жақсартуға мүмкіндік береді, белсенділік пен физикалық белсенділік артады. Дене шынықтырумен айналысатындар үшін өкпенің өмірлік қабілеті жоғары бұлшықетті көп, жүрек жаңа жұмыс жағдайларына оңай бейімделеді, дененің оттегіге деген қажеттілігі артады, осылайша өкпенің жұмысын күшейтеді.

Дене шынықтыру сабақтарының негізгі міндеттері:

- адамға тән физикалық қасиеттердің оңтайлы дамуы; – денсаулықты нығайту және сақтау, сондай-ақ денені қатайту;

- дене бітімін жетілдіру және физиологиялық функциялардың үйлесімді дамуы;

- жалпы өнімділіктің жоғары деңгейін ұзақ мерзімді сақтау. Интернеттің заманауи гаджеттерінен әлсіреген ұрпақ арасында дене шынықтырудың танымалдығы артқанын қалаймын, өйткені бұл дене шынықтыру адам денсаулығының, оңтайлы физикалық дамудың және тұлғаның дамуының маңызды кепілі болып табылады. Қоғам өз денсаулығын нығайтуға мүмкіндік беретін шаралардың маңыздылығын түсінуі үшін дене шынықтыру мен спорттың әлеуметтік маңыздылығын арттыру қажет.

Өйткені, біздің генетика да ата-бабаларымыздың денсаулығына байланысты. Ауру адамдар көбейіп келеді, денсаулығын бақыламайтын адамдар, олар біздің жақындарымыздың арасында, сондықтан біздің болашақ ұрпақ нашар генетикадан зардап шекпеуі үшін өзімізді бақылап отыру керек. Бала ата-анасынан тек сыртқы келбеті мен қасиеттерін ғана емес, сонымен қатар, ауруларды (жүрек-қан тамырлары, онкологиялық, қант диабеті, Альцгеймер және Паркинсон аурулары) мұра ете алады. Ген, жеке организм

сияқты, табиғи сұрыпталуға ұшырайды. Егер, мысалы, ол адамға қатал климаттық жағдайда өмір сүруге немесе физикалық күш салуға ұзақ уақыт төтеп беруге мүмкіндік берсе, ол таралады. Егер ол, керісінше, қандай да бір зиянды белгінің пайда болуын қамтамасыз етсе, онда мұндай геннің популяцияда таралуы төмендейді.

Қозғалыс белсенділігін арттыру, дұрыс тамақтану, жеке гигиенаны сақтау, жаман әдеттерден бас тарту қажет. Прогресс үшін жастардың салауатты өмір салтына, соның ішінде бұқаралық ақпарат құралдарының көмегімен қызығушылығын ояту маңызды. Бұқаралық ақпарат құралдары жастарға ерекше әсер етуі мүмкін. Жастардың салауатты немесе салауатты өмір салтын таңдау мүмкіндігі болуы үшін өскелең ұрпаққа мүмкіндігінше жағымды мысалдар көрсету қажет. Жаман әдеттерді насихаттау. Ол үшін балабақшаларда, мектептерде, орта және жоғары оқу орындарында түрлі конкурстар, жарыстар, ойындар өткізу қажет. Балалардың кішкентай кезінен бастап қабілеттерін дамыту үшін мектептердегі дене шынықтыру сағаттарын көбейтіңіз. Жас ұрпақты көбірек қозғалуға, жүгіруге, секіруге, спортпен шұғылдануға ынталандырды. Ата-аналар балаларын спорт секцияларына беруі керек. Өйткені, спорт тек физикалық мүмкіндіктерді ғана емес, сонымен қатар тұлғаның дамуын да дамытады. Адам өзін оқумен және жұмыспен шектемеуі керек, ол барлық жағынан дамуы керек. Спорттың арқасында сіз сыртқы жағынан тартымды және спорттық болып қана қоймай, спорт адамды тәртіпке келтіруге көмектеседі. Өзіне деген сенімділік, ерік-жігер, мақсатқа жету үшін табандылық, жауапкершілік пайда болады.

Осы қасиеттердің барлығы болашақта қиындықтарды жеңуге, сондай-ақ барлық жағынан табысқа жетуге көмектеседі.

Қорытындылай келе, дене шынықтыру мен спорт адам денсаулығын жақсарту, адамдардың әлеуметтік белсенділігін арттыру, адамның моральдық-еріктік қасиеттерін тәрбиелеу құралы ғана емес, сонымен қатар өмірдің басқа жақтарына да әсер ететінін атап өткен жөн.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі

1. Холодов Ж.К. Теория и методика физической культуры и спорта: учебник для студ. М.: Издательский центр «Академия», 2016.
2. Рыжкин Н.В., Тумасян Т.И. Воздействие физической культуры на становление личности студента, 2018.
3. Добрынина В.И. Влияние физической культуры на организм человека: Питер-М, 2005.
4. Драч Г.В. Эффективность физических упражнений – Ростов н/Д.: Феникс, 2004.
5. Любинская С.М. Эффективность физических упражнений – М.: Глобус, 2004.

Автор туралы мәлімет:

¹**Қайырбаев Жарас Қайырбайұлы** – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының дене шынықтыру даярлығы кафедрасының аға оқытушысы, полиция майоры.

¹**Каирбаев Жарас Каирбаевич** – старший преподаватель кафедры физической подготовки Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букембаева, майор полиции.

¹**Kairbayev Zharas Kairbayevich** – senior lecturer of the Department of Physical Training of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Bukenbayev, police major.

¹Қосмұратов А.Қ., ² Дүйсембаева Д.А.

^{1,2} Қазақстан Республикасы ИМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,
Ақтөбе, Қазақстан

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ МЕН СПОРТТАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР МЕН ӘДІСТЕР

Бұл мақалада біз заманауи және талқыланатын гаджеттер туралы сөйлесетін боламыз, онсыз қазіргі заманғы спорт бұдан былай аяқталмайды. Олар біздің денемізді заманауи талдау әдістерін қолдана отырып бақылайды. Осындай компьютерлердің және ыңғайлы гаджеттердің арқасында спортшы жаттығу кезінде де, жаттығудан кейінгі қалпына келтіру процесінде де өз жағдайын бақылай алады. Олар жаттығу процесін оңтайландырады, оны мүмкіндігінше тиімді және ұтымды етеді.

Түйінді сөздер: инновациялық технологиялар, аксессуарлар, құрал-жабдықтар, гаджеттер, спорт.

ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И МЕТОДЫ В ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЕ И СПОРТЕ

В этой статье мы поговорим о современных и обсуждаемых гаджетах, без которых современный спорт уже не обходится. Они наблюдают за нашим телом, используя современные методы анализа. Благодаря таким компьютерам и удобным гаджетам спортсмен может контролировать свое состояние как во время тренировки, так и в процессе восстановления после тренировки. Они оптимизируют тренировочный процесс, делают его максимально эффективным и рациональным.

Ключевые слова: инновационные технологии, аксессуары, оборудование, гаджеты, спорт.

INNOVATIVE TECHNOLOGIES AND METHODS IN PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS

In this article we will talk about modern and discussed gadgets, without which modern sports can no longer do. They observe our body using modern methods of analysis. Thanks to such a computer and convenient gadgets, an athlete can control his condition both during training and during recovery after training. They optimize the training process make it as efficient and rational as possible.

Key words: International standards, competences, safe flight, guarantees, agreement, transport, contract, regulations, civil aviation, airplanes, helicopters, boards, passengers.

Жыл сайын технология біздің өмірімізге тереңірек еніп келеді. Спорт ерекшелік болған жоқ. Спорт ғылымы тәуелсіз пәнге айналады. Спортшының мониторингі мен талдауы ғылымның ем заманауи жетістіктерін пайдаланады. Микроэлектроникадан бастап молекулалық биологияға дейін. Бүгінгі таңда дамып келе жатқан техниканың спорттық іс-шараларға қалай көмектесетінін көруге болады, әр түрлі заманауи гаджеттерден бастап, "ақылды"

жабдыққа, өлшеу құралдарына, кардио және outdoor жаттығуларына арналған құрылғыларға дейін.

Мұның бәрі адамға жаңа рекордтар орнатуға мүмкіндік береді. Мысалы, синтетикалық материалдардан жасалған жеңіл атлетикадағы тіректер катапультациялық қасиеттерді арттырады, бұл секіру техникасының өзгеруіне және жолақты 6 метрге дейін көтеруге әкеледі. Полиуретан мен қапталған жүгіру жолының орамдары

жарақатқа төзімді, берік, сырғып кетпейтін және мүмкіндігінше серпімді болды. Бұл жүгіруші спортшыларға жылдамдықты арттыруға мүмкіндік береді. Жүзушілердің костюмдері ең аз қарсылық тудыратын материалдан жасалған. Шаңғы жабдықтары ескі жабдыққа қатысты жеңіл, сырғанау және берік. Сол шаңғышылардың киімдері жылуды жақсы сақтайды және сонымен бірге «тыныс алу» мүмкіндіктеріне ие. Осылайша сіз өте ұзақ уақыт жүре аласыз.

Енді біз сіздермен бірнеше аксессуарларды қарастырамыз, олар сізге адамнан гөрі денсаулықты мұқият қадағалап қана қоймай, бұл процесті өте қызықты етеді.

1. Harilabs Harifork «ақылды» шанышқылары. Олардың мақсаты-тамақтану кезінде мінез-құлық факторларын бақылауға мүмкіндік беретін кіріктірілген сенсорлық жүйелер арқылы шамадан тыс тамақтанудан сақтау. Шанышқы автоматты түрде түскі асқа кететін уақытты, жиналатын тағамның салмағын, ауыз бен табақ арасындағы қозғалыс жылдамдығын және санын ескереді. Мысалы, егер сіз теледидар көруді ұнатсаңыз және тамақтану қарқынын бейсаналық түрде жеделдетсеңіз – шанышқы дірілдейді, біз бұзушылық туралы сигнал береміз. Алынған ақпаратты жалпылау және өзін-өзі бақылау үшін алынған материалдарды компьютерге немесе смартфонға жүктеу мүмкіндігі бар.

2. Waterbottle Sportline hydracoach интеллектуалды су бөтелкесі. Мұндай бөтелке біздің денеміздегі күні бойы тұтынылатын су қорын есептеуге және ақпаратты сандық шағын экранға шығару арқылы кері байланыс беруге қабілетті. Сондай-ақ, ол күніне қажетті су көлемін есептейді. Диетологтар мен фитнес жаттықтырушылары күн сайын смарт бөтелкені пайдалануды ұсынады, өйткені ылғалдандыру бұлшықеттердің сау жұмыс істеуі үшін міндетті элемент болып табылады.

3. Jawbone Up 2.0 электронды білезігі. Спорттық білезіктер бірнеше жыл бұрын трендке айналды және спорттық аксессуарларды сататын дүкендердің «терезелерін толтырды». Бұл бағыттың көшбасшысы

Nike және Jawbone болып саналады. Білезік таймер мен дабыл функциясына кіретін дірілге жауап беру жүйесімен жабдықталған. Бірақ негізгі функция- гаджет пайдаланушысы үшін егжей-тегжейлі метрика жасау. Онда импульс, жүгіру ұзақтығы, жұмсалған калория және тіпті ұйқы фазалары көрсетілген. Гаджеттің практикалық дизайны, жаңартылған бекіту схемасы, резеңкеленген корпусы бар және физикалық түймелердің толық жоқтығын көрсетеді. Білезік жұмсалған калория санын есептей отырып, деректерді iOS және Android платформаларына шығарады, бұл алынған мәліметтерді зерттеуге және болашақта диетанызды реттеуге мүмкіндік береді. Артық салмақтан арылғыңыз келеді-алудан көп ақша жұмсау керек.

4. Sportiiiis (sport eyes). Канадалық компания жаттығу процесін жақсы бақылауға мүмкіндік беретін құрылғы жасады. Гаджет-бұл спорттық көзілдіріктің кез-келген моделіне бекітуге болатын ауызша ескерту жүйесі. Ол жаттығудың қарқындылығын өлшейді және оларды берілген параметрлермен салыстырады. Қолды жеңіл басу арқылы басқару. Ақпарат белгілі бір уақыт аралығында жылдамдықты, калория шығынын немесе алдын-ала таңдалған кез-келген басқа сипаттамаларды көрсететін аудио сигналмен ескертіледі. Сізге қажет сипаттамаларды құрылғыны компьютерге немесе смартфонға қосу арқылы реттеуге болады. Содан кейін жаттығу кезінде дисплей сізді қызықтыратын ақпаратты көрсетеді. Егер қызыл жарық диоды жанып тұрса, онда жаттығу күткеннен де қарқынды өтеді. Жасыл жарық норманы, ал сары немесе қызғылт сары өтпелі кезеңдерді білдіреді. Құрылғы зарядты 10 сағатқа дейін сақтай алады.

5. TellSpec. Тағамның құрамын анықтауға мүмкіндік беретін құрылғы. Тағамның сапалық құрамын, калория санын, минералдар мен дәрумендерді анықтауға мүмкіндік береді. Құрылғыда фотондарды сіңіретін және тағамдағы молекулалардың энергетикалық күйін арттыратын сканер бар. Осыдан кейін энергиясы аз фотондар

сканерге түседі, ол шифрды ашқан деректерді смартфонға жібереді.

Тікелей прогресс-бұл кеше ойға келмейтін жоғары нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік беретін спорттық техниканың өзгеруі. Спорттық жабдықты өзгерту де бір орында тұрмайды. Бүгінгі таңда тіпті әуесқой дұрыс спорттық киім мен аяқ киіммен жақсы нәтижеге қол жеткізе алады. Спорттық киім салыстырмалы түрде жақында пайда болды және бұрын медицинада жақсы нәтиже көрсеткен қысу технологиялары түрінде қолданылады.

1. Рашгард-серпімді құрылымы бар ұзын немесе қысқа жеңді спорттық тығыз футболка. Серфингте, жекпе-жек өнерінде және футболда кеңінен таралды. Бұл футболка теріні әртүрлі механикалық зақымданудан және артық ылғалдан қорғайды, ал жеңіл қысу бұлшықеттерді жақсы күйде ұстайды және микротравма алуға мүмкіндік бермейді. Бактерияға қарсы сіндіру бар, бактериялардың немесе инфекциялардың теріге енуіне жол бермейді. Матаға оңтайлы дене температурасын сақтауға көмектесетін титан бөлшектері мен 3D алюминий сфералары кіреді. Ауа-райының сыртқы факторлары өзгерген кезде де.

2. ZeppGolf гольф трекер сенсоры. Оның өлшемі 3 см-ге дейін және салмағы 20 г-нан аспайды. қолғапқа оңай бекітіледі және соққыларды үш өлшемде бақылауға мүмкіндік береді. Деректерді бірден смартфонға жібереді. Сенсор соққы кезінде клуб пен қолдың қозғалу жылдамдығын бақылайды, артқа бұрылу уақытының арақатынасын өлшейді, тепе-теңдікті орнату үшін төмен бұрылу уақыты (3:1 норма), смартфондағы соққы траекториясын көрсетеді. Барлық гольф ойыншылары үшін шынымен пайдалы нәрсе.

3. Babolat Pure Drive Play-электронды теннис ракеткасы. Теннис тарихын «бұрын» және «кейін» деп бөлетін нағыз жетістік. Тұтқаға біріктірілген сенсорлар ойыншыға көптеген ақпарат алуға және сол деректерді көруге мүмкіндік береді. Ракетка соққылардың түрлері мен санын, қуатын, айналу дәрежесін, энергия шығынын, ойынға кететін уақытты жазады. Осылайша,

ойыншылар смартфонға немесе компьютерге ойнағаннан кейін ақпаратты беру арқылы өз шеберліктерін бағалай алады. Енді онлайн режимінде бәсекеге түсу мүмкіндігі пайда болды, өйткені ракетка Babolat Pure drive PLAY қауымдастығына кіруге мүмкіндік береді.

4. LZR Racer-Speedo компаниясының жоғары сапалы жүзу костюмі. Полиуретан мен эластан-нейлоннан тұратын су өткізбейтін матадан жасалған. Бұлшықеттерге оттегі ағынын жақсартады, кедергіні төмендетеді. Мата «акуланың терісі» деп аталды. Спорт тарихындағы ең жанжалды технологиялардың бірі. Олар спортшының көрсеткіштерін арттырғаны соншалық, LZR racer технологиясын пайдалануға тыйым салу мәселесі туындады. Талқылаудың шыңы Бейжің Олимпиадасынан кейін келді, онда мұндай костюмдердегі жүзушілер жүзудің 94% жеңіп алды. Жүзу тарихындағы 25 әлемдік рекордтардың 23-і осы костюмдерде өнер көрсетеді.

Осылайша, инновациялық технологияларды қолдану спортпен шұғылдануды тиімдірек етіп қана қоймайды, сонымен қатар кәсіби және әуесқой спорт түрлеріне қызығушылық тудырады. Сондай – ақ, жаттығу көрсеткіштерін бақылау, бағалау және салыстыру прогрестің қажетті шарты екенін есте ұстаған жөн. Заманауи гаджеттер мен «интернеттің» арқасында бұл оңайырақ болды. Консольдер тек көңіл көтеру үшін ғана емес, сонымен қатар бизнес үшін де. Олар барлық құрылғыларға ортақ сілтеме болып табылады, олар жеке жаттығу бағдарламаларын құруға, дененің күйін бақылауға, тұтынылатын сұйықтық пен калория мөлшерін анықтауға мүмкіндік беретін көптеген қосымшаларға ие. Спорттық аксессуарлар биіктікке жету үшін қажет болмауы мүмкін, бірақ олардың пайдасын елемеу қиын. Машина адамға қарағанда ақылды болғанша, мұндай аксессуарлар жаңадан бастаушылар мен кәсіби спортшылар үшін танымал болады. Спорттық жабдықтарға келетін болсақ, бұл спортты денсаулыққа қауіпсіз етеді. Ол белгілі бір дәрежеде адам ағзасының максималды мүмкіндіктерін арттырады, бұл

жаңа спорттық нәтижелерге қол жеткізу үшін талаптардың көтерілуіне әкеледі. Күн өткен сайын прогресс спортшының өмірінің ажырамас бөлігіне және қарапайым адамдардың өмірінің бір бөлігіне айналуға. Спорт пен дене шынықтырумен айналысу анағұрлым бағытталған, нақты болады, өйткені тапсырманың аяқталуын күтпей-ақ, бүкіл процесс барысында алға қойылған міндетке қол жеткізу бақыланады

және реттеледі. Бұл дайындық кезеңін жеңілдетеді және адам әрқашан ағымдағы нәтижені көреді, бұл дене шынықтырумен және спортпен шұғылданғысы келетіндерді көбірек тартады. Егер спортқа қызығушылық танытатын адамдар саны көбейсе, онда спорт өсіп, дамып, бізді өз нәтижелерімен қуантады.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Материалы научно-практической конференции «Инновационные технологии в подготовке спортсменов» // Электронная книга в формате PDF – М.: ГКУ «ЦСТиСК» Москомспорта, 2013.
2. Физическая культура, спорт, наука и образование: материалы I всероссийской научной конференции с международным участием, 29 марта 2017 года / под ред. С.С. Гуляевой, А.Ф. Сыроватской. – Чурапча: ЧГИФКиС, 2017.
3. Лучшие изобретения 2008 г. по версии журнала Таймс – www.time.com/time/specials/packages/article/0,28804,1852747_1854195_1854154,00.html
4. Подлипняк Ю.Ф., Обвинцев А.А., Горелов С.А. Система повышения квалификации как детерминанта профессионального и физического саморазвития руководителей органов внутренних дел // Ученые записки университета им. П.Ф. Лесгафта. – 2016. – № 1(131).
5. Горелов А.А., Горелов С.А., Подлипняк Ю.Ф. Физическое саморазвитие руководителя ОВД как фактор повышения его профессиональной работоспособности // Актуальные проблемы физической и специальной подготовки силовых структур. – 2016.

Авторлар туралы мәліметтер

¹**Қосмұратов Айбек Қабаиұлы** – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының дене шынықтыру кафедрасының доценті, полиция капитаны.

¹**Қосмуратов Айбек Кабашевич** – доцент кафедры физической подготовки Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М.Букембаева, капитан полиции.

¹**Kosmuratov Aibek Kabashevich** — associate professor of the department of physical training of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Bukenbayev, police captain.

²**Дүйсембаева Динара Арғынқызы** – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының дене шынықтыру кафедрасының бастығы, полиция подполковнигі.

²**Дүйсембаева Динара Арғыновна** – начальник кафедры физической подготовки Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букембаева, подполковник полиции.

²**Duysembayeva Dinara Argynovna** – head of the department of Physical training of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev, Police Lieutenant colonel.

¹ Назарбаева А.Ж.

¹Қазақстан Республикасы ИМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,
Ақтөбе, Қазақстан.

ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРДІҢ ҰЖЫМДАҒЫ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЭТИКАСЫ

Мақалада құқық қорғау органдары қызметкерінің ұжымдағы қарым-қатынас жасауы кезінде кәсіби мәдениетінің көрсеткіші, оның қазіргі этикалық талаптарға сәйкестігі, іскерлік қарым-қатынас негіздерін білуі туралы қарастырылған.

Түйінді сөздер: қызметтік этика қағидаларына сәйкес ұжымда қызметкерлер қарым-қатынас жасау барысында өзара ізгі ниет, әдептілік, сыйластық, құрмет таныту.

ЭТИКА ВЗАИМООТНОШЕНИЙ СОТРУДНИКОВ В КОЛЛЕКТИВЕ

В статье рассматривается показатель профессиональной культуры сотрудника правоохранительных органов при общении в коллективе, его соответствие современным этическим требованиям, знание основ делового общения.

Ключевые слова: проявлять доброжелательность, порядочность, уважение, уважение в процессе общения сотрудников в коллективе в соответствии с принципами служебной этики

ETHICS OF COMMUNICATION IN THE SERVICE TEAM

The article discusses the indicator of the professional culture of a law enforcement officer when communicating in a team, its compliance with modern ethical requirements, knowledge of the basics of business communication.

Keywords: in accordance with the principles of official ethics, employees in the team show goodwill, decency, respect, respect in the course of communication.

Қазақстан Республикасының мемлекеттік қызметшілерінің Әдеп кодексінде көрсетілген мінез-құлықтың жалпы стандарттары ішкі істер органдарының қызметкеріне қызметтік тәртіпті, іскерлік этикетті және ресми мінез-құлық қағидаларын мүлтіксіз сақтауға нұсқау береді.

Қызметтік этика қағидаларына сәйкес құқық қорғау органдарының қызметкері азаматтардың ішкі істер органдарына құрметін және олармен ынтымақтасуға дайындығын туғыза отырып, өзі мейірімді және ашық, мұқият болуы тиіс; жеке жанашырлыққа немесе ұнатпауға, жағымсыз көңіл-күйге немесе достық сезімдерге қызметтік шешімдерге әсер етуге, олардың әрекеттері мен әрекеттерінің салдарын болжай білуге жол бермей, олардың мінез-құлқын, сезімдері мен эмоцияларын үнемі бақылап отыру; дәрежесі немесе жасы

бойынша үлкендерге құрмет пен назар аударыңыз, әрқашан бірінші болып амандасыңыз: ер-әйелмен, кіші-үлкенмен, бағынышты – бастықпен; азаматтарға олардың қызметтік немесе әлеуметтік жағдайына қарамастан, әлеуметтік табысқа бейімділік танытпай және әлеуметтік мәртебесі төмен адамдарға немқұрайлы қарамай, оларға бірдей дұрыс қарау; өзін-өзі тәрбиелеуге негізделген және кәсіби құзыреттілікте, міндеттілікте, дәлдікте, ұқыптылықта, Өзінің және басқаның уақытын бағалау қабілетінде көрінетін іскерлік мінез-құлық стилін ұстану; әріптестермен мінез-құлқында қарапайымдылық пен қайырымдылық, әріптестерінің жетістіктеріне шын жүректен қуана білу, олардың қиын тапсырмаларды сәтті орындауына ықпал ету, мақтаныш пен мақтануға, қызғаныш пен жамандыққа жол бермеу. Құқық қорғау органдары

қызметкерінің кәсіби мәдениетінің көрсеткіші, оның қазіргі этикалық талаптарға сәйкестігі, іскерлік қарым-қатынас негіздерін білуі болып табылады. Алаш ардақтысы Әлихан Бөкейхановтың «Ұлтқа қызмет ету білімнен емес, мінезден» – деген мазмұны терең сөзі қанша заман өтсе де өзектілігін жоймай, мәні арта түсуде. Қашан да ұлттық мұратты ұстанған тұлға бойындағы ар-ождан биігіндегі елдік мінез адам болмысының өзіндік табиғатынан тамыр тартып жатқанымен, туған жер, өсіп-өнген орта рухы мен ата-ана тәрбиесі тұлғаның азаматтық ұстанымын қалыптастырады.

Тұлға өз қабілеттерінің сапасына ерекше назар аударуы қажет. Өйткені, кәсіпке бейімделуде өте қажетті нәрсе қабілеттермен бірге мінездер болып табылады. Адам мінезінің қай салада тамаша нәтижеге жететіні жұмысының жемісті болуы оның қабілетіне байланысты. Адамның қалай әрекет жасайтыны, оның іс-әрекетінің ерекшелігі қандай екені темперамент пен мінезге тәуелді. Темперамент пен мінез тұлғаның өздігінше екі бөлек қасиеттері болса да олар бір бірімен тығыз байланысты және белгілі бір дәрежеде өзара сәйкес келіп отырады. Адамның мінезі өмір жағдайларының әсерінен жасақталған мінез құлық нормаларын білдіреді. Мінез оның бітімдерінен құралады. Мінездің негізгі бітімдеріне мақсатқа ұмтылыс, талап, төзімділік, қажырлық, табандылық, ерлік, өжеттілік, батырлық тағы басқалары жатады. Мінездің кейбір бітімдері адамның қоғамға және басқа адамдарға қатынасынан байқалса (адамгершілік, жауапкершілік) басқалары еңбек қатынасынан байқалады (еңбекті сүйю, ұқыптылық, еріншектік немесе жалқаулық) көрсетеді. Мінез-құлық туралы ұлы Абай өзінің 37-қара сөзінде «Мен егер, билік қуаты қолымда бар болса, адам мінезін түзеп болмайды деген кісінің тілін кесер едім» дейді. Ұлы ұстаз – бұл жерде адамның өмірден өз орнын тауып, өнер ғылым, кәсіпті меңгеруде, адамдармен қарым-қатынаста қажетті мінездің жағымды жақтарын тәрбиелеу туралы айтып отыр.

Мінез – адамның ішкі әлемінің айнасы. Жүсіп Баласағұн «Кісіге екі дүниеде

пайдалы – ізгі іс немесе мінезі түзулік. Екіншісі – ұят, үшіншісі – әділдік. Бұл үшеуі арқылы адам шын бақыт табады» - деген. Бұл тұста ұят пен әділдік мінездің сыңары екенін ойда ұстау қажет. Білім ізгілікке жұмсалмаса, оның пайдасынан зияны артуы әбден мүмкін. Осылайша, қызметкердің тұлғалық кемелденуі рухани адамгершілік қасиеттерден бастау алады. Қызметкердің ұжымдағы қарым-қатынас этикасының алуан түрлі формаларымен деңгейлеріне тоқталамыз.

Қарым-қатынастың кез келген түрі сияқты, іскерлік қарым-қатынас әлеуметтік жүйенің әртүрлі деңгейлерінде және әртүрлі формаларда көрінетін тарихи сипатқа ие. Оның айрықша ерекшелігі – бұл өз алдына мақсат емес, басқа мақсаттарға жету құралы ретінде қызмет етеді.

Іскерлік қарым-қатынас түрлері:

- кездесулерді, келіссөздерді, кеңестерді, қабылдауларды қоса алғанда, күнделікті қызметтік қарым-қатынас;

- азаматтармен нақты қарым-қатынас, іскерлік байланыстар;

- экстремалды қарым-қатынас, соның ішінде жанжал жағдайлары мен экстремалды ортадағы қарым-қатынас.

- Ауызша емес және спецификалық емес қарым-қатынас, оның ішінде көпшілік алдында сөйлеу және байланыс, іскерлік хат алмасу, әртүрлі типтегі байланыс (телефон, радио, теледидар, интернет және т.б.).

ПО қызметкерлерінің іскерлік қарым-қатынасы маңызды қызметтік мәселені шешуге, адамдардың тағдырына, материалдық және қаржылық шығындарға, көбінесе қарым-қатынас субъектілері үшін өте жағымсыз салдары бар құқықтық қатынастарға қатысты жауапты нақты іске негізделген.

Жоғарыда аталған қызметтік-іскерлік қарым-қатынас түрлері іскерлік ортадағы сөйлеу коммуникациясына қойылатын талаптардың сипатын түсіндіреді. Бұл талаптарды келесідей тұжырымдауға болады:

Хабарламаңыздың мақсаттарын нақты анықтаңыз.

Хабарламаны қызметкерлердің әртүрлі топтары түсінікті және қабылдай алатындай

етіп жасаңыз: жалпы ұғымдардың нақты иллюстрацияларын табыңыз, жарқын мысалдарды қолдана отырып, жалпы идеяны дамытыңыз.

Қызметкерлермен сөйлескен кезде белсенді тыңдау ережелерін сақтаңыз, оларға түсіністік пен бірлескен іс-әрекетке дайын екендігіңізді көрсетіңіз.

Хабарламаларды мүмкіндігінше қысқа етіп жасаңыз, артық ақпараттан бас тартыңыз, қызметкерлердің назарын оларға қатысты мәселелерге ғана аударыңыз.

Дұрыс ұйымдастырылған іскерлік қарым-қатынас әріптестер, басшылар мен бағыныштылар, серіктестер арасындағы ынтымақтастық пен серіктестік қатынастарын орнатуға және дамытуға ықпал етеді. Ең дұрысы, ол жалпы мақсаттарға жетудің осындай тәсілдерін болжайды, Олар тек жоққа шығармайды, керісінше, жеке маңызды мақсаттарға қол жеткізуді, жеке мүдделерді қанағаттандыруды қамтиды.

Іскерлік қарым-қатынас принциптері- бұл жалпы бастапқы идеялар, басшылық принциптер, оны құрудың негізгі ережелері. Іскерлік қарым-қатынасты оңтайландыруға ықпал ететіндерді тұжырымдап көрейік.

1. Әр әңгіменің мақсаты болуы керек. Сіз өзіңіз үшін сұхбаттасушыдан не істегіңіз келетінін және қазіргі уақытта сұхбаттасушы не нәрсеге ұмтылатынын, оның алдына қандай мақсаттар қоятынын түсініп, нақты тұжырымдауыңыз керек.

2. Адам туралы алғашқы және күшті әсер оның сыртқы түріне байланысты. Сондықтан әркім әрдайым ұқыпты келбетке ие болуы керек, сымбатты, түзу болуы керек (яғни тұру, тік жүру, еңкеймеу, иықтарын жайып ұстау және т.б.). Сіз өзіңіздің бет-әлпетіңізді бақылауыңыз керек. Қарым қатынас кезінде ол қауіпті немесе тәкаппар болмауы керек.

3. Қарым-қатынастың алғашқы төрт минуты адам туралы әсер қалыптастыру үшін шешуші болып табылады. Осы уақыт аралығында барлық сезім мүшелері белсенді жұмыс істейді, олардың көмегімен басқа адам туралы тұтас түсінік қалыптасады. Демек, қарым-қатынастың алғашқы төрт минутында сіздің мінез-құлқыңыз қарым-

қатынастың қолайлы фонын құру міндетіне толығымен бағынуы керек.

4. Әңгімелесу кезінде сіз жағымды қарым-қатынас атмосферасын сақтауыңыз керек. Бұл дегеніміз: сыпайы, әдепті, мейірімді және сақтық таныту.

Іскерлік қарым-қатынас әрқашан белгілі бір моральдық принциптерге негізделуі керек, мысалы, ізгі ниет, әдептілік, сыйластық, іс мүдделерінің басымдығы, орындылығы.

1. Ізгі ниет, яғни басқаларға жақсылық тілеу. Жақсылық-этиканың негізгі категорияларының бірі. Кәсіби қызметтің мақсаты-қоғамдық қажеттілікті қанағаттандыру, қызметтік міндеттемелерді орындау. Ізгі ниет принципі осы міндеттемелер шеңберін кеңейтеді және адамды «қажетінен» тыс орындауға шақырады. Мейірімділік қамқорлық пен сақтықты білдіреді. Мұның бәрі қарым-қатынастың моральдық-психологиялық жағдайына жағымды әсер етеді.

2. Әдептілік – бұл адамның өмірі өтетін қоғамда белгіленген мінез-құлық нормаларын қатаң сақтаумен сипатталатын адамның моральдық сапасы; қоғамдық мораль, адамгершілік және тәрбие нормаларына қайшы келетін әрекеттерді саналы, әдейі жасай алмау, ал бұл нормаларды кездейсоқ немесе мәжбүрлі түрде бұзған жағдайда - ұят пен кінә сезімін сезіну қабілеті. Әдептілік ар-ождан сияқты адамгершілік қасиеттерге негізделген – әділ әрекет етуге деген ұмтылыс; өз абыройын қорғауға, өте адал, асыл, сатылмайтын, құрметке лайық болуға ұмтылу; әлеуметтік немесе қызметтік жағдайына қарамастан кез келген адаммен бірдей болу мүмкіндігі; принциптілік – берік сенімнің болуы; міндеттеме немесе жауапкершілік – борыш сезімінің болуы; дәлдік, яғни қалай әрекет ету керек; сөзге және іске адалдық. Әдептілік – бұл көршісіне өзі үшін не істегісі келетінін немесе қалайтынын жасамай немесе қаламай-ақ, өзін қалай қарау керектігін білу (этиканың алтын ережесі). Әдептілік – бұл жеке мүдделермен сәйкес келмесе де, әділеттілікті қорғауға дайын болу; бұл қалай әрекет ету керектігін, әрқашан ар-ұжданмен әрекет етуді таңдаған адамның дайындығы.

Сыйластықты қамтамасыз етудегі әдептіліктің артықшылығы – тіпті төмен адам да лайықты адамға құрметпен қарайды. Ол әділ шешім қабылдауға күш береді. Адалдық өзіншілдіктен, ашуланшақтықтан және рухани бостандықтан еркіндік береді, сонымен қатар әр адамның бойындағы ең жақсы қасиеттерді көруге және бағалауға мүмкіндік береді. Әдептілік үміт береді-әлемді жақсы жаққа өзгерту. Бұл қағидаттың қауіпсіздік органдары қызметкерлерінің қызметі үшін маңыздылығын асыра бағалау мүмкін емес. Шынында да, әртүрлі операциялардың, соның ішінде адамдарды құтқарудың сәттілігі қауіпсіздік органдары қызметкерлерінің ісіне нақты және үйлесімді әрекеттерге, жауапты және принципті көзқарасқа байланысты.

3. Сыйластық, яғни адамның қадір-қасиетін құрметтеу. Сыйластық-бұл адамды өзінің барлық артықшылықтары мен кемшіліктерімен қабылдауға дайын болу. Әңгімелесушіге құрметпен қарау, оны түсіну және қабылдау арқылы біз оған қауіпсіздік сезімін береміз. Бұл, сөзсіз, жанашырлық пен сенімнің негізі. Бұл принцип бойынша этика этикетпен тығыз байланысты (тұрақты тәртіп). Этикет ережелерін сақтай отырып, біз бір уақытта моральдық талапты орындаймыз: адамның қадір-қасиетін құрметтеу. Сыйластық келесі қасиеттер арқылы орындалады:

- сыпайылық пен нәзіктік – әдептілік ережелерін сақтау. Іскерлік қатынастар үшін қарым-қатынаста дұрыстық пен ұстамдылық маңызды;

- әдептілік-өзін лайықты ұстай білу, басқаның қажеттіліктері мен тәжірибелерін түсіне білу, өлшем сезімі;

- қамқорлық-мұқият болу мүмкіндігі.

4. Іс мүдделерінің басымдығы.

Көбінесе бұзылатын принцип, өйткені бәрі бірдей жеке мүдделерін орындауға дайын емес, әсіресе оны жазасыз жасауға болатын кезде және істің мүдделерін қалайтын кезде. Жоғары идеал мен практикалық есептеу, моральдық парыз және тікелей тілек арасындағы бұл ішкі қақтығыс әрқашан өмірдің барлық салаларында болады. Бірақ бұл әсіресе іскерлік қарым-қатынас этикасында шиеленісті түрде

көрінеді, өйткені қарым-қатынастың осы түрінде ол қалыптасатын негізгі пән жеке адамдар үшін сыртқы болып табылады.

5. Орындылық пен парасаттылық іс жүзінде пайдалы әрекет болып табылады. Барлық этикалық нормалардың негізінде жатқан және адамның мінез-құлқы мен қарым-қатынасының барлық түрлерінде қажет принцип.

ПО-ның жауапты қызметкерлерінің азаматтарды қабылдауы полиция қызметін насихаттауға және олардың халықпен байланысын нығайтуға ықпал ететін негізгі факторлардың бірі болып табылады.

Азаматтарды қабылдау және олардың өтініштерін қарау халықпен қарым-қатынастың негізгі нысаны болып табылатын ПО-да танысу рәсімі жеңілдетіледі. Келуші өзінің тегін, атын, әкесінің атын, лауазымын атайды, содан кейін істің мәнін көрсетуге көшеді. Бұл жағдайда сіз отырғанда басқа адамды тұруға мәжбүрлемеңіз: әңгімені бастамас бұрын оған орындық ұсыныңыз. Келушімен немесе бағыныштымен сөйлескенде оны «сіз» деп атаған жөн.

«Сіз» деген бөтен адамға жүгінудің сыпайы түрі тәрбиелі адамның мінез-құлқының нормасы болып саналады. «Сен» жасы үлкен адамдарға, құрметті адамдарға немесе жай ғана бейтаныс адамдарға айтуға болмайтыны белгілі. «мырза», «азамат», «сіз» – бейтаныс адамдарға жүгінудің ең дұрыс формалары. Жасөспірімдермен әсіресе сыпайы қарым-қатынас жасау керек, олардың психологиясы мен даму деңгейін ескере отырып, оларға ескертулер жасау керек. Бастауыш және орта мектеп жасындағы балаларға «Сен», ал үлкені «Сен» өтініштері қолданылады. Әдетте, ПО-ның әрбір бөлімшесінде қабылдаудың нақты күндері мен сағаттары айқындалады. Бұл ақпарат кезекші бөлімнің фойесінде ілінеді. Кезекші бөлімде немесе хатшыда арнайы журнал басталады, онда өтініш берушінің лауазымды адамға жүгінетін Т.А.Ә., мекенжайы мен телефоны, мәселесі жазылады. Басшы қызметкер келушілерге жауап беруі керек сұрақтарға құзыретті болуы керек. Ол сондай-ақ өтініш берушіге мұқият болуы керек, әрқайсысын асықпай

тыңдауы керек, сөзін бөлмей, сыйластық пен әдептілік танытуы керек. Ол агрессивті көріністерді бейтараптандыру әдістерін білуі керек және әңгімені тыныш бағытқа аудара білуі керек. Қабылдауды жүргізетін қызметкер өтініш берушілердің сұрақтарына барынша толық жауап беруге, оларды қызметтер мен бөлімшелердің мамандарымен, сондай-ақ келушілер қойған проблемаларды шешу тәуелді болатын тиісті органдар мен басқармалармен шешуге ұмтылуы тиіс. Қабылдаушы қызметкер сұраққа жауап бере алмаған жағдайда, ол келушіге жауап беру мерзімін анықтай отырып, оған жазбаша (қажет болса) немесе ауызша жауап берілетінін хабарлайды. Бұл келушінің кездесудің сипатына да, оның нәтижелеріне де қанағаттанған ПО-дан кетуі үшін жасалады. Полициядан шыққан кезде келуші оның сұрағы тиісті рұқсат алғанына немесе тиімді бақылауға алынғанына сенімді болуы керек. Егер келушінің мәселесі бойынша теріс шешім қабылданса, онда ПО қызметкері келушіні бұл шешімнің заңдарға немесе өзге де нормативтік актілерге негізделгеніне сенімді болғанға дейін жібермей, осы шешімге дәлелді, жан-жақты түсініктеме беруі керек немесе қазіргі уақытта осы шешімнің заңдарға немесе басқа да нормативтік актілерге негізделгеніне келіседі. оның өтінішін қанағаттандыру мүмкіндігі жоқ Іскерлік қарым-қатынаста мұқият тыңдау мүмкіндігі маңызды, әйтпесе әңгіме нәтиже бермеуі мүмкін. Әңгімелесу кезінде визуалды байланыс маңызды, яғни.әңгімелесушіге бет бұру керек. Сіздің позаңыз бен қимылдарыңыз оны мұқият тыңдағаныңызды айтатынына көз жеткізіңіз. Әңгімелесушінің сөздерінің мағынасын ғана емес, оның сезімдерін де түсінуге тырысыңыз. Тым көп сұрақтар қоймаңыз. Жоғарыда айтылғандарды нақтылау үшін сұрақтармен шектелуге тырысыңыз. Біржақты жауап талап ететін жабық сұрақтарды барынша азайту қажет. Сөйлеушіні өз ойын егжей-тегжейлі айтуға итермелейтін ашық сұрақтарды мұқият қолдану керек. Белгілі бір дәрежеде тым көп сұрақтар адамды басады, оның бастамасын

алып тастайды, қорғанысқа қояды. Әңгіме барлық негіздер болған кезде де дауысыңызды көтермей немесе тітіркенуіңізді көрсетпестен тыныш жүргізілуі керек. Толық байсалдылық пен сабырлы сөйлеу серіктеске жан түршігерлік тон мен дауыстың жоғарылауынан гөрі көбірек әсер қалдырады.

Мазасыз сұхбаттасушыны тыңдаған кезде абай болыңыз және оның сезімдеріне бой алдырмаңыз, әйтпесе сіз хабарланған ақпараттың, үндеудің мағынасын жіберіп алуыңыз мүмкін. Эмоционалды зарядталған сөздер мен сөз тіркестеріне «өтпейтін» болыңыз, олардың мағынасын ғана тыңдаңыз. Сіздің жеке сезімдеріңіз шынымен білуіңіз керек нәрсені түсінуге кедергі келтіруі мүмкін.

Әңгімелесу кезінде сағаттарды қарау әдепсіз болып саналады. Бұл қимыл әдетте сөйлесудің аяқталуына сигнал ретінде қабылданады. Сондықтан уақытты «сезінуді» үйрену керек. Ең маңызды ойларды реферат түрінде жазуға болады, сондықтан қалам мен қағаз көптеген іскери әңгімелердің ажырамас атрибуттары болып табылады.

Ішкі стер органдары қызметкерлерінің іскерлік қарым-қатынас формаларына қойылатын этикалық талаптарды сақтауы қызметтік ұжымның моральдық-психологиялық жағдайына жағымды әсер етеді және оның жұмысын жақсартады, стресстен, жүйке күйзелістерінен және қарым-қатынастың басқа да жағымсыз салдарларынан аулақ болуға мүмкіндік береді. Этикет пен мінез-құлық ережелерін білу қоғамға ғана емес, адамның өзіне де пайда әкеледі, қарым-қатынастың жаңа шекараларын ашады. Бұл білім адамға туғаннан берілмейді, оларды мақсатты және саналы түрде игеру керек, оларды іс жүзінде бекіту керек, бұл қауіпсіздік органдарының әрбір қызметкерінің ішкі қажеттілігіне айналуы керек. Осылайша, қарым-қатынас этикасының алтын ережесін тұжырымдауға болады: басқалардың сізге қалай қарым-қатынас жасағанын қалайсыз, сондай қарым-қатынасты сіз де жасауыңыз керек.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының құқық қорғау органдары, азаматтық қорғау органдары және мемлекеттік фельдъегерлік қызметі қызметкерлерінің әдеп кодексі (Қазақстан Республикасы Президентінің 2023 жылғы 2 қаңардағы №81 Жарлығымен бекітілген).
2. Сундетбаева С.Б. «Рухани мұра мәдениеті» оқу-әдістемелік құралы.
3. Зеленый В.А., Куребаев Е.А. Профессиональная этика и эстетическая культура сотрудников органов внутренних дел: Учебно-методический комплекс / Под общ.ред.О.К.Биктасова. – Семипалатинск: СЮК МВД РК, 2004. – 260 с.
4. Основные виды современного делового общения [Электронный ресурс]: [http:// akmeolog43.narod.ru/book/bes.htm](http://akmeolog43.narod.ru/book/bes.htm)

Автор туралы мәлімет

¹**Назарбаева Айсәнім Жанкелдіқызы** — Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының идеологиялық және имидждік жұмыс бөлімінің аға инспекторы, полиция майоры

¹**Назарбаева Айсәнім Жанкелдіқызы** — старший инспектор отдела идеологической и имиджевой работы Актюбинского юридического института МВД РК им.М.Букембаева, майор полиции.

¹**Nazarbaeva Aisanim Zhankeldievna** — senior Inspector of the Department of Ideological and Image Work of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Bukenbayev, police Major.

¹ Сейтимова А.С.

*Актюбинский юридический институт МВД Республики Казахстан им. М. Букенбаева,
Актобе, Казахстан.*

КАК БОРОТЬСЯ С БУЛЛИНГОМ В УЧРЕЖДЕНИЯХ ОБРАЗОВАНИЯ

Статья подробно раскрывает специфику проявления агрессии, физического и морального негативного воздействия на детей в школьной среде, подробно раскрыто и объяснено пон «буллинг». Рассмотрены основные мировые достижения в области борьбы с этим явлением. Про анализированы структуры и особенности профилактических и антибуллинговых программ, созданных в разных странах мира в период с 80-х годов 20-го века и до нынешнего времени. Также в статье приведен краткий список авторов научных работ, раскрывающих проблему травли и насилия среди школьников. Рассмотрены основные факторы, которые оказывают положительное влияние на стабилизацию и устранение буллинга в учебном коллективе. Показывается необходимость подготовки будущего педагога к работе с детьми, подверженными негативным влияниям со стороны сверстников.

Ключевые слова: буллинг, будущий педагог, антибуллинговые программы, профилактические программы, образовательная среда.

БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕЛЕРІНДЕ БУЛЛИНГПЕН ҚАЛАЙ КҮРЕСУГЕ БОЛАДЫ

Берілген мақалада балаларда мектепте агрессияның пайда болу ерекшелігі, физикалық және моральдық жағымсыз әсерлер егжей-тегжейлі қарастырылып, «қорлау» ұғымы жан-жақты сипатталған және түсіндірілген. Осы құбылыспен күрес саласындағы негізгі әлемдік жетістіктер зерделенген. XX ғасырдың 80-ші жылдарынан бастап қазіргі уақытқа дейін әлемнің әртүрлі елдерінде жасалған алдын алу және қорлауға қарсы бағдарламалардың құрылымы мен ерекшеліктері талданған. Мақалада, сонымен қатар, мектеп оқушыларының арасындағы қорлау мен зорлық-зомбылық көрсету проблемаларын ашатын ғылыми жұмыстар авторларының қысқаша тізімі берілген. Оқу ұжымындағы қорлық көрсетуді тұрақтандыруға және жоюға оң әсер ететін негізгі факторлар қарастырылған. Болашақ педагогты дайындау қажеттілігі көрсетілген.

Түйінді сөздер: қорқыту, болашақ тәрбиеші, буллингке қарсы бағдарламалар, профилактикалық бағдарламалар, білім беру ортасы.

HOW TO DEAL WITH BULLYING IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Articl reveals in detail the specifics of the manifestation of aggression, physical and moral negative impact on children in the school environment, the concept of «bullying» is described in detail and explained. The main world achievements in the field of combating this phenomenon are considered. The structures and features of preventive and anti-bullying programs created in different countries of the world from the 80s of the 20th century to the present are analyzed. The article also provides a short list of authors of scientific works that reveal the problem of bullying and violence among school children. The main factors that have a positive effect on the stabilization and elimination of bullying in the training team are considered. The necessity of preparing a future teacher is shown.

Keywords bullying, future teacher, anti-bullying programs, preventive programs, educational environment

На современном этапе достигнуты колоссальные успехи в развитии и науки, искусства, медицины и в области инновационных технологий. Тем не менее, ключевой фигурой всей жизни деятельности планеты остается человек.

Поэтому его внутреннее состояние, условия становления его личности чрезвычайно значимы, ведь как раз на этапе ее формирования закладываются наиболее важные качества для будущего успешного

члена общества. В связи с этим в образовательной среде должны быть созданы комфортные условия для здорового и гармоничного эмоционального и физического развития индивида. Однако анализ современной ситуации и свидетельствует о появлении новых факторов, негативно влияющих на становление человеческого «я», среди которых самым значимым можно назвать буллинг. Это один из на и более распространенных видов насилия, существующих в образовательной среде на данный момент. Понятие «буллинг» происходит от английского слова «bully», что в переводе означает «запугивать», «задирать», «издеваться».

Буллинг – это длительное систематическое физическое или психологическое насилие, осуществляемое одним человеком или группой лиц, направленное против человека, который не в состоянии защититься в фактической ситуации, сосознанным желанием причинить боль, напугать или подвергнуть человека длительному напряжению» [1.368].

В настоящее время понятие «буллинг» дополнилось такими разновидностями, как «кибербуллинг» и «моббинг». Практика показывает – данное явление негативно отражается на психологическом развитии личности школьника, а хроническое превращение в жертву издевательств среди сверстников, особенно в подростковом возрасте и во все фатально влияет на психическое здоровье учеников. Этот процесс со временем меняет структуру головного мозга, увеличивая риск развития симптомов депрессии и других психических расстройств. На сегодняшний день в странах Европы, в Великобритании, США, Канаде и Скандинавии буллинг –

Проблем – особой важности, которой занимаются на самом высоком теоретическом и эмпирическом уровне. Анализ ситуаций проявления негативного психологического и физического воздействия показывает масштабность этого явления

сожалению, носит повсеместный характер и касается, прежде всего, детей школьного возраста. Данные ЮНИСЕФ свидетельствуют, что около 150 миллионов детей подвержены школьной травле по всему миру [2]. В Великобритании по данным исследования

было выявлено, что 22% опрошенных были жертвами буллинга, 22% стали его свидетелями 2% относились к самим агрессорам [3с.10].

В соединенных Штатах Америки приблизительно 20% учеников в возрасте от 9 до 12 лет испытывали буллинг, 70.6% – давления [4]. В России, по данным ТАСС (ведущее государственное информационное агентство РФ), каждый третий ребенок сталкивался с травлей в школе [5]. В Республике Казахстан, согласно данным Национального центра общественного здравоохранения, каждый пятый подросток становится

Жертвой или участником буллинга [6].

Эта важная проблема стала предметом подробного исследования педагогов, психологов и социологов в разных странах мира. Первыми на данное явление обратили внимание скандинавские ученые, среди которых Д.Олвеус, можно утверждать, что внутри школьного коллектива каждый раз проследживается тесная взаимосвязь жертв и преследователей.

Эстонско-шведским когнитивным психологом Анатодем Пикасом социологом Эрлингом Роландом разработаны свои методы и программы общей заботы, изначально нацеленные на борьбу с случаями издевательств и травли, происходящих в образовательной среде. Дэн Олвеус, шведско-норвежский профессор психологии, признанный пионером в области исследования проблем буллинга, уже в 1980-х годах разработал «Программу профилактики издевательств Олвеу»

[ОВРР]. Она направлена на снижение уровня запугивания путем реструктуризации школьного класса и поощрения позитивного поведения. Её колоссальный успех способствовал в недрах образовательную систему не только в Скандинавских странах, но и в Исландии, Швеции Литве. В настоящее время программа так же пилотируется в Мексике, Бразилии, Германии [7;8]. В последние годы заметный вклад в исследование и разработку системы профилактики негативного психологического и физического влияния в образовании был сделан финским психологом Кристиной Салмивалли. Данная программа получила название «KiVa». Она уже признана одной из лучших в своей сфере

и в связи с этим активно адаптируется другими странами. Помнению Дэна Олвеуса, одним из факторов возникновения буллинга является не недостаток коммуникационных способностей. В результате чего большая часть программ была разработана для развития коммуникативных навыков, как у жертвы, так и у агрессоров. Условно эти программы можно разделить на два вида: профилактические и антибуллинговые. В обоих случаях программы характеризуются наличием механизмов реагирования на проявление буллинг-ситуаций, к которым могли бы обратиться свидетели или жертвы. Антибуллинговые программы в основном преследуют две цели. Цель одних – создать такую среду и выработать такие факторы устойчивости и защиты, которые помешают возникновению ситуаций буллинга в принципе, цель вторых – научить реагировать и останавливать уже возникшую травлю ребенка. Анализ показывает, что данные программы носят системный характер. Датские и шведские ученые считают, что абсолютно необходимо подключение всех участников образовательного процесса, как прямых–агрессора, жертвы, свидетелей, так и косвенных–администрации школы, родителей, учителей. В ряде случаев может даже подключиться местное сообщество. Таким образом, данная проблема в зарубежной педагогике и психологии исследовалась учеными и во многих направлениях. Среди них создание программ и проектов, направленных на снижение агрессивных и враждебных реакций, оптимизация межличностных и межгрупповых отношений, развитие толерантности, формирование коммуникативных навыков и навыков конструктивного реагирования на конфликт. Для этих программ характерна структура, которая состоит из трех частей: вводная, основная и заключительная. Вводная часть представляет собой определенный набор упражнений, способствующих активации членов

Группы- повышению сплоченности. На основном этапе используются разные методы, такие как беседы, упражнения, игры, помогающие понять и усвоить тему занятия. Заключительным этапом является рефлексия, где в конце каждого урока участники де-

лятся своими чувствами. Необходимо отметить, что среди российских ученых одним из первых проблемой буллинга стал заниматься Игорь Кон, который внес огромный вклад в развитие этого направления.

Светлана Кривцовой и Александрой Бочавер так же были отражены сущность, факторы и причины буллинга и разработаны опросники анкеты. Они позволяют выявить агрессора в классе и оценить степень благополучности или не благополучности учебной атмосферы. Следует отметить, что в и Казахстане тема буллинга стала предметом исследования широкой педагогической общест-венности. В последние годы принимается ряд мер по профилактике и

Искоренению травли школьников. Например, с 2015 года тестируется пилотная программа по формированию психического здоровья детей. В рамках этой программы в Мангыстауской, Восточно-Казахстанской и Южно-Казахстанской областях в школах созданы так называемые «команды безопасности», которые работают над проблемами насилия среди школьников.

В них входят администрация школ, психолог, участковый и учителя. Планируется, что эта программа будет отправлена на рассмотрение в правительство Казахстана для внедрения ее во все школы республики. Однако в докладе Дороти Эспилэйдж было обозначено, что эффективность профилактических и антибуллинговых программ, к сожалению, остается недостаточно высокой. Это связано с тем, что до сих пор до конца не понятны механизмы этого явления, хотя уже существует более ста программ, направленных на искоренение этой проблемы. Соответственно ученые по всему миру находятся в поиске решения. Еще один не мало важный фактор–различие менталитетов. То есть важно учитывать, что полное заимствование программ, разработанных для одной культурной среды, недостаточно эффективно сработает в другой [9,10 с.180].

Тем не менее, в настоящее время проблема буллинга нашла свое отражение в научных исследованиях многих видных ученых и вышла, на конец, на практический уровень ее реализации. Проявление данной про-

блемы чаще всего распространено в школьной среде. Особенно это важно потому, что именно школьный буллинг влечет за собой не только психологические и социальные последствия (апатия, тревожность, раздражительность, одиночество, агрессивное и суицидальное поведение, употребление психоактивных веществ, риск и вовлечения в криминальные группировки, школьная дезадаптация т.д.), но и соматические (головокружения, головные боли, нарушения сна, физические травмы и - сопровождается развитием кризисных состояний у детей и подростков. Он не проходит бесследно ни для одного из его участников и ломает личность. Поэтому так важно проводить раннюю диагностику буллинга в школах. Исследователи предлагают различные пути решения этой проблемы: программы, проекты, профилактические работы по предотвращению ситуаций, связанных с издевательствами в коллективе учащихся. А в первую очередь, нужно обратить внимание на целенаправленную работу классного руководителя, по скольку травля имеет в своей основе ряд групповых факторов. Классный руководитель должен взаимодействовать с учениками, по возможности предупреждая возникновение негативных ситуаций. Допустим, просоциальная коллективная деятельность будет создавать в школьном коллективе доброжелательную атмосферу, взаимную ответственность, активность и прочее. В работах, посвященных профессиональной подготовке учителей, так же нашла отражение проблем травли детей школьного возраста. Там она рассматривается традиционно через основные компоненты буллинга: агрессию, девиантное поведение, сложности в межличностных отношениях.

В работах, посвященных профессиональной подготовке учителей, так же нашла отражение проблема травли детей школьного возраста. Там она рассматривается традиционно через основные компоненты буллинга: агрессию, девиантно еповедение, сложности в межличностных отношениях. Проблемы психологического и физического давления в школьной среде занимались известные ученые Л.Берковиц, Н.А.Дубинко, М.А.Алемаскин и другие.

Были разработаны различные опросники и тестирования, которые направлены на исследование агрессии и деструктивного поведения авторами Г.Шмишеком, А.Бассом, А.Дарком, Д.Ричардсоном, теории социального на учения и влияния Р.Брауном, Р.Смитом, Р.Уолтерсом, профилактические и психо коррекционные проекты и программы .И.Лалаянцом, Л.МСеменюк, вопросы диагностики, профилактики и коррекции агрессивного поведения были проработаны Л.С.Выготским, И.СКоном, П.Бейкером и другими, различные методики выявления склонности к конфликтности были освещены П.Р.Ковалёвым, Э.Вагнером, Е.П.Ильиным.

Вопросам девиантного поведения посвящены работы И.С.Кона, В.М. Бехтеревой, Г.С.Абрамовой, Д.Н. Исаева, В.Т.Кондрашенко, Р.Даймонда, В.В. Воронова, С.А.Беличевой, Т.В.Снегирёвой, К.Роджерса и др. Таким образом, в настоящее время в психологической и педагогической науке созданы предпосылки для научно-практического обоснования и поиска прикладных решений проблем травли и издевательства в образовательной среде. Анализ данных работы также доказывает, что исследователи в своем большинстве, касаются подготовки преподавателя к подобным случаям в учебном коллективе. В частности это касается подготовки учителя к решению следующих задач: к предотвращению агрессии Д.Б.Эльконин Г.Л.Ильи работе с девиантными детьми (С.А.Беличев, Ю.П.Азаров, И.П.Подласый), построению межличностны отношений (Коломинский, А.С.Макаренко) к нестандартным негативным ситуациям в ученическом коллективе. В настоящее время имеются исследования, в которых отмечается важная роль учителя по профилактике различных поведенческих отклонений в школьной среде. Анализ данных работ позволяет нам констатировать, что исследования выделяют различные пути решения проблемы травли в школьной среде. Отмечена важная роль подготовки педагога к искоренению буллинг ситуаций в классе. Так же подтверждена необходимость уча-

ствия учителя в реализации самих антибуллинговых и профилактических программ и проектов. Однако, на данный момент все ещё отсутствуют специальные исследования по

подготовке учителя к созданию комфортных условий для полноценного все стороннего развития личности ребенка.

Список использованных источников:

1. Ильин Е.П. Психология агрессивного поведения/ – Питер, 2014 г. 368 с.
2. Буллинг на изнанку: как школьная травля ломает психику детей и что с этим делать. 2019г.
3. Бандура, А. Подростковая агрессия: изучение влияния воспитания и семейных отношений / А. Бандура, Р. Уолтерс. – М.: Апрель-Пресс; ЭКСМО-Пресс, 2000. – 512 с.
4. Бондарь, В. Насилие над ребенком ведет к деформации личности / В. Бондарь // Социальная педагогика в России. – 2008. – № 4. – С. 42–44. 6. Бочавер, А.А. Буллинг как объект исследований и культурный феномен / А.А. Бочавер, К.Д. Хломов // Психология. Журнал Высшей школы экономики. – 2013. – Т. 10. – № 3. – С. 149–159.
5. Каждый пятый подросток становится жертвой или участником буллинга 2019- kazhdyu – ruatuu - kazhstanskiy podrostok. 8. 01. 2020) год - книга.
6. Прудникова, М.С. Психолого-педагогические детерминанты безопасного поведения детей в образовательной среде / М.С. Прудникова // Актуальные проблемы психологического знания. – 2010. – № 1. – С. 87– 92.
7. Райс, Ф. Психология подросткового и юношеского возраста / Ф. Райс. – Спб.: Питер, 2000. – 332 с. 24. Реан, А.А. Агрессия и агрессивность личности / А.А. Реан // Психологический журнал. – 1996. – № 5. – С. 3–18.
8. Руланн, Э.Г. Как остановить травлю в школе. Психология моббинга / Э.Г. Руланн. – М.: Генезис, 2012. – 264 с.
- 9 Бочавер А А, Хломов К.Д. Буллинг как объект исследований и культурный феномен // Психология: журнал Высшей школы экономики. 2013. №3.статья из журнала 2013. Т.53 №.2,180-186р.– 1989.
10. Бутенко В.Н., Сидоренко. О.Н. Буллинг в школьной образовательной среде: опыт исследования психологических особенностей «обидчиков и жертв» //Вестник Красноярского государственного педагогического университета им.В.П.Астафьева. Психологические наука.

Сведения об авторе

¹**Сейтимова Анар Сериковна** — преподаватель кафедры тактико-специальной подготовки Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М.Букенбаева, майор полиции.

¹**Сейтимова Анар Серікқызы** — Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты арнайы-тактикалық дайындық кафедрасының оқытушысы, полиция майоры.

¹**Seytimova Anar Serikovna** – lecturer of the Department of Tactical and Special training of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev, police major.

¹ Умурзакова А.А

¹ Қазақстан Республикасы ИМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,
Ақтөбе, Қазақстан.

ЗАМАНАУИ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Мақалада білім берудің заманауи әдістері, оқытушының оқытудың әртүрлі түрлеріне қойылатын талаптары, жаңартылған білім беру технологиялары негізінде сабақтың әртүрлі түрлерін ұйымдастыру ерекшеліктері, оқытудың әртүрлі құралдарын қолдану қарастырылады.

Түйінді сөздер технология, педагогика, вербалды, дәстүрлі, интерактивті, жоба, дамытушылық, ұжымдық, жеке, ақпараттық, коммуникативтілік, мақсат, көпсалалы.

СОВРЕМЕННЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ

В статье рассматриваются современные методики образования, требования к преподавателю по разным видам обучения, особенности организации различных видов занятия на основе обновленных образовательных технологий, использование различных средств обучения.

Ключевые слова: технология, педагогика, вербальная, традиционная, интерактивная, проектная, развивающая, коллективная, индивидуальная, информационная, коммуникативная, целевая, междисциплинарная, методическая, совместная, исследовательская, индивидуальная, независимая, оптимальная.

MODERN PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES

The article discusses modern methods of education, requirements for a teacher for different types of training, features of the organization of various types of classes based on updated educational technologies, the use of various learning tools.

Keywords: technology, pedagogy, verbal, traditional, interactive, project, developing, collective, individual, informational, communicative, targeted, interdisciplinary, methodical, collaborative, research, individual, independent, optimal.

Технология – бұл кез келген шеберлікте, өнерде қолданылатын әдістердің жиынтығы (түсіндірме сөздік). Бұл оқытушының іс-әрекетінің құрылымы, онда оған кіретін барлық әрекеттер белгілі бір дәйектілік пен тұтастықта ұсынылған, ал орындау қажетті нәтижеге қол жеткізуді көздейді және болжамды сипатқа ие.

Педагогикалық әдістердің кең спектрін қолдану педагогикалық ұжымға оқу уақытын тиімді пайдалануға және білім алушылардың жоғары оқу нәтижелеріне қол жеткізуге мүмкіндік береді [1, 62].

Жүзден астам білім беру технологиялары бар.

Педагогикалық технологиялар әртүрлі негізде болуы мүмкін:

- пайда болу көзі бойынша (педагогикалық тәжірибе немесе Ғылыми тұжырымдама негізінде),
- мақсаттары мен міндеттері бойынша (білімді қалыптастыру, жеке қасиеттерді тәрбиелеу, даралықты дамыту),
- педагогикалық құралдардың мүмкіндіктері бойынша (қандай әсер ету құралдары жақсы нәтиже береді).

Негізгі педагогикалық технологиялар

- ✓ Дәстүрлі оқыту
- ✓ Интерактивті тәсілдер
- ✓ Дамытушылық оқыту

- ✓ Ойын жаттығулары
- ✓ Проблемалық оқыту
- ✓ Дидактикалық эвристика
- ✓ Жеке пәндік оқыту технологиялары
- ✓ Авторлық педагогикалық технологиялар
- ✓ Эмоционалды-семантикалық тәсіл
- ✓ Компьютерлік оқыту технологиялары
- ✓ Көп деңгейлі оқыту
- ✓ Жоба әдісі
- ✓ Сындарлы оқыту (конструктивистік оқыту).

Технологияның мәні

Оқытушының педагогикалық шеберлігі – қажетті мазмұнды таңдау, бағдарламаға және қойылған білім беру міндеттеріне сәйкес оқытудың оңтайлы әдістері мен құралдарын қолдану.

Оқыту технологиясы бұл – құрылымдық компоненттері болып табылатын жүйелік категория:

- ✓ оқыту мақсаттары;
- ✓ оқыту мазмұны;
- ✓ педагогикалық өзара әрекеттесу құралдары;
- ✓ оқу процесін ұйымдастыру;
- ✓ қызмет нәтижесі.

Педагогикалық технология – бұл толық ойластырылған модель, яғни жобалау, ұйымдастыру және ұйымдастыру бойынша бірлескен педагогикалық шартсыз қамтамасыз ете отырып, білім беру процесін жүргізу, білім алушы мен оқытушы үшін қолайлы жағдайлар.

Кез келген заманауи педагогикалық технология синтез болып табылады, педагогика ғылымы мен практикасының жетістіктері, дәстүрлі өткен тәжірибенің элементтері мен әлеуметтік прогресстен туындайды [4].

Қазіргі уақытта оқу процесінде репродуктивті белсенділіктің үлесін азайту (жадында қалғандарын пысықтау) арқылы білім алушының жеке дамуын қамтамасыз ететін заманауи білім беру технологияларын қолдану білім беру сапасын арттырудың, оқушылардың жүктемесін азайтудың және

оқу уақытын тиімді пайдаланудың негізгі шарты ретінде қарастырылуы мүмкін [6].

Қазіргі білім беру технологияларының қатарына төмендегілерді жатқызуға болады:

- ✓ проблемалық оқыту;
- ✓ көп деңгейлі оқыту;
- ✓ ұжымдық оқыту жүйесі;
- ✓ өнертапқыштық міндеттерді зерттеу технологиясы;
- ✓ оқытудағы зерттеу әдістері;
- ✓ оқытудың жобалық әдістері;
- ✓ оқытуда ойын әдістерін қолдану технологиясы: рөлдік, іскерлік және оқыту ойындарының басқа түрлері;
- ✓ ынтымақтастықта оқыту (топтық, топтық жұмыс);
- ✓ ақпараттық-коммуникациялық технологиялар;
- ✓ денсаулық сақтау технологиялары.

«Педагогикалық технология» ұғымы «оқыту әдістемесі» ұғымына қарағанда кеңірек. Технология алдын ала тәжірибеде дәйекті түрде жүзеге асыруға бағытталған жоспарланған оқу процесі. Педагогикалық технологияны жобалау нақты жағдайлар үшін оңтайлы педагогикалық технологиялар жүйесін таңдауды қамтиды. Ол жеке тұлғаның жеке ерекшеліктерін зерттеуді және білім алушылардың дамуының жас кезеңіне және дайындық деңгейіне сәйкес келетін қызмет түрлерін таңдауды талап етеді.

Жаңа психологиялық-педагогикалық технологиялардың пайда болуының негізгі себептерінің қатарына мыналар жатады:

- білім алушылардың психофизиологиялық және тұлғалық ерекшеліктерін терең есепке алу және пайдалану қажеттілігі;
- білімді берудің тиімсіз вербалды (сөз) тәсілін жүйелі-іс-әрекеттік тәсілмен ауыстырудың шұғыл қажеттілігін ұғыну;
- оқытудың кепілді нәтижелерін қамтамасыз ететін оқу процесін, білім алушы мен оқытушының өзара іс-қимылының ұйымдастырушылық нысандарын жобалау мүмкіндігі [1].

Неліктен соңғы жылдардағы ешқандай жаңалықтар күтілетін нәтиже бермеді? Бұл құбылыстың көптеген себептері бар. Олардың бірі таза педагогикалық –

оқытушының инновация-лық біліктілігінің төмендігі, атап айтқанда қажетті кітап пен технологияны таңдай алмау, енгізу экспериментін жүргізу, өзгерістерді диагностикалау.

Кейбір оқытушылар инновацияға әдістемелік тұрғыдан дайын емес, ал кейбіреулері психологиялық, технологиялық тұрғыдан дайын. Білім алушы оқу процесінің еріксіз субъектісі болып қала берді. Соңғы жылдары оқытушылар тұлғаға бағытталған, адамгершілік-тұлғалық және басқа да оқытуды енгізе отырып, білім алушыға бет бұруға тырысады. Бірақ ең маңызды мәселе – таным процесінің өзі тартымдылығын жоғалтады.

Қандай да бір технологияны әр оқытушы әртүрлі қолданады. Бір оқытушы нұсқаулыққа сәйкес қолданса, басқа оқытушы шығармашылық тәсіл қолдануы мүмкін. Сол себептен де, қолданылған технологилардың нәтижелері де әртүрлі болады.

Кей кездері өз ісінің маманы, шебер-педагог әртүрлі технологиялардың қандай да бір элементтерін қолдана отырып, өзінің «авторлық» технологиясын құрастыруы мүмкін. Технологияны құру шығармашылықсыз мүмкін емес.

Дәстүрлі технология

Оң жақтары	Теріс жақтары
<ul style="list-style-type: none"> - Оқытудың жүйелі сипаты. - Оқу материалын реттелген, логикалық тұрғыдан дұрыс беру. - Ұйымдастырушылық анықтық. - Оқытушының жеке басының тұрақты эмоционалды әсері. - Жаппай оқыту кезінде ресурстардың оңтайлы шығындары. 	<ul style="list-style-type: none"> - Үлгі құрылысы. - Сабақта уақытты ұтымсыз бөлу. - Сабақта материалды тек бастапқы бағдарлау қамтамасыз етіледі, ал жоғары деңгейге жету үй тапсырмасына ауысады. - Білім алушылар бір-бірімен қарым-қатынастан оқшауланады. - Тәуелсіздіктің болмауы. - Білім алушылардың белсенділігінің немесе пассивтілігінің көрінуі. - Әлсіз сөйлеу әрекеті (орташа сөйлеу уақыты күніне 2 минут). - Кері байланыстың әлсіздігі. - Жеке оқытудың болмауы.

Технологиялық деңгейде жұмыс істеуді үйренген оқытушы үшін әрқашан

оның дамып келе жатқан күйіндегі танымдық процес басты бағыты болады.

Кез келген педагогикалық технологияда білім алушылардың белсенділігін арттыратын және күшейтетін құралдар бар, кейбір технологияларда бұл құралдар нәтижелердің тиімділігінің негізгі идеясы мен негізін құрайды.

Оларға перспективалық – озық оқыту технологиясы (С.Н.Лысенкова);

ойын, проблемалық, бағдарламаланған, жеке, ерте қарқынды оқыту және жалпы білім беру дағдыларын жетілдіру (А.А. Зайцев) жатады.

Перспективалық-озық оқыту технологиясы.

Оның негізгі тұжырымдамалық ережелерін жеке көзқарас (тұлғааралық ынтымақтастық) деп атауға болады; оқудағы білім алушылардың дамуының басты шарты ретінде сәттілікке бағытталған; жіберілген қателіктермен жұмыс жасамау, оның орнына қателіктерді алдын алу; саралау, яғни барлығына тапсырмалардың қол жетімділігі; жанама оқыту (білімді арқылы білмейтінді үйрету).

Жаңа материалды (перспективалық тақырыпты) талқылауға алдымен күшті, содан кейін орташа, содан кейін ғана әлсіз білім алушылар қатысады. Барлық білім алушылар бір-бірін аздап үйретеді. Бұл технологияның тағы бір ерекшелігі-түсініктеме беру. Ол білім алушының үш әрекетін біріктіреді: менің ойымша, айтамын, жазамын.

Ойын технологиясы

Ойын еңбек пен іліммен қатар ғана емес, адамның іс-әрекетінің бірі болып табылады. Ойын ситуацияларда қандай да бір қызмет түрін, әлеуметтік тәжірибені қалпына келтіреді, нәтижесінде өзін-өзі басқару, өзінің мінез-құлқын дамыту, жетілдіру.

Педагогикалық ойынның жалпы ойындардан айырмашылығы маңызды белгіге ие, ол оқытудың нақты мақсаты және оған сәйкес педагогикалық нәтижесін көрсетеді. Оқу процесіндегі ойынның функциялары материалды игеруді жеңілдететін, білімді жаңғыртудың эмоционалды көтерілген ортасын

қамтамасыз етуден тұрады. Оқу процесінде ойын өмірлік жағдайларды немесе адамдардың, заттардың, құбылыстардың шартты өзара әрекеттесуін - кейіпкерлердің драмалық қарым-қатынасын әртүрлі сабақтарда қамтиды.

Проблемалық оқыту технологиялары

Мұндай оқыту білім алушылардың осы үшін құрылған проблемалық жағдайларда теориялық және практикалық мәселелерді шешуде жаңа білім алуына негізделген. Олардың әрқайсысында білім алушы өз бетінше шешім іздеуге мәжбүр, ал оқытушы тек көмектеседі, мәселені түсіндіреді, тұжырымдайды және шешеді.

Проблемалық оқыту келесі кезеңдеді қамтиды:

жалпы проблемалық жағдайды түсіну; оны талдау, нақты мәселені тұжырымдау;

шешім (гипотезаларды ұсыну, негіздеу, оларды дәйекті тексеру) шешімнің дұрыстығын тексеру.

Дамыта оқыту әдістемесі – бұл репродуктивті оқытуға ешқандай қатысы жоқ, мәжбүрлеу немесе жаттауға негізделген оқу іс-әрекетінің түбегейлі өзгеше құрылымы. Осы тұжырымдаманың мәні – білім алушы үшін міндетке айналатын жағдайлар жасау. Дамытушылық оқытуды ұйымдастыру тәсілі, мазмұны, әдістері мен формалары білім алушының жан-жақты дамуына бағытталған [7].

Оқу үдерісі тараптарының өзара іс-қимылы

Дамытушылық оқыту режимінде оқу процесіне қатысушылардың өзара әрекеттесу тәсілдеріне сәйкес келесі ұсыныстарды беруге болады.

1. Қазіргі дәстүрлі «оқытушы-білім алушы» дидактикалық қарым-қатынас нұсқасы тек проблеманы қою үшін қолданылады.

2. «Білім алушы-білім алушы» жұптық жұмыс. Ол әсіресе өзін-өзі бақылау және өзін-өзі бағалау саласында маңызды.

3. Топтық жұмыс, оқытушы тек кеңесші рөлінде. Бірте-бірте ұжымдық іс-әрекеттер оқу міндеттерін жеке шешуге ықпал етеді.

4. Топтық өзара әрекеттесу, жалпылау, жалпы заңдылықтарды шығару, жұмыстың келесі кезеңіне қажетті іргелі ережелерді тұжырымдау арқылы ұйымдастырылады.

5. Білім алушының қандай да бір тапсырманы басқа біреумен талқылау арқылы, өзінің жеке көзқарасын қалыптастыру. Педагогикалық ойынның жалпы ойындардан айырмашылығы маңызды белгіге ие, ол оқытудың нақты мақсаты және оған сәйкес педагогикалық нәтижесін көрсетеді. Оқу процесіндегі ойынның функциялары материалды игеруді жеңілдететін, білімді жаңғыртудың эмоционалды көтерілген ортасын қамтамасыз етуден тұрады. Оқу процесінде ойын өмірлік жағдайларды немесе адамдардың, заттардың, құбылыстардың шартты өзара әрекеттесуін - кейіпкерлердің драмалық қарым-қатынасын әртүрлі сабақтарда қамтиды. Білім алушының өз бетінше жұмыс жасай отырып, іздену, қандай да мәселеге шешім табу болып табылады [8].

Дәстүрлі оқыту – бұл оқытушының таныс емес жерде өзін жолсерік ретінде бағыттауы болса, ал жаңа технологияларды еңгізу арқылы білім алушылардың оқу іс-әрекетіне баса назар аударылады, ал оқытушының басты міндеті – «сервистік қызмет көрсету». Бүгінгі күні еліміздің білім жүйесінде оқыту үдерісін тың идеяларға негізделген жаңа мазмұнын қамтамасыз ету міндеті тұр. Үйрену өмірде болу, өмір сүру үшін қажет, ал оқыту процесін технологияландыру, осыған сәйкес оқу бағдарламаларын жасау, ғалымдар мен жаңашыл педагогтардың еңбектерімен танысу оқытушының үздіксіз ізденісін айқындайды [2].

Жаңа педагогикалық технологиялардың негізгі мәні пассивті оқыту түрінен активті оқытуға көшу, оқу танымын ұйымдастырудағы бастамашылдығына жағдай туғызу, субъективтік позицияны қалыптастыру. Білім сапасын жоғарлату және нәтижеге бағыттай үлгіге беталу кезінде оқытушылар мемлекеттік стандарт берілген нәтижелерге жетуде кәсіби шеберлікпен меңгерген зерттеу біліктері мен дағдылары нәтижесінде мәселелердің

шешімін таба алатындай, ақпараттық дамытушылық функцияны атқара коммуникативті мәдениеті үстем тұлғалық – алады.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Андюхов, Б. Кейс – технология – инструмент формирования компетентностей /Б. Андюхова //Директор школы.- 2010.-№4.
2. Головашкина, Л. Сдвоенный урок как обмен житейским опытом / Л. Головашкина// Педагогическая техника.- 2010.- №1.
3. Ягодко, Л.И. «Использование технологии проблемного обучения в начальной школе» /Л.И. Ягодко// Начальная школа плюс до и после.- 2010.-№1.
4. Новикова, И. «Этапы познания: Организация проблемного обучения» / И.Новикова // Спорт в школе. Газета Изд. дома «Первое сентября».- 2010.-№4.
6. Даутова О.Б., Крылова О.Н. «Современные педагогические технологии в профильном обучении: учебно-методическое пособие для учителей» / под ред. А. П. Тряпициной. – С-Пб.: КАРО, 2006.
7. Белый, В.И. «О современных тенденциях в распространении методов проектного обучения» /В.И. Белый // Школьные технологии.- 2010.-№2.
8. Селевко Г.К. «Современные образовательные технологии и методики» учебное пособие.– М.: Народное образование, 1998.
9. Сальникова Т.П. «Педагогические технологии: Учебное пособие» /М.:ТЦ Сфера, 2005.

Автор туралы мәлімет

¹**Өмірзақова Айгүл Әлібекқызы** – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының ғылыми-зерттеу орталығының аға ғылыми қызметкері, полиция подполковнигі.

¹**Умирзакова Айгуль Алибековна** – старший научный сотрудник научно-исследовательского центра Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева, подполковник полиции.

¹**Umirzakova Aigul Alibekovna** – senior researcher at the research Center of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev, Police Lieutenant colonel.

-
- Шетелдердің құқық қорғау қызметінің тәжірибесі
  - Опыт право охранительной деятельности зарубежных стран
  - Experience in law enforcement activities in foreign countries

¹Бархатова Е.Н.

¹ Восточно-Сибирский институт МВД России.

ОТДЕЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СУДЕБНОЙ ПРАКТИКИ ПО ДЕЛАМ ОБ ОТМЫВАНИИ ДОХОДОВ ОТ НАРКОБИЗНЕСА ЧЕРЕЗ КРИПТОВАЛЮТУ

В статье отмечается, что противодействие наркобизнесу остается одной из основных задач для правоохранительных органов. В целях определения основных направлений такого противодействия в 2020 году принята Стратегия государственной антинаркотической политики Российской Федерации на период до 2030 года, в которой отражены основные риски оборота наркотиков.

Ключевые слова: наркотик, маскировки доходов криптовалют, наркопреступлений, наркодоходов, положительный аспект.

ЕСІРТКІ БИЗНЕСІНЕН ТҮСКЕН КІРІСТЕРДІ КРИПТОВАЛЮТА АРҚЫЛЫ ЖЫЛЫСТАТУ ТУРАЛЫ ІСТЕР БОЙЫНША СОТ ПРАКТИКАСЫНЫҢ ЖЕКЕЛЕГЕН МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мақалада есірткі бизнесіне қарсы іс-қимыл құқық қорғау органдары үшін негізгі міндеттердің бірі болып қала береді. Осындай қарсы іс-қимылдың негізгі бағыттарын айқындау мақсатында 2020 жылы Ресей Федерациясының есірткіге қарсы мемлекеттік саясатының 2030 жылға дейінгі кезеңге арналған стратегиясы қабылданды, онда есірткі айналымының негізгі қауіптері көрсетілген.

Түйінді сөздер: есірткі, криптовалюта кірістерін жасыру, есірткі қылмыстары, есірткі кірістері, оң аспект.

SEPARATE ISSUES OF JUDICIAL PRACTICE IN CASES OF INCOME LAUNDERING THROUGH THE DRUG BUSINESS

In the article, countering drug trafficking continues to be one of the key tasks for law enforcement agencies. In order to determine the main directions of such action, the Strategy of the State Anti-Drug Policy of the Russian Federation for the period up to 2030 was adopted in 2020, which reflects the main threats of illegal drug trafficking.

Keywords: drug, disguising the income of cryptocurrencies, drug crimes, drug proceeds, a positive aspect.

Противодействие наркобизнесу продолжает оставаться одной из ключевых задач для правоохранительных органов. С целью определения основных направлений такого противодействия в 2020 году была принята Стратегия государственной антинаркотической политики Российской Федерации на период до 2030 года, в которой отражены основные угрозы незаконного оборота наркотиков[1]. По словам Министра внутренних дел Российской Федерации В.А. Колокольцева «принципиальные» решения, принятые в последние годы руководством страны, существенно скорректировали задачи и при-

оритеты деятельности государственных органов в сфере противодействия незаконному обороту наркотиков» [2, с. 6].

Бесконтактный способ сбыта наркотиков по данным официальной статистики сегодня является первым по распространенности (таким способом совершается 54,7% преступлений данного вида

3]. В данном случае расчеты производятся, как правило, через криптовалюту.

Справедливо в этом отношении утверждение А.Л. Репецкой и А.О. Миронова о том, что можно выделить подвиды криптопреступности по видам криминальных рынков, в частности, связанные с незаконным

оборотом товаров и услуг (наркотиков), и реализацию услуг в рамках уголовно-правового промысла (легализация преступных доходов) [4, с. 114]. Действительно, легализация преступных доходов через виртуальные валюты существенно затрудняет отслеживание денежных средств и возможность доказывания факта отмывания. Ситуация несколько изменилась с принятием федерального закона от 31 июля 2020 г. № 259-ФЗ «О цифровых финансовых активах, цифровой валюте и внесении изменений в отдельные законодательные акты Российской Федерации» (далее – федеральный закон «О цифровых финансовых активах»).

Указанный федеральный закон официально закрепил понятие цифровой валюты и предложил определение такой валюты, под которое подпадает и криптовалюта. Вместе с тем, в ст. 128 ГК РФ при описании такого объекта гражданских прав как имущество не упоминаются цифровые финансовые активы и цифровая валюта, которая по своему статусу отличается от безналичных фиатных денежных средств. Вместе с тем, федеральный закон «О цифровых финансовых активах» позволяет приравнивать криптовалюту к имуществу в гражданско-правовом смысле в определенных случаях, к которым относятся и случаи установления в действиях конкретного лица признаков состава легализации (отмывания) преступных доходов. Ранее такое разъяснение давалось на уровне судебного толкования в постановлении Пленума Верховного Суда Российской Федерации от 7 июля 2015 г. № 32 «О судебной практике по делам о легализации (отмывании) денежных средств или иного имущества, приобретенного преступным путем, и о приобретении или сбыте имущества, заведомо добытого преступным путем». В п. 1 указанного постановления еще в 2019 году было внесено уточнение о том, что предметом легализации преступных доходов могут выступать, в том числе, электронные денежные средства.

Сегодня судами принимаются решения, согласованные с позицией законодателя. Вместе с тем подобные решения принимались еще до законодательного регулирования вопроса.

Так, в 2020 году Октябрьским районным судом г. Кирова за легализацию пре-

ступных доходов от продажи наркотиков через Интернет-магазин осужден П. Действия П. по легализации преступных доходов заключались в том, что подсудимый совершал «финансовые» операции с денежными средствами, полученными от реализации наркотиков, приобретая на них криптовалюту с использованием ресурсов обменника криптовалюты «Localbitcoins», затем переводил криптовалюту в российские рубли, которые перечислялись на используемые им счета[5]. Необходимо заметить, что в данном случае криптовалюта именно обменивалась, а не сразу конвертировалась в рубли из электронного кошелька, принадлежащего П. В противном случае состав легализации преступных доходов отсутствовал бы по причине того, что П. при проведении всех финансовых операций использовались собственные счета. Изложенное следует из разъяснений Пленума Верховного Суда Российской Федерации, предложенных в вышеупомянутом постановлении №32. Так, например, в суде апелляционной инстанции была опровергнута позиция суда первой инстанции о том, что перевод безналичных денежных средств со своего электронного кошелька на свой же счет в банке является легализацией денежных средств. Суть дела состояла в следующем. Ряд лиц в составе организованной преступной группы, занимающейся наркосбытом, получали от покупателей наркотиков оплату на открытые каждым из членов группы электронные кошельки, а затем перечисляли их на свои счета в банке. Суд первой инстанции вменил каждому из них ст. 174 УК РФ. В то время как суд апелляционной инстанции указал, что никаких финансовых операций по сути не совершалось.

Преступники просто переводили незаконно полученные деньги с одного своего счета на другой, от чего указанные денежные средства не переставали оставаться незаконно полученными[6]. Полагаем, ситуацию с криптовалютой можно оценить подобным же образом, если речь идет о переводе ее с одного криптокошелька на другой, при этом оба кошелька зарегистрированы одним и тем же пользователем.

В связи с вышеизложенным справедливо утверждение Рускевича о том, что использование криптовалюты (в том числе вка-

честве средства оплаты за наркотики) априори не должно свидетельствовать о факте легализации [7, с. 111].

Вместе с тем, не во всех регионах Российской Федерации складывалась предвосхищающая практика признания действий с криптовалютой частью способа легализации преступных доходов. Так, к примеру, в 2019 году судом отказано в аресте криптовалютных активов, принадлежащих наркобытчикам со ссылкой на неопределенный правовой статус криптовалюты. При этом на счете каждого из наркобытчиков, действовавших в составе группы, аккумулировалось примерно 1,5-2 млн рублей (в переводе криптовалюты на рубли по текущему курсу) [8, с. 19].

Необходимо обратить внимание еще и на такой аспект как квалификация обмена криптовалюты на рубли как незаконного предпринимательства в случае отсутствия регистрации. Сегодня такая квалификация стала возможной ввиду положений федерального закона «О цифровых финансовых активах», ранее же она признавалась ошибочной, хотя судами предпринимались попытки вменить данный состав преступления лицам, осуществлявшим соответствующую деятельность. Так, например, Д., А. и Е. были признаны виновными по ст. 171 УК РФ за то, что организовали площадку для обмена криптовалюты на рубли, взимая за свое посредничество процент от сделки. В суде апелляционной инстанции квалификация была поддержана [9].

Относительно приведенного примера следует отметить, что в случае осведомленности участников незаконной предпринимательской деятельности о цели обмена криптовалюты и источниках ее происхождения может быть рассмотрен вопрос о привлечении их к ответственности за легализацию преступных доходов, приобретенных другим лицом в результате совершения им преступления. Такая квалификация возможна, несмотря на конечный результат, поскольку

данными лицами умышленно была выполнена зависящая от них часть объективной стороны преступления – отмыwania преступных доходов.

С учетом того, что не все случаи легализации преступных доходов удается выявить и доказать в ходе документирования фактов незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ, полагаем, что в уголовном законе для лиц, совершающих сбыт наркотических средств должно быть предусмотрено положение о возможности конфискации имущества, полученного ими на законных основаниях, в размере суммы прибыли от продажи наркотических средств. Подобной позиции придерживаются С.Я. Казанцев и Э.Т. Хайруллова [10, с.175]. Данное предложение социально и экономически обусловлено, поскольку большая часть доходов от наркобизнеса используется для финансирования терроризма и экстремизма, а также «подпитывает» коррупцию [11, с.41]. Не случайно оно нашло свое отражение в решении Государственного антинаркотического комитета Российской Федерации от 17 декабря 2021 года, пункт 1.1 которого предписывает МВД России совместно с заинтересованными органами государственной власти сформулировать предложения относительно принудительного безвозмездного изъятия и обращения в пользу государства имущества лиц, причастных к незаконному обороту наркотиков [12].

Подводя итог, отметим, что подходы к квалификации преступлений, связанных с использованием криптовалюты для маскировки доходов от наркопреступлений и

легализации наркодоходов, не являются качественно новыми, однако, официально определены как верные положениями федерального закона «О цифровых финансовых активах». Это, безусловно, положительный аспект в против

одействии преступности, которая во все большем формате становится цифровой.

Список использованных источников:

1. Стратегия государственной антинаркотической политики Российской Федерации на период до 2030 (утв. Указом Президента Российской Федерации от 23.11.2020 № 733). — URL: <https://base.garant.ru/74938781/?ysclid=Ibae1> (дата обращения: 02.02.2023). Режим доступа: свободный.

---

2. Колокольцев В.А. «Наша стратегическая задача – подрыв экономических основ наркопреступности» / В.А. Колокольцев // Финансовая безопасность. – 2020. – № 28. – С. 6-10.

3. Статистические данные МВД России. URL: <https://МВД.РФ/reports/item/33913311/> (дата обращения: 02.02.2023).

4. Репецкая А.Л., Миронов А.О. Криптовалюта как объект уголовно-правового и криминологического исследования // Вестник Восточной- Сибирского института Министерства внутренних дел России. 2022. № 3.С.109-120.

5. Приговор Октябрьского районного суда г. Кирова от 13 февраля 2020 г. № 1-44/2020. URL: <https://sudact.ru/regular/doc/QfdjN3V9rHbV/?ysclid=lc8ggmpqom720748535> (дата обращения: 02.02.2023).

6. Определение Судебной коллегии по уголовным делам Восьмого кассационного суда общей юрисдикции от 28 июня 2022 года по делу № 7У-4876/2022. URL:

https://судебные_решения.РФ/69321381?ysclid=lc8hzikdfs61581393 (дата обращения: 02.02.2023).

Сведения об авторе

¹*Бархатова Екатерина Николаевна* – доцент кафедры уголовного права и криминологии Восточно-Сибирского института МВД России, кандидат юридических наук, доцент.

¹*Бархатова Екатерина Николаевна* – Ресей ІІМ Шығыс-Сібір институтының қылмыстық құқық және криминология кафедрасының доценті, заң ғылымдарының кандидаты, доцент.

¹*Barkhatova Ekaterina Nikolaevna* – Associate Professor of the Department of Criminal Law and Criminology of the East Siberian Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia, Candidate of Law, Associate Professor.

¹Ивушкина О.В.
¹ФГКОУ ВО ВСИ МВД России

НЕКОТОРЫЕ ОСОБЕННОСТИ РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В СФЕРЕ ГОСУДАРСТВЕННЫХ И МУНИЦИПАЛЬНЫХ ЗАКУПОК

В процессе проверочной работы следует анализировать публикации в средствах массовой информации и сопоставлять их содержание с официальными сообщениями от руководителей федеральных, региональных и муниципальных учреждений, а также материалами «Интернет». Важное место в ряду первоначальных действий занимает осмотр товара, результатов работы, оказания услуг и сопоставление результатов осмотра с данными документов. Таким образом, можно обнаружить несоответствие спецификации товара (работ, оказания услуг).

Ключевые слова: субъект преступления средства массовой информации, интернет субъект преступления товар спецификация, уведомления.

МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЛМЫСТАРДЫ ТЕРГЕУДІҢ КЕЙБІР ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ МУНИЦИПАЛДЫ САТЫП АЛУ

Тексеру жұмысы барысында бұқаралық ақпарат құралдарындағы жарияланымдарды талдап, олардың мазмұнын федералды, аймақтық және муниципалды мекемелердің басшыларының ресми хабарламаларымен, сондай-ақ «интернетте жоқ» материалдарымен салыстыру қажет.

Бастапқы әрекеттер қатарында тауарды, жұмыс нәтижелерін, қызметтерді тексеру және тексеру нәтижелерін осы құжаттармен салыстыру маңызды орын алады. Осылайша, тауардың (жұмыстың, қызмет көрсетудің) спецификациясының сәйкессіздігін анықтауға болады.

Түйінді сөздер: бұқаралық ақпарат, интернет қылмыс субъектісі тауар спецификация, хабарлама.

SOME FEATURES OF THE INVESTIGATION OF CRIMES IN THE FIELD OF STATE AND MUNICIPAL PROCUREMENT

In the process of verification work, publications in the mass media should be analyzed and their content compared with official messages from the heads of federal, regional and municipal institutions, as well as materials from the Internet. An important place in the series of initial actions is occupied by the inspection of goods, the results of work, the provision of services and the comparison of the results of the inspection with the data of documents. Thus, it is possible to detect a discrepancy in the specification of the goods (works, services).

Keywords: The subject of the crime is the media, the Internet the subject of the crime is the product specification, notifications

Статистические данные последних лет неумолимо свидетельствуют об увеличении преступлений в сфере государственных и муниципальных закупок, несмотря на предпринимаемые меры со стороны правоохранительных органов в вопросах выявления, раскрытия и расследования исследуемых преступлений [1, с.85].

В общем понимании механизма преступлений в сфере закупок, целесообразно

выделить две главные их категории – совершаемые заказчиком закупки, и соответственно, исполнителем закупки.

Одним из самых распространенных поводов к возбуждению уголовного дела по преступлениям в сфере государственных (муниципальных) закупок,

- в первую очередь, являются сообщения, полученные из иных

источников, например, актов проверок контрольно-надзорных органов (Счетная палата Российской Федерации, Федеральное

казначейство, налоговые органы и др.), а основанием—данные о нарушениях процедуры осуществления закупок, наличии ущерба соответствующему бюджету и причинной связи между ними [2, с.35].

Выделяя признаки злоупотреблений в сфере государственных и муниципальных закупок, условно их можно разделить на несколько групп, к которым относятся:

- особенности личностных характеристик предполагаемых субъектов преступной деятельности, а именно – частые и длительные приватные переговоры с потенциальными поставщиками;

- необоснованное резкое изменение материального благосостояния ответственных должностных лиц организации-заказчика после непродолжительного периода нахождения в должности;

- отсутствие у ответственных должностных лиц организации-заказчика «свободного времени», отказ от очередного отпуска, присутствие на работе при болезнях в период проведения крупных закупок;

- неожиданный интерес к работе сотрудников или подразделений, не входящих в непосредственную компетенцию должностного лица, отвечающего за размещение заказа (вмешательство в работу других);

- получение дорогостоящих подарков от потенциальных поставщиков на дни рождения и иные праздники;

- неожиданная смена точки зрения на рассматриваемые вопросы; обособленный, скрытый, замкнутый образ жизни, и др. [3, с.264].

К признакам, характеризующим ситуацию, которая сигнализирует о злоупотреблениях в сфере государственных и муниципальных закупок, можно отнести:

- режим наибольшего благоприятствования при подготовке и (или) рассмотрении заявки конкретного участника размещения заказа;

- неоднократные победы конкретной фирмы или аффилированных фирм в торгах одного и того же заказчика в течение длительного периода времени;

- выполнение одной и той же организацией в течение длительного периода времени разнопрофильных работ для заказчика;

- отсутствие штрафных или иных гражданско-правовых санкций в заключаемых контрактах и (или) неприменение их в случаях нарушения договорных обязательств приоритетным поставщиком, и др.

В процессе проверочной работы следует анализировать публикации

в средствах массовой информации и сопоставлять их содержание с официальными сообщениями от руководителей федеральных, региональных и муниципальных учреждений, а также материалами «интернет». Важное место в ряду первоначальных действий занимает осмотр товара, результатов работы, оказания услуг и сопоставление результатов осмотра с данными документов. Таким образом, можно обнаружить несоответствие спецификации товара (работ, оказания услуг).

При осмотре и исследовании документов сферы государственных и муниципальных заявок необходимо обращать внимание на признаки частичной или полной подделки документов или наличия в них существенных исправлений; обнаруживать документы, отражающие явно недостоверные факты; выявлять и фиксировать документы, содержащие сведения о подготовке или совершении преступлений (записи черного учета,

документ предполагаемые к использованию, деловые письма, акты договоры). При проверке документов и их анализа необходимо использовать помощь специалистов, которые могут дать квалифицированную консультацию либо провести по заданию оперативного работника специальные исследования. При обнаружении несоответствия (условий контрактов условиям заявок), в адрес государственных заказчиков могут быть направлены соответствующие предписания. Анализ данных предписаний может способствовать установлению криминогенных секторов рынка государственных и муниципальных закупок.

В процессе отработки информации о злоупотреблениях организаторов торгов анализируются и сопоставляются данные документов, полученных ими из различных организаций. Для определения лиц, подлежащих опросу, анализируются заявки на участие в

конкурсе, предложения о цене объекта конкурса по запросу котировок. Анализ документов участников может способствовать выявлению тех, кто участвовал в конкурсе, но не подал все необходимые документы. Опрос самих участников может способствовать установлению фактов их неправильного информирования о времени и месте проведения конкурса. Сопоставление данных, изложенных в документах и показания лиц, позволяют выявить нарушения процедуры конкурса, запроса котировок, связанные с расстановкой мнимых приоритетов по предмету, объемам, срокам удовлетворения потребности бюджетной организации за счет использования процедуры торгов или, например, несоответствие технического задания имеющимся финансовым ресурсам заказчика и т.п. Сопоставление заявки на участие в конкурсе и прилагаемых к ней документов с протоколами по результатам торгов, а также с показаниями участников и организаторов позволяет выявлять факты сокрытия заявок, оформление договора купли-продажи на тех лиц, которые связаны с организаторами конкурса.

Анализ информации о злоупотреблениях организа-

организаторов конкурса должен начинаться с оценки персонального состава комиссии, выяснения вопроса о том, включен ли в ее состав представитель комитета по антимонопольной политике, какими иными мерами и кем контролируется деятельность комиссии. Далее следует изучить регламент работы и ознакомиться с обязательными условиями участия в конкурсе, запросе котировок. К числу таких условий обычно относятся соответствие профиля деятельности подрядчика условиям и характеру закупок, обязательства по срокам выполнения заказа и т.п.

Эффективное расследование преступлений в сфере государственных и муниципальных закупок предполагает своевременное выдвижение и разработку версий, которые позволяют построить ретроспективную и прогностическую модель злоупотреблений заинтересованных лиц на различных этапах торгов и последующей реализации положений государственного и муниципального

контракта. Построение ретроспективной модели преступной деятельности (как это происходило в прошлом) позволяет точнее понять, переосмыслить обстоятельства преступной деятельности по прошлым эпизодам и определить по ним информационные ориентиры предмета доказывания по конкретному составу преступления.

При условии начала расследования злоупотреблений в сфере государственных и муниципальных закупок до завершения преступлениями всех необходимых действий, что не позволяет квалифицировать их деятельность как оконченный состав преступления, ретроспективная версионная модель является основой формирования системы доказательств приготовления и покушения на данное преступление. Прогностическая модель (что вероятнее всего произошло бы в будущем), является информационным ориентиром для доказывания умысла на злоупотребление и своеобразным ориентиром для построения аргументов в противовес утверждениям стороны защиты о том, что, например, председатель конкурсной комиссии не имел корыстной заинтересованности в определении сжатых сроков проведения торгов, в изменении технического задания по государственному контракту, в субъективных оценках материалов заявок и т.п.

Типичными версиями при расследовании фактов взяточничества, коммерческого подкупа и иных преступлений в сфере государственных и муниципальных закупок являются следующие:

- передача взятки председателю или иному ответственному члену комиссии по закупкам, совершение данными лицами злоупотребления своими полномочиями имело место;

подкуп ответственного служащего, связанного с выполнением ключевых обязанностей в механизме закупок, оказание ему различного рода коррупционных услуг осуществляются систематически и в значительной степени влияют на определение приоритетов комиссии по выбору подрядчика по государственному или муниципальному контракту;

- взятка за выбор комиссией приоритетного подрядчика не давалась, имеет место

оговор одного или нескольких должностных лиц, дискредитация работы принципиальных членов комиссии по закупкам определенного распорядителя бюджетных средств, в том числе с целью сведения с ними счетов, мести за отказ от ранее высказанного коррупционного предложения по одному из государственных или муниципальных контрактов;

- связи между членом комиссии по закупкам и лицом, которое в соответствии с полученной субъектом расследования информацией.

Процесс разработки версий по уголовным делам о коррупционном механизме в сфере государственных и муниципальных закупок базируется на условно-вероятностных силлогизмах по типу «если ..., то, вероятно...». Применительно к выяснению вопроса о способе передачи взятки, о целях взяткодателя, о причинах благосклонности руководителей распорядителя бюджетных средств и подчиненной им конкурсной ко-

миссии к одному из участников торгов, разработка версий может иметь следующий характер - если взятка председателю комиссии, или кому-то из ее членов, выполнявших роль посредника между председателем и приоритетным участником торгов, подрядчиком имела место, то, вероятно это было сделано за внесение в условия конкурса таких требований, которые заранее были обсуждены с приоритетным подрядчиком. Он, в свою очередь, зная о данных требованиях осуществил необходимые расчеты, закупки, подготовил требуемые документы, укомплектовал штат своей организации необходимыми специалистами и т.п. данное направление осмысления криминальной ситуации позволяет в дальнейшем проверить сформулированные в процессе разработки версий обстоятельства и результаты их проверки приобщить к материалам уголовного дела в качестве доказательств создания предпочтения одному из участников торгов.

Список использованных источников:

1. Еремин С.Г., Кондуков А.А., Хоршеева В.С. Сущность и содержание некоторых элементов криминалистической характеристики преступлений, совершенных в сфере государственных (муниципальных) закупок, особенности выемки и обыска на первоначальном этапе расследования // Вестник Волгоградской академии МВД России. 2019. № 3(50). С.85-89.

2. Земскова Е.Н. Расследование преступлений в сфере закупок товаров, работ, услуг для обеспечения государственных и муниципальных нужд // Автореферат диссертационного исследования на соискание ученой степени канд. юрид. наук. Москва. 2018. С.40.

3. Закатов А.А. Розыскная деятельность следователя // Криминалистика: Учебник для вузов МВД России. Т. 2: Техника, тактика, организация и методика расследования преступлений. Волгоград: ВСШ МВД России, 1994. – С. 263–274.

Сведения об авторе

¹*Ивушкина Ольга Викторовна* – кандидат юридических наук, начальник кафедры уголовного права и криминологии Восточно-Сибирского института МВД России.

¹*Ивушкина Ольга Викторовна* – заң ғылымдарының кандидаты, Шығыс Сібір институтының қылмыстық құқық және криминология кафедрасының бастығы.

¹*Ivushkina Olga Viktorovna* – candidate of law, head of the department of criminal law and criminology of the east siberian Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia.

**«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ИМ М.БӨКЕНБАЕВ АТЫНДАҒЫ
АҚТӨБЕ ЗАҢ ИНСТИТУТЫНЫҢ ХАБАРШЫСЫ» ЖУРНАЛЫНДАҒЫ
ЖАРИЯЛАНЫМДАРҒА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР**

Мақала «Құқық» мамандықтарының тиісті тобы саласындағы бұрын жарияланбаған және басқа басылымдарға жариялауға жіберілмеген бірегей ғылыми зерттеулердің нәтижелерін қамтуы тиіс. Автор мақаланы және өзге материалдарды ұсынған кезде редакциялық алқаға олардың жарияланғанын немесе басқа басылымдарға ұсынылғанын хабарлауға міндетті. Мақала мазмұнында шетелдік зерттеушілердің осыған ұқсас мәселелер бойынша ғылыми еңбектерінің шолулары, сондай-ақ «Қазақстан Республикасы ИМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының хабаршысы» журналының алдыңғы басылымдарындағы кем дегенде бір мақалаға сілтемелер болуы тиіс.

Мақаланы журналға орналастыру шарттары:

- мекеменің мөрімен расталған, ғылымның осы саласы бойынша жтекші маманның бір оң пікірі (жеке немесе бірінші авторы ғылым кандидаты немесе докторы болып табылатын мақалаларды қоспағанда);
- мекеме кафедрасының (бөлімшесі отырысында талқыланған және жариялауға ұсынылған хаттамадан үзінді);
- автор(лар) туралы мәліметтер, мақала атауы, аннотация және түйінді сөздер үш тілде (қазақ, орыс және ағылшын);
- серіктес авторлық 3 автордан аспайды;
- мақаланың қолжазбасы – автордың (авторлар) қолы қойылған 6-7 бет көлемінде болуы тиіс;
- көлемі 10 беттен асатын мақалалар журналдың бас редакторымен келісіледі;
- мақалада мемлекеттік құпияларды қамтитын мәліметтер, сондай-ақ «Қызмет бабында пайдалану үшін» деген белгісі бар мәліметтер жоқ екендігі туралы анықтама;
- журналға жазылу туралы түбіртектің көшірмесі;
- автор(лар)дың суреті (деректі портрет).

Мақаланың құрылымдық элементтерін орналастыру тәртібі:

- жоғарғы сол жақ бұрышта қойылған әмбебап ондық жіктеу индексі (ӘОЖ);
- мақала тақырыбы (бас әріптермен, жартылай қалың қаріппен), автордың (авторлардың) **Т.А.Ә.** (3 автордан артық емес), **оның ғылыми дәрежесі, ғылыми атағы, автордың жұмыс орны, қаласы, елі туралы ақпарат.** Егер ұйымның атауында қала анық көрсетілмесе, онда үтір арқылы ұйымның атауынан кейін қала, шетелдік ұйымдар үшін – қала мен ел көрсетіледі;
- **аннотация** (5-8 сөйлем) және мақала тіліндегі түйінді сөздер (5-7 сөз) мақала мәтінінің алдында орналасады;
- **мақала мәтіні doc (Microsoft Word) пішімде. Парақ пішімі Ф4 (297x210 мм.). Жиек сызықтары: сол жағы – 2 см, қалғандары – 1 см.** Қаріп: Times New Roman. Таңба өлшемі – 14 pt. Мәтін ені бойынша тасымалданбай пішімделуі тиіс, азат жолдың басындағы шегініс – 1 см. Жоларалық интервал – бір. Мақаланың тақырыбы жолдың орта тұсына орналастырылады. Мақала мәтінінде автоматты нөмірлеу қолданылмауы тиіс. Мәтінді автор өңдеп, оқып, соңғы бетіне қол қоюы керек;
- мақаланы дайындауда пайдаланылған ақпарат көздерінің тізімі (**пайдаланылған әдебиеттердің тізімі**) мақаланың соңына орналастырылады. Дереккөздердің тізімі мақалада оларға сілтеме жасау арқылы беріледі. Мақала мәтініндегі сілтеме нөмірі шаршы жақшада беріледі, мысалы: [1,б.15]. Пайдаланылған әдебиеттер тізімі «Библиографиялық жазба. Библиографиялық сипаттама. Құрастырудың жалпы талаптары мен ережелері» 7.1-2003 Мемлекеттік стандартымен ресімделеді. Интернет-ресурстарға сілтеме жасаған кезде автор, мәтіннің атауы, дереккөз, материалдың толық электрондық мекенжайы, оның ашылған күні

көрсетіледі. Жеке хабарламаларға, есептерге, қорғалмаған диссертацияларға және басқа жарияланбаған материалдарға сілтеме жасауға рұқсат етілмейді;

- басқа 2 тілде берілген түйіндеме ((автор(лар) туралы мәліметтердің, мақала атауының, аннотация мәтінінің және түйінді сөздердің аудармасы). Егер мақала қазақ тілінде болса, онда түйіндеме орыс және ағылшын тілдерінде; егер мақала орыс тілінде болса, онда түйіндеме қазақ және ағылшын тілдерінде; егер мақала ағылшын тілінде болса, онда түйіндеме қазақ және орыс тілдерінде беріледі).

Мақаланың соңында «мақала алғаш рет жарияланады» деген жазба болуы тиіс және күні мен автордың (авторлардың) қолы қойылады. Осы жерге автор (авторлар) туралы мәліметтер – толық түрде тегі, аты, әкесінің аты, электрондық мекенжайы, байланыс телефондары орналастырылады.

Суреттер (графикалық материал) нақты, барлық өлшемдердің анық берілуін қамтамасыз ететін форматта орындалуы, нөмірленуі, қол қойылуы және электрондық тасымалдағышта ұсынылуы тиіс.

Мақалалар редакциялық алқада ішкі шолудан өтеді, мақала авторына рецензия жіберілмейді. Редакциялық алқа өз пікірі бойынша журналдың талаптарына сәйкес келмейтін мақалаларды қабылдамауға құқылы. Ғылыми және нақты сипаттағы қателіктер, дәлсіздіктер үшін автор (авторлар) жауап береді. Журналдың редакциялық алқасының өтініші бойынша мақала қайта өңделген жағдайда, редакция соңғы нұсқаны алған күн келіп түскен болып есептеледі.

Егер мақала қабылданбаса, редакция алқасы бас тарту себептері бойынша пікірталас жүргізбеу құқығын сақтайды. Редакцияға келіп түскен материалдар қайтарылмайды.

Қолжазбалар редакцияға [mail@ aui-aktobe.kz](mailto:mail@aui-aktobe.kz) электронды поштасына немесе келесі пошта мекенжайы бойынша жолданады:

030011, Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ., Курсанттар тас жолы, 1, Қазақстан Республикасы ИМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты, ҒЗЖРБЖҰБ. («ҚР ИМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының хабаршысына мақала» белгісімен). Анықтама үшін: +77132988037,+ 77078288001.

ТРЕБОВАНИЯ К ПУБЛИКАЦИЯМ В ЖУРНАЛЕ «ВЕСТНИК АКТЮБИНСКОГО ЮРИДИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА ИМЕНИ М. БУКЕНБАЕВА МВД РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН»

Статья должна содержать результаты оригинальных научных исследований в области соответствующей группы специальностей «Право», ранее не опубликованных и не предназначенных к публикации в других изданиях. Автор обязан сообщить редколлегии при представлении статьи и других материалов, были ли они опубликованы или представлены в иные издания. В содержании статьи должны быть обзоры научных трудов зарубежных исследователей по аналогичной проблеме, также ссылки не менее чем на одну статью в предыдущих выпусках журнала «Вестник Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева».

Условия для размещения статьи в журнале:

- одна положительная рецензия, заверенная печатью учреждения, ведущего специалиста по данной отрасли науки (за исключением статей, единоличным или первым автором которых является кандидат или доктор наук);
- выписка из протокола заседания кафедры (подразделения) учреждения с обсуждением и рекомендацией к публикации;
- данные об авторе (ах), название статьи, аннотация и ключевые слова на **трех языках** (казахский, русский и английский);
- соавторство предполагает не более 3 авторов;
- рукопись статьи объемом от 6-7 стр., подписанная автором (авторами). Статьи объемом больше 10 страниц согласовываются с главным редактором;
- справка о том, что в статье отсутствуют сведения, содержащие государственные секреты, а также сведения грифом «Для служебного пользования»;
- копия квитанции о подписке на журнал;
- фото автора (ов) (документальный портрет).

Порядок расположения структурных элементов статьи:

- индекс универсальной десятичной классификации (УДК) проставленный в левом верхнем углу;
- заголовок статьи (прописными буквами, полужирным шрифтом), **Ф.И.О. автора (ов)** (не более 3-х авторов), **его ученая степень, ученое звание, информация о месте работы автора, город, страна**. Если в названии организации явно не указан город, то через запятую после названия организации указывается город, для зарубежных организаций - город и страна. Если статья подготовлена несколькими авторами, их данные указываются в порядке значимости вклада каждого автора в статью;
- **аннотация** (5-8 предложений) и ключевые слова (5-7 слов) на языке статьи располагаются перед текстом статьи;
- **текст статьи** в формате doc(Microsoft Word). Формат листа А4 (297x210 мм.). Все поля: левая сторона-2 см, остальные-1 см. Шрифт: TimesNewRoman. Размер символа 14 pt. Текст должен быть отформатирован по ширине без переносов, отступ в начале абзаца – 1см. Межстрочный интервал – одинарный. Заголовок статьи форматируется по центру. В тексте статьи не должна использоваться автоматическая нумерация. Текст должен быть отредактирован, вычитан автором и подписан на последней странице;
- список использованных при подготовке статьи информационных источников располагается в конце статьи, (**список литературы**). Перечисление источников дается в порядке ссылок на них в статье. Номер ссылки в тексте статьи оформляется в квадратных скобках, напри-

---

мер: [1, с.15]. Список литературы оформляется в соответствии с ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». При ссылках на Интернет-ресурсы указывается автор, название текста, источник, полный

электронный адрес материала, дата его открытия. Не разрешаются ссылки на частные сообщения, отчеты, незащищенные диссертации и другие неопубликованные материалы;

- **резюме на 2 других языках(с переводом сведений об авторе (ах), названия статьи, текста аннотации и ключевых слов)**. Если статья на казахском языке, то резюме на русском

- английском языках; если статья на русском языке, то резюме на казахском и английском языках; если статья на английском языке, то резюме на казахском и русском языках).

В конце статьи должна быть запись: **«статья публикуется впервые»**, ставится **дата и подпись автора (авторов)**. Здесь же помещаются сведения об авторе (авторах): фамилия, имя, отчество полностью, электронный адрес, контактные телефоны.

Рисунки (графический материал) должны быть выполнены четко, в формате, обеспечивающем ясность передаваемых деталей, пронумерованы, подписаны и представлены на электронном носителе.

Статьи проходят внутреннее рецензирование в редколлегии без направления рецензии автором статей. Редколлегия в праве отклонять статьи, которые, по ее мнению, не соответствуют требованиям журнала. За ошибки, неточности научного и фактического характера ответственность несет автор (авторы). В случае переработки статьи по просьбе редакционной коллегии журнала датой поступления считается дата получения редакцией окончательного варианта. Если статья отклонена, редколлегия сохраняет за собой право не вести дискуссию по мотивам отклонения. Поступившие в редакцию материалы возврату не подлежат.

Рукописи направляются в редакцию на e- mail:mail @ aui-aktobe.kz или почтовой связью по адресу:

030011, Республика Казахстан, г. Актобе, Курсантское шоссе, 1, Актюбинский юридический институт МВД Республики Казахстан имени М. Букенбаева, ООНИиРИР (с пометкой «статья в Вестник Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М. Букенбаева»). Контактные телефоны: + 77132988037, + 77078288001.

REQUIREMENTS FOR PUBLICATIONS IN THE JOURNAL «BULLETIN OF THE AKTOBE LAW INSTITUTE NAMED AFTER M. BUKENBAYEVA MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN»

The article should contain the results of original research in the field of the corresponding group of specialties «Law», not previously published and not intended for publication in other publications. The author is obliged to inform the editorial Board when submitting an articles and other materials, whether they were published or submitted to other publications. The content of the article should include reviews of scientific works of foreign researchers on a similar problem, as well as links to at least one article in previous issues of the journal «Bulletin of the Aktope Law Institute of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbaev».

Conditions for publishing an article in the journal:

- one positive review, certified by the seal of the institution, a leading specialist in this field of science (except for articles, the sole or first author of which is a candidate or doctor of science);
- extract from the minutes of the meeting of the department (division) of the institution with discussion and recommendation for publication;
- information about the author (s), article title, abstract, and keywords **in three languages (Kazakh, Russian and English)**;
- co-authorship involves no more than 3 authors;
- manuscript of the article from 6-7 pages, in signed by the author (s). Articles of more than 10 pages are approved by the editor-in-chief;
- a certificate stating that the article does not contain information containing state secrets, as well as information marked «For official use»;
- copy of the subscription receipt for the magazine;
- photo of the author (s) (documentary portrait).

Order of arrangement of structural elements of the article:

- universal decimal classification index (**UDC**) in the upper-left corner;
- title of the article (in capital letters, bold),
- **Full name of the author (s)** (no more than 3 authors), **his academic degree, academic title, information about the author's place of work, city, country**. If the name of the organization does not explicitly indicate the city, then enter the city after the name of the organization, and for foreign organizations - the city and country (Academy of law enforcement agencies under the Prosecutor General's office of the Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan). If the article was prepared by several authors, their data is indicated in order of significance of each autor's contribution to the article;
- **the abstract (5-8 sentences) and keywords (5-7 words)** in the language of the article are placed before the text of the article;
- **text of the article in doc format (Microsoft Word). A4sheet format (297x210 mm.)**. Border lines: left - 2 cm, the rest-1 cm.. Font: TimesNewRoman. The symbol size is 14 pt. The text should be formatted in width without hyphenation, and the indent at thebeginning of the paragraph should be 1 cm. Line spacing – single. The article title is formatted in the center. Automatic numbering should not be used in the text of the article. The text must be edited, proofread by the author, and signed on the last page;
- the list of information sources used in the preparation of the article is located at the end of the article, (**list of references**). The list of sources is given in the order of references to them in the article (**list of references**) The list of sources is given in the order of references to them in the article. The reference number in the article text should be placed in square brackets, for example: [1, p.15]. The list of references is drawn up in accordance with GOST 7.1-2003 “Bibliographic record. Bibliographic description. General requirements and rules of compilation. When linking to Internet resources, the author, title of the text, source, full e-mail address of the material, and the date of its opening are indicated.

Links to private messages, reports, unsecured dissertations, and other unpublished materials are not allowed;

- **summary** in 2 other languages (**with translation of information about the author (s), article title,**

abstract text and keywords). If the article is in Kazakh language, summary in Russian and English languages; if the article is in Russian language, summary is in Kazakh and English; if the article is in English, then the summary is in Kazakh and Russian languages).

At the end of the article should be written: **«the article is published for the first time»**, **put the date and signature of the author (s)**. Here you can also find information about the author (s):

full name, email address, and contact phone numbers.

Drawings (graphic material) be made clearly, in a format that ensures clarity of transmission of all details, numbered, signed and presented on electronic media.

Articles are reviewed internally by the editorial Board without sending a review to the authors. The editorial Board has the right to reject articles that, in its opinion, do not meet the requirements of the journal. The author (s) is responsible for errors and inaccuracies of scientific and factual nature. If the article is revised at the request of the editorial Board of the journal, the date of receipt is considered to be the date when the final version was received by the editorial board. If the article is rejected, the editorial board reserves the right not to discuss the reasons for rejection. Materials received by the editorial office are not subject to return.

Articles are sent to the editorial office by e-mail: mail @ aui-aktobe.kz or by post to:

Kursantskoe shosse, 1, Aktobe city, Republic of Kazakhstan, 030011, Aktobe Law Institute of MIA of RK M. Bukenbayev, OSRaEPWD (marked «an article in the Bulletin of Aktobe Law Institute of Ministry of internal affairs the of Republic Kazakhstan named after M.Bukenbayev»).
Contact: + 77132988037, + 77078288001.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ІІМ М. БӨКЕНБАЕВ АТЫНДАҒЫ
АҚТӨБЕ ЗАҢ ИНСТИТУТЫНЫҢ ХАБАРШЫСЫ**

ғылыми–тәжірибелік журналы
№ 4 (13) 2023

**ВЕСТНИК АКТЮБИНСКОГО ЮРИДИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА МВД РЕСПУБЛИКИ
КАЗАХСТАН ИМЕНИ М. БУКЕНБАЕВА**

научно-практический журнал
№ 4 (13) 2023

**BULLETIN OF THE AKTOBE LAW INSTITUTE OF THE MINISTRY
OF INTERNAL AFFAIRS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
NAMED AFTER M. BUKENBAYEV**

scientific and practical journal
№ 4 (13) 2023

Ответственный секретарь
Компьютерный набор и верстка

А.С. Сагинтаева
С.Б. Нуржанов

Журнал зарегистрирован в Комитете информации Министерства информации
и общественного развития Республики Казахстан.
Регистрационное свидетельство № KZ94VPY00022587 от 23 апреля 2020 года.

Ответственность за достоверность фактов и сведений, содержащихся в публикациях,
несут авторы.

Сдано в набор 01.012. 2023 г.
Подписано в печать 20 декабря 2023 г.
Формат А4. Бумага офсетная.
Печать на ризографе.
Тираж 200 экз.

Отпечатано в типографии Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан
имени М. Букенбаева Курсантское шоссе 1

